

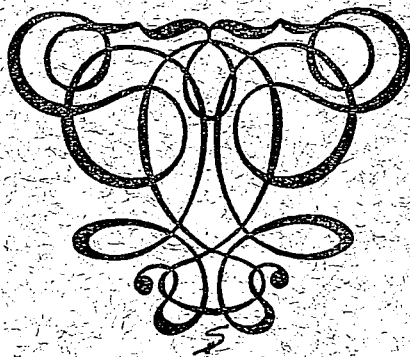
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

ÅRG. 55

1952

HÄFTE 4

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3:50

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

kommer ut under år 1952 liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i statsvetenskap, politik i ordets äldre och mera omfattande bemärkelse, samhälls- och ekonomiska dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att utgöra en journal med vad som händer och skrives på luthörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämvald annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion handhåves, under överinseende av Fahlbeckska stiftelsens kollegium (professorerna N. STJERNQUIST, E. FAHLBECK, C. E. QUENSEL, J. ÅKERMAN, G. CARLSSON, S. BOLIN och E. GJERSTAD), närmast av professor E. FAHLBECK, Lund, som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, under medverkan av professor C. A. HESSLER, Uppsala (litteraturgranskningar) och professor E. THERMÉN, Stockholm (översikter och meddelanden).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året. Prenumerationspriset är 15 kr. pr. år.

Prenumeration kan ske antingen genom bokhandel eller direkt hos »Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund», postgiro nr 279565, (ej hos redaktionen).

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i oktober 1952.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

UPPSATSER

HECKSCHER, GUNNAR, Mål och metoder inom statskunskapen	283
WESTERSTAHL, JÖRGEN, Begreppet samhällsklass	297
SAMBERG, ÅKE, Den svenska landshypoteksinstitutionen	368
ROHFLIEB, CURT, Josef Schumpeters testamente	424

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Svenska landskommunernas förbund. Av GUNNAR LÖNN	331
Internationell kongress för statskunskap. Av G. HENR	350

LITTERATURGRANSKNINGAR

A. Thomsen, Studier i frihetstidens prästvalsålstiftning. Anm. av SVEN KJÖLLERSTRÖM	352
Zech Höglunds Håriga tider, 1900—1911. Anm. av ÅKE GARVELIN	357
Erik Palmströmers Ett brytningsskede. Anm. av ÅKE GARVELIN	357
Alexander N. Makarov, Allgemeine Lehren des Staatsangehörigkeitsrechts. Anm. av KAARLO KAIPA	365
Tidskriftsöversikt. Av H. MEIJER	367

MÅL OCH METODER INOM STATSKUNSKAPEN

Av Professor GUNNAR HECKSCHER, Stockholm

Frågan om statskunskapens innebörd och avgränsning mot andra ämnen var på sin tid föremål för ganska livlig diskussion i vårt land. I ett par uppsatser 1928 behandlades den av Georg Andrén och Nils Herlitz. I sin installationsföreläsning 1935 berörde Herbert Tingsten igen de hithörande frågorna.¹ Sätillvida skulle det kanske vara onödigt att nu återkomma till dem. Å andra sidan har det efter det andra världskriget uppstått en ganska omfattande internationell debatt om statskunskapens ställning, delvis föranledd av bildandet av en internationell organisation för statskunskap, delvis åter av att ämnet börjat tagas upp i länder, där det tidigare icke förekommit som särskild vetenskaplig disciplin.

En översikt över statskunskapens historia i Sverige — det land i världen som först fick en professur på området — borde vara en fängslande lärdomshistorisk uppgift. Det kan här ej bli fråga om att ens skissera någonting sådant; antydningar ha för övrigt gjorts redan av Andrén och Herlitz i deras förut nämnda uppsatser. Vissa moment i den tidigare utvecklingen måste dock ånyo dragas i åtanke, främst därför att de belysa svårigheten att fastställa en verkligt preciserad innebörd av ämnet.

Vid sekelskiftet 1900 behärskades den svenska statskunskapen av Oscar Alin och hans skola. Deras produktion var starkt statsrättsligt färgad, men som bakgrund till den rättsliga analysen och som argument för deras ståndpunkter i denna utnyttjades flitigt historiska framställningar. Detta blev så mycket mera naturligt som

¹ Andrén, G., Tvenne huvudriktningar i modern statsvetenskap, Nord. Tidskr. 1938; Herlitz, N., Juridisk och humanistisk statskunskap, StvT. 1928; Tingsten, H., Statskunskapen och den politiska utvecklingen, i: Samhällskrisen och socialvetenskaperna, Sthm 1935. — Föreliggande uppsats återger i delvis omarbetad och förkortad form mina föredrag vid de av Samhällsvetenskapliga forskningsrådet anordnade ämneskonferenserna i statskunskap 1950 och 1952. Även diskussioner inom det statsvetenskapliga seminariet i Stockholm, där bl. a. docent J. Westerståhl gjort värdefulla påpekanden, ha influerat på framställningen.

den Alinska skolan främst koncentrerade sig på unionsfrågan. När den skytteanska lärostolen gick över från Alin till S. J. Boëthius, ändrades genast forskningsarbetets inriktning. Det statsrättsliga momentet sköts åt sidan, det historiska levde kvar men inriktades av Boëthius och sådana hans lärjungar som Rexius och Brusewitz till stor del på politisk idéhistoria. Därtill fogades ett starkt intresse för allmän statslära i tysk mening, närmast byggd på Jellineks teorier.

I Lund grundades en statsvetenskaplig skola av Pontus Fahlbeck. Det bestående nya i dennes insats låg främst i två, sinsemellan sammanhängande ting: författningshistoriens nära anknytning till samtida problem och den sociologiska orienteringen. Särskilt i sistnämnda hänseende kan Fahlbeck sägas vara en föregångare till tendenser som först långt senare på allvar slagit igenom i svensk statskunskap. Å andra sidan gällde det om honom i likhet med många av hans samtida, men kanske i högre grad än de, att han icke alltid upprätthöll någon klar boskillnad mellan vetenskap och politik, och att hans typologiska analyser inför nutida läsare synas färgade och kunna verka som tillhyggen i den politiska eller rent av den dagspolitiska diskussionen.

Detsamma gällde även Rudolf Kjellén, som efter Boëthius övertog den skytteanska lärostolen. Hans vetenskapliga program var imponerande och lockande — det skulle gälla att ge »en helhetsbild av nutidens stater». Det förde honom ut över ett vidsträckt område, och den kritik av ämnets tidigare begränsning, som Kjellén framförde, kan icke omedelbart avvisas. Å andra sidan hörde han av allt att döma till de icke sällsynta svenska vetenskapsmän, som gjorde en större insats som lärare än som vetenskaplig författare. Hans sätt att utföra den ursprungliga tankegången ha senare generationer icke kunnat acceptera, dels därför att han gav sig in på en spekulativ sociologi av tysk prägel, dels därför att han i likhet med Pontus Fahlbeck icke uppehöll någon säker boskillnad mellan vetenskap och politik.

Därmed är man framme vid en generation, vars vetenskapliga insatser ännu ej äro avslutade. I Uppsala samlade Axel Brusewitz kring sig en skola, vars främsta kännetecken väl torde ha varit dels den realistiska synen på icke minst den allra modernaste författningshistorien och den stränga källkritiken, dels det av Karl Staaff influerade komparativa studiet av modern parlamentarism. Fredrik Lagerroth åter koncentrerade sig på äldre författningshistoria, där han bearbetade ett jättestort material med utgångspunkt från en

synnerligen bestämd helhetssyn. Georg Andrén presterade en fördjupad idéhistorisk forskning med direkt anknytning till den faktiska författningsutvecklingen. Nils Herlitz, som efter hand väsentligen drogs till den juridiska statskunskapen, gav också där upphov till en ny, mera realistisk och mindre dogmatisk inställning. Herbert Tingsten slutligen utförde idéhistoriska analyser, närmast med utgångspunkt från Uppsalaskolans filosofi, men fann också tid för att skriva inom statsrättens, den politiska historiens och opinionsanalysens områden.

Den motsättning mellan juridisk och humanistisk statsvetenskap, som ännu 1930 stod i den svenska diskussionens centrum, och som i den dag som är präglad förhållandena i flera andra länder, exempelvis Frankrike, är i vårt land numera av mindre betydelse. Att statskunskapen är en självständig vetenskap erkännes utan vidare av juristerna, som rent av till självförsvar ibland finna det nödvändigt att skarpt markera gränsen mellan ett statsrättsligt och ett »statskunskapligt» betraktelsesätt. Den historiska inriktningen inom ämnet har å andra sidan något minskat, främst till följd av att de officiella historievetenskapsmännen upphört att lämna det senaste århundradets utveckling åsido och koncentrera uppmärksamheten så starkt på det utrikespolitiska skeendet. I detta läge kan det vara skäl att ånyo söka beröra frågan om statskunskapens avgränsning gentemot andra vetenskaper, bland vilka nu få nämnas icke blott statsrätt och historia utan även nationalekonomi och sociologi samt (när det gäller idéhistoriska undersökningar) i viss mån litteraturhistoria.

Man har tidigare ibland varit benägen att söka på deduktiv väg härleda en bestämd innebörd av ämnet; även relativt nyligen har J. M. Jansson i Finland gjort ett liknande försök.² Det kan med skäl sättas i fråga, om dylika spekulationer ha något större värde. Icke blott inom samhällsvetenskapernas utan även exempelvis inom naturvetenskapernas område har den gamla, skarpa gränsdragningen mellan olika discipliner förlorat det väsentliga av sin betydelse. Det börjar stå alltmera klart att det icke är fråga om en rad sinsemellan fristående vetenskaper, utan att vetenskapen är en och sammanhängande, ehuru visserligen icke odelbar. Man skulle kunna säga, att vi ha framför oss ett fält för vetenskapligt studium, vilket av praktiska skäl uppdelas på olika tegar, utan att man av terrängens beskaffenhet kan med någon säkerhet avgöra var gränsen skall gå.

² Jansson, J. M., Hans Kelsens statsteori mot bakgrunden av hans rättsfilosofiska åskådning, s. 298—314.

Var statskunskapen börjar och historien slutar, var historien börjar och var arkeologien slutar, var filologien börjar och språkfilosofien slutar äro frågor som icke kunna besvaras, lika litet som man i dag kan ange var gränserna gå mellan fysik, kemi och biologi. Frågans karaktär blir i ett litet land som Sverige alldeles särskilt påtaglig. Vi ha här icke möjlighet till en sådan specialisering som är vanlig exempelvis i Förenta staterna, där statskunskap och historia uppdelas på vardera tre, fyra eller fem professurer med sina särskilda arbetsområden. Å andra sidan skulle det vara orimligt att utesluta några områden från vetenskapligt studium. Med färre antal »ämnen» måste vi täcka hela det vetenskapliga fältet. Avgränsningen blir en praktisk och icke en principiell fråga, och vetenskapsmännens personliga intressen komma att spela en betydande roll. Vad det gäller är icke en avgränsning av varje ämne för sig efter någon i sakens natur liggande omständighet, utan en sådan uppdelning mellan de olika disciplinerna, som såvitt möjligt garanterar att inga forskningsuppgifter behöva bli åsidosatta. För att citera ett otryckt uttalande av en fransk vetenskapsman: »Det är forskarna som skapa vetenskapen och bestämma dess föremål». Vid en internationell jämförelse framträder särskilt tydligt detta förhållande. Där en viss vetenskap »saknas», skrivs dess avhandlingar i andra vetenskaper eller utanför universiteten.

Å andra sidan må man icke underskatta de praktiska fördelarna av en visserligen provisorisk men likväl någorlunda klar och begriplig avgränsning i varje särskilt fall. Låt vara att detta är en praktisk fråga med relativt små principiella inslag; den behöver i varje fall lösas. Man kan här skilja mellan olika moment, för vilka i det följande skola användas uttrycken statskunskapens objekt och dess aspekt. Med *objekt* menas då de områden av verkligheten, vilka där i främsta rummet studeras; med *aspekt* däremot den typ av frågeställning, som kommer till användning vid studiet. Man har anledning att fråga sig, om det är med hänsyn närmast till objektet eller till aspekten som gränsdragningen bör äga rum.

I det förstnämnda fallet har man brukat säga, att statskunskapens objekt är sådant som har samband med staten. I en relativt modern framställning har uttalats, att de olika frågor som behandlas inom statskunskapen bli mindre och mindre centrala, ju mindre deras direkta samband med staten är: ett studium av parlamentarismen är centralt, ett studium av fackföreningsrörelsen periferiskt.³ Ett sådant

³ Jansson, a. a., s. 300.

betraktelsesätt kunde förefalla tämligen plausibelt under 1800-talet, då statens verksamhetsområde ännu var starkt begränsat och många sidor av mänsklig och samhällslik verksamhet föllo därutanför. Numera är läget ett annat. Det finns knappast längre någon gren av mänsklig verksamhet, som icke har samband med staten. Att ägna sig åt att söka fastställa vad som primärt, sekundärt och icke alls kan betecknas som statliga yttringar förefaller som en relativt meningslös tankelek, vilken icke får förväxlas med kravet på fasta begreppsbestämningar eller semantisk analys. Under sådana omständigheter blir det i själva verket mycket svårt att över huvud begagna anknytningen till staten eller någon annan bestämning av objektet som underlag för avgränsningen av statskunskapen. Även internationellt sett kan det vålla svårigheter: orden »political science» och »sciences politiques» sammanfalla språkligt icke helt med beteckningen statskunskap, men å andra sidan är det angeläget att anknyta det svenska vetenskapsbegreppet till det som i övrigt är vanligt inom den västerländska kulturkretsen.

När det gäller en avgränsning med hänsyn till aspekten har det i de anglosaxiska länderna och även annorstädes blivit alltmera vanligt att anknyta till *maktbegreppet*. Vad man då vill studera är maktrelationerna, icke blott inom staten utan även i andra mänskliga organisationer. Det inflytande, som pluralistiska tankegångar utövat på modern statsvetenskap, har gjort en sådan inriktning tämligen naturlig. Man betraktar då statskunskapen som ett slags »politikens sociologi», en formulering som kan verka stötande i vårt land, där statskunskapen har så mycket äldre traditioner än sociologien, men som förefaller mycket naturlig exempelvis i Frankrike. Till studieområdet skulle sålunda höra frågor om maktens natur, dess grundvalar (inklusive sådana som ligga inom idéernas och de moraliska föreställningarnas område), dess omfattning samt maktutövningens struktur och metoder. Den andra och den fjärde av dessa frågeställningar ha hittills stått i förgrunden och torde väl av praktiska skäl komma att göra det också framdeles. Över huvud medför den angivna regeln för vetenskapsområdets avgränsning med svenska förhållanden vissa svårigheter, och den får under inga förhållanden betraktas som mera än en approximation, en hjälpföreställning, som visserligen tillsvidare kan användas, men som måhända redan efter något årtionde får utbytas mot någon annan.

Vissa konsekvenser av mera positiv natur följa emellertid av det angivna betraktelsesättet. Det måste sålunda anses fullt rimligt att

inom statskunskapens ram studera internationell politik: staternas inbördes maktrelationer framstå som ett lika naturligt studieområde som sättet för maktutövningen inom varje särskild stat. En annan sak är att det i detta fall är särskilt svårt att komma någon vart utan att förfalla till otillbörligt abstrakta generaliseringar, varpå Kjelléns författarskap i vårt land utgör ett särskilt avskräckande exempel. Men härutöver skiljer sig den internationella politiken sannolikt från andra former av statskunskap endast däri att de aktuella maktrelationerna äro särskilt svåra att precisera och fastställa.

Det inom amerikansk statskunskap ibland diskuterade problemet om förhållandet till den praktiska politikens ideologiska huvuddrag får också en naturlig lösning. Det kan icke bli fråga om att fastställa, vilka handlingsregler man bör följa, utan endast att konstatera, vilka regler det är som faktiskt vinna efterföljd. En annan sak är, att just studiet av de faktiska maktrelationerna kan leda till praktiska slutsatser av en mera begränsad räckvidd. Om man exempelvis fastställer, hur den politiska propagandan vid en viss tidpunkt och i ett visst land brukar verka, få de politiska partierna sannolikt anledning att i någon mån revidera sin propagandaverksamhet. Om man fastställer vissa svårigheter för den administrativa maktutövningen, kan detta leda till reformer i förvaltningens organisation; o. s. v.

Slutligen framträder med detta betraktelsesätt tydligt, i vilken grad statskunskapen måste söka anknytning till andra vetenskaper. Historien är redan nämnd. Inom rättsvetenskapen är det icke blott statsrätten, folkrätten och förvaltningsrätten utan även andra, mera »centrala» rättsvetenskapliga discipliner, som kräva uppmärksamhet. Författningens anknytning till nationalekonomien, där de ekonomiska maktrelationernas grundvalar analyseras, framstår som uppenbart nödvändig även för den som icke är anhängare av någon materialistisk historieuppfattning. Att det idéhistoriska studiet måste anknytas till filosofien har knappast någonsin bestritts. Och slutligen måste statskunskapen arbeta i mycket intim anknytning till sociologien, som ur andra men delvis likartade synpunkter studerar sådana gruppbildningar, vilkas maktrelationer statskunskapen har att undersöka. Med det förut angivna betraktelsesättet är detta emellertid ingen olägenhet, och inte heller har man anledning att känna några större bekymmer, om en omfördelning mellan statskunskapen och någon av de andra disciplinerna skulle visa sig vara påkallad under samarbetets gång.

Går man från frågan om målsättningen och avgränsningen över till de *metodiska problemen*, kan återigen en viss precisering av begreppen vara påkallad. Likaväl som jag i det föregående sökt skilja mellan objekt och aspekt, likaväl anser jag mig i det följande ha rätt att upprätthålla en terminologisk skillnad mellan *metod* och *teknik*. Med teknik förstås då det rent yttre tillvägagångssättet, exempelvis vid insamlingen av material, under det att uttrycket metod reserveras för lösningen av de mera djupgående problem, vilka sammanhånga med kravet på vetenskapliga sanningskriterier. På visst sätt kan det måhända sägas, att vetenskapen känner endast två metoder, den deduktiva och den induktiva. Att det är den senare, icke den förra, som här skall komma till användning, behöver väl knappast särskilt framhållas. Å andra sidan måste man räkna med en rad olika särtyper av den induktiva metoden. Den historiska metoden innebär sålunda källkritik och inpassande av företeelser i deras naturliga tidssammanhang, inte exempelvis begagnande av otryckta arkivhandlingar. Den statistiska metoden betyder att man tar hänsyn till den normala felmarginalen, inte att man ställer upp tabeller. Filosofisk metod innebär begreppslik precisering och kunskapsteoretisk analys. Det är uppenbart att man i och för sig kan syssla med idéer utan att ge sig in på något sådant. Den psykologiska metoden ligger icke i att man registrerar själsliga attityder utan i hänsyn till omedvetna psykiska eller psykofysiska sammanhang. Uttrycket juridisk metod slutligen reserveras för precisering av (de skrivna eller oskrivna) rättsreglernas innebörd och plats i rättssystemet, medan den omsorgsfulla läsningen av paragrafernas formulering eventuellt kan kallas en juridisk teknik.

Håller man fast vid denna terminologi, kan man till att börja med konstatera, att frågan om tillvägagångssättet, tekniken, är skäligen enkel. Man begagnar rätt och slätt den teknik, som i det förevarande fallet synes vara mest praktisk. Många gånger förutsätter detta att forskaren inhämtar någon färdighet som han icke tidigare besitter, vilket kan vara nog så arbetsamt. Men han behöver sällan tveka om den aktuella tekniken är lämpad för just det vetenskapsområde där han arbetar, inte heller ligger det något principiellt märkvärdigt i utvecklandet av ett nytt tekniskt tillvägagångssätt.

När det gäller metoden, är saken mera komplicerad. I en vetenskap som statistik eller historia är det en lika viktig uppgift att utveckla och förfina den metod som bär vetenskapens namn som att tillämpa den vid konkreta studier av verkligheten. Å andra sidan torde knap-

past någon vetenskap kunna arbeta uteslutande med en enda metod. En historisk undersökning måste ofta utföras med tillämpning av statistisk metod, ett juridiskt studium av en rättsregels plats i rätts-systemet kan vara omöjligt utan källkritisk analys och hänsynstagande till läget vid den ifrågavarande rättsregelns tillkomst o. s. v. Det är därför icke heller nödvändigt att varje vetenskap har en »egen» metod. Att man icke kan tala om en särskild »statskunskapsmetod», knappast heller om en speciell »sociologisk metod», innebär i och för sig ingen avgörande skillnad i förhållande till andra vetenskaper såvitt angår själva verklighetsstudiet.

Vilka metoder kan man då ha anledning att använda inom statskunskapen? Det synes vara uppenbart, att både historisk, juridisk, statistisk, filosofisk och psykologisk metod i olika sammanhang behöva komma till användning vid studiet av de maktrelationer, med vilka statskunskapen arbetar. Sannolikt räcker icke detta. I varje fall torde den svenska statskunskapen knappast kunna undgå att med sin arsenal införliva den nya semantiska metod, som börjar utvecklas i Förenta staterna, och som inriktas på att klargöra, i vilken betydelse ord, uttryck och tankegångar faktiskt användas (till skillnad från begreppsanalysen, som strävar efter att ge dem en entydig innebörd, ofta rätt främmande för det vanliga språkbruket). Denna mångfald av metoder, som måste tillämpas inom statskunskapen, aktualiserar ytterligare vad som tidigare anförts både om nödvändigheten att uppehålla sambandet med andra vetenskaper och om svårigheten att klart ange var den ena börjar och den andra slutar.

Ett särskilt metodiskt problem, som inom statskunskapen liksom inom andra samhällsvetenskaper erbjuder stora svårigheter, är frågan om den vetenskapliga *objektiviteten*, förhållandet till de värderingar vetenskapsmannen som person icke kan undgå att göra. Härmed avses då naturligtvis icke den omständigheten att man värderar en viss forskningsuppgift såsom intressant och betydelsefull. En värdering av detta slag kan visserligen någon gång leda till en överskattning av den egna insatsens betydelse, men i och för sig torde detta icke medföra några större olägenheter annat än möjligen i samband med tillsättning av professurer. Betydligt allvarigare är frågan om vetenskapsmannens inställning till de sakförhållanden han har att studera, med andra ord hans uppfattning om hur den samhälleliga verkligheten bör vara beskaffad.

I motsats mot naturvetenskapsmannen och till och med den historiker, som uppehåller sig vid förhållandena i äldre tid, ingår samhälls-

vetenskapsmannen nämligen i regel själv i den verklighet han studerar och har ingen möjlighet att ställa sig utanför. En zoolog kan visserligen måhända föredra en typ av infusionsdjur framför en annan, och en historiker kan sympatisera med Axel Oxenstierna mot drottning Kristina. Det senare torde vara vanligare och mera betänkligt än det förra, men ingendera behöver i och för sig medföra några avgörande olägenheter. Den som däremot studerar valmanskårens beteende i sitt eget land kan svårligen helt befrias ifrån de värderingar som härröra av att även han själv är röstberättigad. Han befinner sig därför i åtskilliga hänseenden i ett sämre läge än sådana vetenskapsmän som kunna ställa sig helt vid sidan. Dels är han alltid utsatt för misstanken att ledas av andra syften än de vetenskapliga, dels finns det ofta risk för att han faktiskt gör det. Särskilt vid behandlingen av vissa politiskt omstridda spörsmål framträda olägenheterna härav. Det torde också vara av denna anledning, som några av de mest betydelsefulla helhetskildringarna av vissa statsskick utförts av författare, som själva hört hemma i andra länder.

Synen på denna fråga växlar. Det har alltid funnits och finns fortfarande akademiker som anse »universitetens ledande roll» kräva att de predika värderingar. Bland nationalekonomerna levde länge föreställningen om att de hade till uppgift att inför allmänheten klarlägga, vilka ekonomiska system som voro »riktiga» respektive »oriktiga». Adam Smith, Malthus, Marx och många andra voro exponenter härför. Också statsvetenskapsmän sådana som Pontus Fahlbeck och Kjellén ställde sig på samma ståndpunkt; att tendensen i övrigt varit mindre utbredd inom statskunskapen än inom nationalekonomien beror sannolikt främst på att statskunskapens företrädare vunnit mindre gehör för sina synpunkter. Den saknar emellertid ingalunda betydelse. Jag träffade en gång en amerikansk kollega, som uttalade som sin mening att undervisningen i allmän statslära på lågstadiet borde syfta till att »give the students a creed». Den allmänna uppfattningen torde emellertid såväl i vårt land som även annorstädes vara, att statsvetenskapsmannen har att söka den vetenskapliga sanningen, icke att predika sina subjektiva värderingar. En annan sak är, att han som medborgare har samma rätt som andra att delta i den offentliga debatten.

Men problemet är långtifrån löst genom ett sådant konstaterande. Från helt andra, rent värderrelativistiska utgångspunkter kan man komma till slutsatser, vilka i praktiken stå rätt nära den ovan citerade amerikanske professors. Det låter sig sällan göra — och är

knappast heller särskilt rekommendabelt — att begränsa en vetenskaplig framställning enbart till uppräknings av vissa data. Så snart man ger sig in på en sammanställning, på att systematisera och dra slutsatser, blir man faktiskt påverkad av sina underliggande värderingar. Och icke ens en enkel redogörelse för fakta undgår den angivna svårigheten. Det är nämligen i och för sig otänkbart att presentera *alla* fakta. Urvalet måste bestämmas dels av deras anknytning till den aktuella frågeställningen, dels av deras större eller mindre betydelse. Men vid detta urval kunna värderingarna åter komma in, så att man med hänsyn till sin uppfattning om hur verkligheten bör vara beskaffad väljer att presentera ett visst faktum hellre än ett annat.

Med utgångspunkt från denna argumentation göres det ibland gällande, att det skulle vara lönlöst och rent av farligt att ens eftersträva objektivitet och värderingsfrihet. Man skulle nämligen härigenom riskera att för sig själv och andra dölja de värdepremisser, som faktiskt föreligger. Särskilt allvarligt blir detta i fråga om sådana värderingar, om vilka flertalet människor vid en viss tidpunkt och i ett visst samhälle synas vara eniga, och som även vetenskapsmannen därför är benägen att uppfatta som självklara. I stället borde man eftersträva att inledningsvis så att säga kartlägga sina värderingar, lämnande åt läsaren eller åhöraren att själv göra erforderliga korrigeringar.

Det synes vara svårt att göra några egentliga invändningar mot första delen av resonemanget. Att fullständig värderingsfrihet är omöjlig att uppnå och att det skulle vara utomordentligt farligt om vetenskapsmannen, hans läsare eller hans åhörare gjorde sig några illusioner på den punkten, torde vara otvivelaktigt. Men därav följer ingalunda, att den angivna slutsatsen också är riktig. Tvärtom torde man ha rätt att mycket bestämt påstå motsatsen.

För det första är det ingalunda givet, att tillvaron av medvetna värderingar verkar alldeles på det sätt som här förutsättes. Den vetenskapsman, som känner att hans sympatier gå i en viss riktning och att han löper risk att påverkas därav vid urvalet och sammanställningen av fakta, kan visserligen ibland komma att bortse härifrån och verkligen snedvrída sin framställning för att tjäna sina syften; låt vara att det knappast sker avsiktligt. Men det kan också hända att effekten blir den motsatta. I medvetandet om en viss subjektivitet drives han att i sin framställning överkompensera denna och ge en oproportionerligt stor betydelse åt sådana omständigheter,

som tala i motsatt riktning mot den med vilken han sympatiserar. En läsare, som inledningsvis blir påmind om författarens inställning, torde i allmänhet icke räkna med den senare möjligheten, utan kommer vid sina försök till korrigering endast ännu längre bort från verkligheten än vetenskapsmannen själv har gjort. Även om den angivna möjligheten icke är den vanliga, får man likväl icke helt bortse från dess existens.

Betydligt allvarigare är emellertid en annan omständighet. Subjektivitet av olika slag spelar icke in på samma sätt i varje moment av framställningen. Det har i själva verket mycket ringa intresse att veta, vilka vetenskapsmannens värderingar äro, så länge man icke vet på vilka särskilda punkter och i vilken utsträckning de spela in. Om åter vetenskapsmannen kan gå så långt att han anger även detta, har han också möjlighet att vidtaga de erforderliga korrigeringarna.

Slutsatsen blir sålunda, att den mer eller mindre fullständiga redovisningen av vetenskapsmannens egna värderingar icke kan utgöra en ersättning för strävandet efter objektivitet i det särskilda fallet. Anser man en sådan strävan helt orimlig, hamnar man i en ren skepticism, enligt vilken all verklig vetenskap skulle vara omöjlig när det gäller samhällsföreteelserna — och kanske även i övrigt.

Det diskuterade resonemanget kan sålunda icke anses bevisa mera än den allmänna ofullkomligheten i samhällsvetenskapernas resultat. Man får stanna vid en approximation: det gäller att försöka klargöra för sig själv och andra var värderingarna ligga och att försöka begränsa deras verkningar — i fullt medvetande om att försöket aldrig kommer att fullständigt lyckas men att approximationen likväl måste göras. Den enda väg, på vilken man kan komma vidare, är helt enkelt ökad omsorg i det allmänna metodiska arbetet, källkritik, begreppsanalys, statistisk noggrannhet o. s. v., liksom även att på varje punkt av väsentlig betydelse söka pröva *olika* hypoteser, något som i och för sig innebär åtminstone ett visst korrektiv mot ett värdebefonat urval av fakta.

Frågan om *undervisningen* och undervisningsformerna skall här endast i korthet beröras. I anslutning till vad som ovan skrivits om de vetenskapliga metodproblemen inom statskunskapen bör det dock framhållas, att dessa självfallet måste öva inflytande också på uppbyggnaden av undervisningen. Visserligen kan det, särskilt i vårt

land, aldrig göras gällande att den akademiska undervisningens syfte ligger enbart på det vetenskapliga planet. Vid sidan av det rent vetenskapliga undervisningsmålet — förberedelse för självständigt forskningsarbete — är det åtminstone två andra syften, som kräva beaktande. Det ena, som gäller inom alla områden av akademisk undervisning, är det yrkesbetonade. Undervisningen i ett samhällsvetenskapligt ämne måste till stor del inriktas på utbildning av ämbetsmän av det ena eller andra slaget, och man får icke försumma en sådan praktisk inriktning av undervisningsverksamheten, som kan bidra till att ämnet ur denna synpunkt blir »matnyttigt». Det andra syftet, vilket måhända är mera framträdande inom samhällsvetenskaperna än eljest, är det allmänt medborgerliga. Undervisningen i samhällsvetenskapliga ämnen måste direkt och indirekt bidra till att mera allmänt sprida förståelse för sociala och politiska sammanhang. Självfallet är det endast ett fåtal människor, som direkt nås av den akademiska undervisningen. Men dessa tillhöra i stor utsträckning opinionsbildande grupper i samhället, och det är därför synnerligen angeläget, att den undervisning som kommer dem till del är ägnad att underlätta deras medverkan i den allmänt medborgerliga upplysningsverksamheten.

De två sistnämnda syftena stå emellertid i verkligheten icke i någon motsättning till det vetenskapliga. I många hänseenden sammanfalla de direkt med detta. Även om det på andra punkter kan bli fråga om en avvägning mellan olika intressen beträffande urvalet av det kunskapsstoff, som i första hand skall tagas med i undervisningen, avser detta problem ingalunda den allmänna läggningen eller inriktningen av studiet. Ett påtagligt exempel utgör härvid strävan efter objektivitet och medvetenhet om risken för ett värdebetingat tänkande. Såsom ovan framhållits är detta en kardinalfråga ur den vetenskapliga metodikens synpunkt. Men den har snart sagt lika stor betydelse i de båda andra här nämnda hänseendena. För den blivande ämbetsmannen är det ytterst viktigt att kunna framlägga en objektiv redogörelse, användbar för var och en oberoende av hans syften och strävanden, men också att veta var gränsen skall dragas mellan en framställning av detta slag och de konkret utformade förslag, i vilka en föredragning inom svensk förvaltning skall utmynna. Ur den medborgerliga diskussionens synpunkt är det icke mindre viktigt att tillgodose saklighetens intressen och att lära sig att skilja slagord och fakta. De undervisningsmål, som ur den vetenskapliga forskningens synpunkt här framstå som primära, äro

det i lika hög grad om man ser saken ur yrkesutbildningens eller den medborgerliga utbildningens synpunkt.

På undervisningssättet måste hänsyn av detta slag få en väsentlig inverkan. Undervisningen måste naturligtvis i någon mån avse att meddela direkta kunskaper. Men särskilt med hänsyn till samhällskicket och maktrelationernas föränderlighet är det viktigaste icke själva de detaljkunskaper, som ingå i »kursen», utan dels att vederbörande bibringas förmågan att även utan undervisning själva skaffa sig de kunskaper som behövas, dels och framför allt att de vänja sig vid att icke uppbygga allmänna resonemang utan tillräckliga faktiska grundvalar. Det finns på ett område sådant som statskunskapens, där varje medborgare ofta vill göra anspråk på att vara sakkunnig — och kanske även bör anses vara det — en viss tendens till uttunning av resonemangens konkreta underlag, till att låta elegant utformade »idéer» få ersätta en sådan analys av verkligheten, som bygger på kännedom om dennas karaktär. För den akademiska undervisningen måste det vara en uppgift — både ur den vetenskapliga forskningens, ur yrkesutbildningens och ur medborgarutbildningens synpunkt — att obönhörligt slå ned på alla sådana tendenser. Man måste sålunda välja undervisningsformer, som uppöva de kritiska färdigheterna snarare än entusiasmen.

Det är möjligt, att den klassiska katederföreläsningen trots detta alltjämt kan ha en uppgift att fylla. Förutsättningen måste då vara att den användes för att med tillbörlig respekt för den vetenskapliga kritikens krav behandla sådana områden, där lämplig litteratur saknas, och kanske framför allt att stimulera och underlätta lärarnas arbete med att få fram sådan litteratur. I stor utsträckning synas emellertid föreläsningarna böra ersättas med sådana övningar, där de studerande tvingas till självverksamhet och i ömsesidig diskussion under lärarens ledning kritisera resultaten härav. I första hand tänker man då på seminarierna. Särskilt på licentiatstadiet ha dessa ju sedan gammalt ansetts utgöra den idealiska undervisningsformen, och det finns ingen anledning att här närmare gå in på skälen för denna uppfattning. När det gäller det lägre undervisningsstadiet, finns det emellertid anledning att i större utsträckning än hittills komplettera den traditionella proseminarieformen med övningar i anslutning till litteraturen eller begränsade arbetsuppgifter. Vår gällande universitetsordning har en påtaglig benägenhet att undervärdera sådana undervisningsformer såsom »kursmässiga» i jämförelse med de »vetenskapliga» seminarie- och föreläsningsformerna. Detta

är ur många synpunkter otillfredsställande. För att väl sköta undervisning av detta slag krävas av läraren fullt ut lika stora insatser som vid de andra undervisningsformerna, och i ett ämne där uppövädet av den kritiska inställningen är så betydelsefullt som inom statskunskapen skulle den behöva få väsentligt större utbredning än hittills.

Till slut ännu en fråga. Statskunskapen är i likhet med de andra samhällsvetenskaperna i vårt land inordnad i de humanistiska sektionerna eller fakulteterna. Frågan om en samhällsvetenskaplig fakultet har länge varit aktuell och diskuterad. Det finns här ingen anledning att gå in på spörsmålets rent administrativa sida. Men om det är riktigt, såsom ovan framhållits, att statskunskapen har behov av nära samarbete med en rad andra forskningsgrenar, synes det vara hög tid att för detta ändamål skapa någon form av akademisk arbetsgemenskap.

Det ligger nära till hands att mena, att denna arbetsgemenskap bör ta fakultetens form. Svårigheten ligger emellertid däri, att behovet av samarbete med vetenskaper sådana som nationalekonomi, statistik och sociologi visserligen är stort men knappast större än samma behov när det gäller historia, filosofi och rättsvetenskap. Eftersom de sistnämnda vetenskaperna i sin tur kräva andra anknytningar, måste avgränsningen av en särskild samhällsvetenskaplig fakultet ställa stora och måhända nästan oöverkomliga svårigheter.

Men detta får icke leda till att kravet på en vetenskaplig arbetsgemenskap lämnas åsido. Om fakultetsindelningen icke med fördel kan avpassas härefter, måste en annan samarbetsform skapas, närmast något i stil med de ämnesgrupper, som på sin tid föreslogos av socialvetenskapliga forskningskommittén och som lämpligen kunna gå över fakultetsgränserna. Icke heller ur universitetsförvaltningens synpunkt skulle en sådan förändring vara betydelselös. Ämnesgrupperna borde icke enbart vara organ för vetenskaplig diskussion och samarbete i konkreta forskningsfrågor. De måste även sörja för samordningen av den akademiska undervisningen i närliggande ämnen och handlägga sådana ärenden som stipendiefördelning, avhandlingsbedömning och yttranden över professorstillsättningar. Man kan med skäl fråga sig, vad som under sådana förhållanden skulle återstå för de traditionella fakulteterna. Måhända aktualiserar samhällsvetenskapernas samarbetsproblem en akademisk reformfråga av mycket stor räckvidd.

BEGREPPET SAMHÄLLSKLASS

Av Docent JÖRGEN WESTERSTÅHL, Stockholm

A vsikten är att här behandla vissa allmänna problem, som är förbundna med användningen av begreppet samhällsklass. Det är ej fråga om att i detalj analysera olika klassbegrepp eller deras funktion i speciella samhällsteorier. De särskilda klassbegrepp, som i det följande beröres, har karaktären av exempel; åtskilligt förutsättes vara känt och någon närmare källredovisning förekommer icke. Vad det gäller är sålunda att söka belysa vissa drag, som är karakteristiska för klassbegreppets roll i den samhällsvetenskapliga teoribildningen.

Först må några notisartade uppgifter lämnas rörande *begreppets historia*. Konstaterandet av att en samhällsskiktning föreligger kan sägas vara lika gammalt som samhällstänkandet över huvud. Det blir därför ett slags definitionsfråga man får taga ställning till, om man närmare vill ange när begreppet använts. Låt oss till en början nöja oss med att konstatera, att redan under antiken framfördes tankegångar på detta område, som synes överensstämma med moderna uppfattningar och som ofta återopats i senare debatt; särskilt kända är Aristoteles uttalanden. Det dröjde sedan länge innan själva det betraktelsesätt, som härvid kom till uttryck, ånyo blev aktuellt. Under det medeltida ståndssamhället var det andra typer av samhällsstrukturering som uppmärksammades. Belysande för hur sent begreppet samhällsklass åter blev gängse är det förhållandet, att detta ord saknades såsom uppslagsord i den stora franska encyklopedien, vilken utgavs vid 1700-talets mitt. Vid den tiden hade dock begreppet redan börjat begagnas, exempelvis av Turgot. Först med 1800-talet kom klassbegreppets verkliga genombrott. Vad Frankrike beträffar må här hänvisas till Fourier, i fråga om England exempelvis till diskussionerna kring 1832 års parlamentsreform och till John Stuart Mill's författarskap.

Provföreläsning hållen vid Lunds universitet höstterminen 1950; då föreläsningen hölls utan manuskript, har detta först i efterhand utformats.

Den, som för klassbegreppets popularisering både inom politisk och samhällsvetenskaplig debatt betytt ojämförligt mest, är självfallet Karl Marx. Man finner emellertid hos Marx ingalunda något enhetligt klassbegrepp. Mest bekant är hans tvåklasschema, som bland annat utvecklats i Kommunistiska manifestet. I vissa av Marx' detaljerade historiska studier räknade han med ett betydligt större antal klasser såsom på en gång verksamma i ett och samma land. I »Den adertonde Brumaire» har man sålunda ansett sig kunna fastställa, att han laborerar med inte mindre än åtta olika klasser. Särskilt anmärkningsvärt är, att Marx i tredje delen av »Kapitalet», i det sista oavslutade kapitlet, framlägger ett helt nytt klassschema, som han emellertid inte fick tillfälle att närmare utveckla. Han skiljer här i anslutning till den klassiska ekonomins indelning av inkomstkällorna mellan tre »stora» klasser: lönearbetare, kapitalister och jordägare. En smula tillspetsat skulle man alltså kunna säga, att Marx slutligt nedlade pennan just i det ögonblick han stod i begrepp att, på grundval av vida mer systematiska och omfattande studier än han tidigare företagit, klargöra sin uppfattning om samhällets klasstruktur. — Nämnas må till sist också en svensk forskare, Pontus Fahlbeck, vilkens skrifter på detta område rönt stor uppmärksamhet och fortfarande ofta citeras.

Klassificeringsmetoden är en grundläggande vetenskaplig metod också inom samhällsvetenskaperna. Utgående från en gemensam egenskap har man frihet att klassificera de föremål man studerar på vilket sätt som helst: det finns lika många möjligheter att bilda klasser eller grupper som det finns särskiljande egenskaper. Termen »socialgrupper» skulle man kunna använda som en gemensam beteckning på en sådan gruppering av människor, som genomföres med särskild hänsyn till deras ställning såsom medlemmar av ett samhälle.

Samhällsklasserna tycks emellertid skilja sig från vanliga socialgrupper däriigenom att någon egentlig frihet att konstruera samhällsklasser inte är för handen. Ehuru det existerar en rik flora av olika klassbegrepp, torde var och en som sysslat med att utforma dylika begrepp ej utgå från att alla slags indelningar är möjliga. »Samhällsklasserna» finns nämligen där alldeles oberoende av forskarens verksamhet. Naturligtvis kan man säga, att också »socialgrupperna» finns i samhället — exempelvis gruppen kvinnliga folkpensionärer över 90 år — men samhällsklasserna finns just såsom klasser, de utgör en i samhället föreliggande gruppering, om vilken

människorna är medvetna eller om vilken man genom ett historiskt-politiskt studium kan få anvisning. Forskarens uppgift är endast att söka klarlägga och åskådliggöra den befintliga klasstrukturen, att söka mer exakt ange, vilka individer som tillhör de olika klasserna, att precitera klassens samhälleliga roll etc.

Till begreppet samhällsklass hör också, att det skall finnas åtminstone två klasser, i inbördes relation till varandra, och att denna relation har eller kan få en antagonistisk karaktär. I fråga om de olika typerna av klassbegrepp har det alltsedan Momberts studie (»Zum Wesen der sozialen Klasse», 1923) varit vanligt att göra en skillnad mellan objektivt respektive subjektivt bestämda klassbegrepp. En objektiv klassdefinition utgår från vissa yttre karakteristika såsom ställning i produktionen, inkomst, yrke etc., medan en subjektiv definition baseras på den klassuppfattning, den ideologi o. s. v., som människorna i fråga ger uttryck åt. Mombert anför också, att åtskilliga författare använder »blandade klassbegrepp», d. v. s. definierar klasserna med hänsyn till såväl objektiva som subjektiva egenskaper.

Momberts distinktion mellan objektiva och subjektiva klassdefinitioner kan tjäna ett praktiskt syfte, när det gäller att gruppera olika klassdefinitioner. Men det bör observeras, att vad det här är fråga om inskränker sig till en skillnad i definitionsteknik: vissa författare föredrar att använda s. k. objektiva, andra s. k. subjektiva egenskaper vid sin klassdefinition. Det väsentliga för samhällsklasserna, det särskilt karakteristiska för detta begrepp, är emellertid just att klasserna är utrustade såväl med subjektiva som med objektiva egenskaper. Klassens yttre ställning skall motsvaras av klassens mentalitet. Vare sig man vid definitionen utgår från det ena eller andra, skall det finnas ett samband mellan dessa båda.

Här stöter vi nu också omedelbart på vad jag skulle vilja betrakta som klassbegreppets grundläggande svårighet. Lika visst som man kan konstatera olika grader av samband mellan individernas yttre position i samhället och deras attityder, lika visst är att sambandet dem emellan aldrig är fullständigt. Det finns alltid arbetare som inte är socialister, och socialister som inte är arbetare o. s. v. Det traditionella klassbegreppet tycks emellertid förutsätta, att här skall föreligga ett fullständigt samband: arbetarna »är», »kommer att» eller »bör» vara socialister. Just därför att klassen antages ha både subjektiva och objektiva egenskaper, därför att den på detta vis från början är dubbelsidigt bestämd, blir det begripligt, varför

själva definitionen av samhällsklasserna blir ett centralt och svår-bemästrat problem. I och för sig möter det ju annars intet hinder att definiera arbetare som personer med en viss ställning i produktionen, eller, om man så vill, som personer med en viss inställning till äganderätten av produktionsmedeln eller dylikt. Det är när man försöker att kombinera dessa kriterier som problemen uppstår. Det på detta vis dubbelsidigt bestämda klassbegreppet blir därför också obestämt.

I själva verket torde det vanligen förhålla sig så, att man från en allmän iakttagelse av samband mellan social ställning och exempelvis politisk attityd sluter sig till förekomsten av klasser, och först därefter söker man eventuellt närmare precisera, vilka individer som skall hänföras till de olika klasserna. Eftersom klassbegreppet tycks implicera ett totalt samband, kommer det i praktiken att utgöra ett hinder för ett empiriskt studium av föreliggande samband. Vid ett sådant studium behöver man entydiga definitioner, men det traditionella klassbegreppet ger icke möjlighet härtill.

För att förstå klassbegrettets egenartade karaktär bör man också rycka in *intressebegreppet* i bilden. Det är för klassteoretikerna betecknande, att de antar existensen av ett klassintresse, som är objektivt i den meningen, att det direkt skall framgå ur klassens yttre villkor. Klassen som sådan har ett objektivt intresse av ett visst samhällstillstånd o. s. v. Klassintresset framstår som förbindelseled mellan klassens objektiva och subjektiva uppenbarelseformer. Emellertid blir det, eftersom det ej råder någon enighet om vad klassens objektiva intresse är, knappast möjligt att närmare bestämma klassintresset på annat sätt än genom att förklara, att klassintresset är det intresse som majoriteten av klassens medlemmar erkänner. Detta innebär alltså, att man nödgas identifiera det objektiva klassintresset med det subjektiva.

Naturligtvis kan denna tankegång ytterligare kompliceras. Man kan t. ex. hävda, att det objektiva intresset avser själva målet, men att medlen för att nå detta mål kan vara föremål för olika meningar. Vid resonemang av dylik art stöter man dock på den vanliga svårigheten att skilja mellan mål och medel i sociala sammanhang. Även om distinktionen kan upprätthållas, när det gäller problem av renodlat teknisk natur, synes medlen när det gäller exempelvis sociala reformer vara ungefärligen lika väsentliga som målet. Man är intresserad också av medlen, och i själva verket tycks ju en stor del av den politiska striden snarare gälla medlen än målet

Låt oss nu något granska vissa försök som gjorts för att komma till rätta med klassbegreppets här berörda svårighet. När man nödgas konstatera att det objektiva klassläget inte motsvaras av klassmedvetande, har man hänvisat till att vederbörande har en »falsk ideologi» eller ännu inte har blivit medveten om sitt verkliga klassintresse. Som exempel på dylika resonemang må nämnas inom marxismen förekommande distinktioner mellan klassen »i sig» och »för sig». Vad själva tidsperspektivet på klassmedvetandets utveckling beträffar, kan man givetvis anföra många fall, där ett klassmedvetande så småningom utbildas, men ej på en totalt genomförd åsiktsguppering efter klasslinjer.

En annan möjlighet är att acceptera avvikelser mellan klassläge och klassmedvetande och samtidigt förklara avvikelserna med hänvisning till speciella omständigheter. Det »naturliga» eller »normala» för en arbetare är att vara socialist, men genom religiös uppfostran eller dylikt kan han föras in på ett annat spår. Inte heller sådana begrepp som »naturligt» eller »normalt» torde i detta sammanhang kunna givas annan innebörd än den, att såsom naturligt och normalt betecknas det beteende eller den inställning, som majoriteten av klassens medlemmar uppvisar.

Vissa författare har genom speciella begreppskonstruktioner sökt komma tillrätta med föreliggande definitionsproblem. Max Weber inför sålunda »den typiska chansen» såsom en bestämningsgrund för klasstillhörigheten. Om man exempelvis tänker sig, att den typiska chansen för en arbetare är att förbli arbetare, att tillhöra en fackförening, att rösta på socialistiska partier etc., kommer man genom att sålunda lägga olika kriterier på varandra fram till att endast en viss del av personer i arbetarställning är typiska för arbetarklassen. Väljer man tillräckligt många kriterier, blir endast en minoritet av arbetarna »typiska» för klassen. Man kan fråga sig, vad ett dylikt klassbegrepp egentligen skall fylla för funktion, och i vissa konkreta sammanhang tycks det som om Weber talar om samhällsklasser ungefär på samma sätt som andra. Theodor Geiger skiljer mellan klassen som »ett socialt block» och klassens »rekryteringsfält» samt mellan klassens »mentalitet» och dess »ideologi». Rekryteringsfältet skall till skillnad från det sociala blocket vara numeriskt bestämbar, liksom ideologin skall vara mer preciserad än mentaliteten. Genom denna dubblering av begreppen åskådliggör Geiger föreliggande svårigheter men bemästrar dem knappast.

Ett annat sätt att resonera är följande: en klassindelning av samhället innebär en medveten förenkling, avsikten är endast att skapa en modell som skall kunna användas vid förklaring av det samhälleliga skeendet. Om en modell är användbar eller ej, kan prövas genom dess prognosvärde. Två- eller treklassmodellerna är här de vanligaste. Att prognoserna på grundval av det marxistiska tvåklasschemat icke slagit in, torde vara obestridligt.

Vad treklasschemat beträffar må till en början Aristoteles ofta citerade ord återgivas: »Nu är det på så vis, att en stat alltid omfattar tre delar: de som är mycket rika, de som är mycket fattiga, och slutligen, för det tredje, de som intar en mellanställning». Den vanliga svårigheten vid treklassmodellens tillämpning brukar gälla mellan- eller medelklassens avgränsning. Ofta får treklassindelningen ett schematiskt och godtyckligt drag, som visserligen gör det lätt att applicera den men samtidigt gör slutsatserna skäligen intresselösa. Som exempel må nämnas vissa av Holcombes tankegångar i »The Middle Classes in American Politics». Enligt Holcombes har medelklassen under hela Förenta Staternas självständiga historia satt sin prägel på amerikansk politik. Han bevisar sin tes genom att låta medelklassen omfatta en så stor del av befolkningen — först med tyngdpunkten förlagd till landsbygdens, sedan till städernas medelklass — att den självfallet får en politiskt utslagsgivande ställning samt genom att beteckna vad han anser typiskt och värdefullt i amerikansk politik som ett uttryck för medelklassens strävanden. Han tillägger, att särskilt karakteristiskt för medelklassen är, att den ej är klassmedveten. Med en dylik flytande och vag bestämning av klasstrukturen kan tydligen alla förlopp fogas in i schemat.

Det hittills behandlade traditionella klassbegreppet har en påtaglig anknytning till *historiska* eller kanske snarare *historiefilosofiska studier och spekulationer*. Samhällsklasserna framstår som överindividuella aktörer i det historiska skeendet, genom att deras roll klarlägges skall de centrala sammanhangen i det sociala och politiska utvecklingsförloppet bli begripliga. Vanskligheterna uppstår, när dessa historiefilosofiska konstruktioner skall konfronteras med empiriskt material.

Man kan eventuellt ifrågasätta, om ej en kritik av samma slag som här riktats mot klassbegreppet också är tillämplig på andra kollektivbegrepp, såsom nation, stat och stånd. I vissa fall är kanske en sådan kritik möjlig men ej alltid. Om man exempelvis betraktar det med klassbegreppet närbesläktade begreppet stånd brukar det

givas en enklare innebörd. Stånden avgränsas från varandra genom skiljaktigheter i de rättsliga positioner, som de olika ståndens medlemmar intar i samhället. Begreppet stånd, definierat med hänsyn till dessa yttre förhållanden, implicerar ej ett gemensamt ståndsmedvetande eller dylikt.

Vi övergår nu till att granska några moderna framställningar av klassbegreppet, för vilka utgångspunkten ej varit historiefilosofiska betraktelser utan *empiriska, sociologiska undersökningar*. Vissa sociologer använder ett rent subjektivt bestämt klassbegrepp, d. v. s. man frågar ett urval av individer vilka klasser de tillhör o. s. v. Som exempel må nämnas Richard Centers arbete »The Psychology of Social Classes». Bakgrunden till undersökningen utgör den omständigheten, att man sedan länge ansett sig kunna konstatera, att det i USA inte finns några verkliga motsvarigheter till den klassuppdelning och det klassmedvetande som förelegat i västeuropeiska stater. En direkt bekräftelse härpå tyckte man sig finna i vissa äldre stickprovsundersökningar, som visat att omkring 80 % eller mera av den amerikanska befolkningen identifierat sig med medelklassen, då man frågat huruvida de intervjuade tillhörde över-, medel- eller underklassen. Centers införde nu i sitt frågeformulär ytterligare en fjärde klass, arbetarklassen, och resultatet blev att omkring hälften av de tillfrågade räknade sig till denna klass. Han bad också de intervjuade att placera in ett urval av yrkesgrupper i de olika klasserna; svaren visade en avsevärd spridning eller med andra ord att åsikterna om, vilken klass yrkena skall räknas till, kraftigt gick isär.

Vid undersökningar av dylikt slag blir, såsom framgår av Centers studie, själva frågeformuleringen eller valet av klassbenämningar av stor, kanske avgörande betydelse. Genom införande av en fjärde klass blev resultatet ett helt annat än vid tidigare undersökningar, och hade ytterligare några valmöjligheter angivits, är det sannolikt att en på annat sätt förändrad svarsfördelning hade erhållits. Att fråga utan fasta svarsalternativ åter, skulle troligen ge en synnerligen förvirrad bild. Vad man på detta vis studerar är därför snarast, hur undersökarens ordval förhåller sig till gängse språkbruk eller om det här överhuvud taget finns något gängse språkbruk; någon garanti för att man härvid lyckats infånga, vad som vanligen avses med klassmedvetande, tycks ej föreligga.

Man kan också med sociologisk metod studera objektiva karakteristika för klasserna. Därvid undersökes människornas levnads-

förhållanden, beteenden mot andra, umgängesvanor etc. På grundval av en sådan undersökning kan man infoga individerna i olika slag av grupper, där individerna inom samma grupp uppvisar vissa likartade drag och där grupperna skiljer sig åt inbördes genom sin »rangordning». Rangordningsförhållanden kan utläsas både av individernas yttre beteenden och av deras egen bedömning av sin sociala position. Tydligt är nu, att urvalet av de beteenden som studeras blir avgörande såväl för gruppindelningen som för rangordningens utseende. Överhuvud finns det i varje utvecklat samhälle ett myller av rangordningsförhållanden med hänsyn till kön, ålder, yrke, inkomster, utbildning o. s. v. Mängden av rangordningsgrupper, den omständigheten att de delvis skär igenom varandra och att de kan växla från en trakt till en annan inom samma land gör det inte möjligt att på dem direkt basera en indelning i samhällsklasser. På den punkten måste undersökningsledaren själv träffa ett avgörande, han får bestämma sig för vilka skillnader han anser väsentliga. Något slags naturvuxen, av samhällsforskaren oberoende klassindelning kommer man alltså icke fram till på denna väg.

En av de amerikanska sociologer, som mera intensivt sysslat med klassbegreppet, är Lloyd Warner. Han räknar med sex samhällsklasser i det amerikanska samhället — denna siffra kommer han fram till genom att var och en av de traditionella tre klasserna uppdelas i två underavdelningar. Hans metod för klassbestämningen, som innebär ett sammanförande både av objektiva och subjektiva element, är alltför invecklad för att här kunna beröras. Vi citerar i stället en passus ur »Social Class in America», där han själv bedömer värdet av sina resultat:

»Vad är samhällsklass? Hur är samhällsklasserna organiserade? Och hur fungerar de i fråga om individ och i fråga om samhälle? Hur använder vi dylik kunskap i syfte att på ett mera tillfredsställande sätt inrätta oss efter omvärlden? Vad innebär klasseffekten på köpande och säljande, och andra affärstekniska problem, på personalfrågor, skolor och undervisning, på accepterandet av eller avståndstagandet från vad massmedia såsom radio, tidskrifter, tidningar och film förmedlar? Och framför allt, existerar det en effektiv och enkel teknik för studium och tillämpning av klassbegreppet så att de, som inte är klassanalytiker av facket, kan tillämpa dylika kunskaper, när det gäller praktiska yrkes- eller företagsproblem eller vetenskapliga forskningsproblem? Svaret på denna sista viktiga fråga är »ja», svaret på de andra påträffas i denna bok.»

Anspråksfullheten hos Warner är mer markerad än hos många, men fråga är, om icke de som sysslar med att utforma klassbegrepp

i allmänhet har samma grunduppfattning? Warner är kritisk mot Marx. Emellertid tycks han själv ha en liknande inställning som Marx, nämligen att han genom sitt klassperspektiv har fått tag i själva nyckeln till det sociala skeendet. Han tror att det existerar en huvudnyckel, som öppnar alla slutna portar, en möjlighet att genom en enda formel uttrycka de väsentliga samhällsvetenskapliga problemen. Även om således en modern sociolog som Warner använder en mycket mer elaborerad teknik än de äldre historiefilosoferna, finns det påtagliga likheter i deras syn på begreppet samhällsklass och dess roll i den socialvetenskapliga teoribildningen.

Så vitt man kan se strider dock all erfarenhet mot antagandet av dylika universalteorier. Mellan vissa av de otaliga sociala variablerna råder tydliga samband. Men vad finns det för skäl att antaga, att en viss variabel — vare sig den består av många komponenter eller ej — skall ge det bästa sambandet med ett obestämt urval av andra variabler? En variabel, som ger en stor korrelation i ett fall, ger ju ofta i ett annat fall en låg korrelation eller kanske en negativ. Den naturliga vetenskapliga målsättningen bör väl vara att utan förutfattade meningar pröva vilka variabler, som i varje enskilt fall ger de högsta sambanden. Skälet till att man lägger ned sådan energi på att fastställa en variabel, klassvariabeln, kan knappast vara annat än att man redan i förväg är övertygad om dess centrala betydelse. Den risk man löper är att man ej får tillfälle pröva andra tänkbara variabler. I så måtto kan just en koncentration på klassbegreppet visa sig utgöra ett hinder för samhällsvetenskaplig forskning.

Det kan finnas skäl att här också något beröra den *svenska valstatistikens socialgruppsindelning*. I en promemoria, som ger anvisningar för statistikens uppgörande, framhålles inledningsvis att de tre socialgrupperna motsvarar »den s. k. högre klassen (I), medelklassen (II) och arbetarklassen (III)». Därefter heter det bland annat:

»Vid fördelningen bör hållas i minne, att de synpunkter, efter vilka denna verkställes, mindre äro yrkestekniska och ekonomiska än sociala, samt att huvudvikten icke alltid ligger på personens ställning inom yrket utan mera på att personen kommer att tillhöra det befolkningslager, han socialt sett kan anses tillhöra. Så föres exempelvis en person, som efter uppgifterna i röstlängden (bostaden, namnet, åldern) kan förmodas vara hemmavarande son eller måg till en hemmansägare eller arrendator, på grupp 12, även om han i röstlängden betecknas som jordbruksarbetare.»

Socialgruppsindelningen är således en variant på det gamla treklasschemat. Med viss förvåning finner man, att de yrkestekniska och ekonomiska synpunkterna — alltså just de synpunkter som vid en blick på det publicerade tabellmaterialet tycks vara de grundläggande — i själva verket skall vara mindre väsentliga än de »sociala», vilket väl torde vara en vag omskrivning för de klassmässiga synpunkterna. Inte bara vid de mindre gruppernas sammanförande till de tre stora socialgrupperna utan även vid individernas inordnande i de mindre grupperna skall alltså vederbörande myndighets och statistikuppgörares klassuppfattning vara vägledande. När vid vissa tillfällen en yrkesgrupp överförs från en av de tre stora socialgrupperna till en annan, torde detta böra betraktas som ett uttryck för att myndigheten funnit, att samhällets klasstruktur på motsvarande sätt förskjutits.

Hur skall nu valstatistikens socialgruppering bedömas? Om man utgår från att det endast gäller att belysa valdeltagandet inom olika lager av befolkningen, bör man tydligen eftersträva att nå den gruppering, som ger de största utslagen, den mest differentierade skalan i fråga om just valdeltagande, och grupperna bör ordnas från högsta till lägsta valdeltagande. Det sistnämnda är ej fullt konsekvent genomfört i tabelluppställningen; huruvida en annan princip för indelningen skulle ge ett starkare utslag än den nuvarande är en fråga, som ej kan besvaras utan att man prövar olika möjligheter. Det är emellertid svårt att helt frigöra sig från misstanken, att denna frågeställning inte varit alldeles klar och att man i stället helt enkelt tillämpat ett klassschema, som intuitivt uppfattats som det riktiga.¹

Den kritik, som här riktats mot klassbegreppet, innebär ej ett bestridande av att rangordningsförhållanden mellan olika grupper kan observeras eller av att ett mer eller mindre utbrett och enhetligt klassmedvetande kan vara för handen. Ej heller har det

¹ Problemet kompliceras emellertid därigenom, att valstatistikens socialgruppering kommit att utnyttjas i helt andra sammanhang än för att enbart belysa valdeltagandet. Den har, i brist på annat regelbundet producerat statistiskt material, blivit ett slags »Mädchen für alles» och därmed försvinner möjligheten att uppställa entydigt bestämda krav, på gruppindelningen. Att den befintliga indelningen är påtagligt korrelerad med många andra variabler, visar naturligtvis att den är användbar men inte att det ej skulle finnas bättre indelningar. Det problematiska i dylika givna gruppindelningar, som samtidigt är ofrånkomliga i löpande statistik, belyses kanske bäst därigenom att socialgrupperingen, eftersom alternativ saknas, alltså genom själva sin existens, kommer att användas och som en följd därav att bekräfta sitt existensberättigande och ytterst också att i viss mån påverka vår uppfattning om samhällets skiktning.

varit fråga om att underkänna värdet av undersökningar, som syftar till att belysa relationen mellan å ena sidan den yttre sociala ställningen och å andra sidan olika slag av subjektiva attityder. Tvärtom har dylika undersökningar visat sig vara utomordentligt fruktbara. Vad som hävdats är, att härvid ett standardiserat klassbegrepp ej bör användas utan att man obunden av dylika föreställningar i varje särskilt fall bör söka nå fram till den gruppering, som visar de högsta sambanden. En gruppering som genomgående ger höga samband finns inte, och i den meningen finns heller icke några samhällsklasser.

DEN SVENSKA LANDSHYPOTEKS- INSTITUTIONEN

*Av Avdelningschefen vid Jordbrukets Utredningsinstitut
Fil. lic. ÅKE SAMBERGS, Stockholm*

Den svenska landshypoteksinstitutionen har som ändamål att förmedla lån till jordbruket mot botteninteckning i jordbruksfastighet. Utlåningen handhas av tio hypoteksföreningar, vilka upplåna sitt kapital från det centrala organet Sveriges Allmänna Hypoteksbank. Denna erhåller sitt kapital genom utgivande av obligationer med de belånade inteckningarna som säkerhet. Hypoteksbanken är det enda kreditinstitut, som har rätt till utgivande av obligationer mot säkerhet av inteckning i jordegendom på landet.

De tio hypoteksföreningarna äro: Mälarprovinsernas hypoteksförening (Stockholms stad, Stockholms län, Uppsala län, Södermanlands län, Västmanlands län), Östgöta hypoteksförening (Östergötlands län samt norra delen av Kalmar län), Smålands m. fl. provinsernas hypoteksförening (Jönköpings län, Kronobergs län, södra delen av Kalmar län, Blekinge län, södra delen av Hallands län), Gotlands hypoteksförening (Gotlands län), Skånska hypoteksföreningen (Kristianstads län, Malmöhus län), Älvsborgs m. fl. läns hypoteksförening (norra delen av Hallands län, Göteborgs och Bohus län, Älvsborgs län utom norra delen av Dalsland, Skaraborgs län), Wermlands hypoteksförening (norra delen av Dalsland, Värmlands län), Örebro läns hypoteksförening (Örebro län), Gävle-Dala hypoteksförening (Kopparbergs län, Gävleborgs län), Norrlands hypoteksförening (Västernorrlands län, Jämtlands län, Västerbottens län, Norrbottens län).

Lån i hypoteksförening kan beviljas ägare av jordbruksfastighet, innehavare av fideikommiss samt i samband med statsgaranti även den som enbart brukar jordbruksfastighet. Medlemskap i föreningen erhålles genom att lån beviljas i densamma. Medlemmarna äro personligt ansvariga för föreningens förbindelser, men några medlems-

avgifter eller insatser erläggas ej. På motsvarande sätt äro hypoteksföreningarna delägare i Sveriges Allmänna Hypoteksbank med solidarisk ansvarighet för bankens förbindelser. Som ytterligare säkerhet har staten till hypoteksbanken överlämnat en grundfond i svenska statens obligationer på för närvarande nominellt 85 milj. kr, som får tas i anspråk om bankens övriga tillgångar och den möjliga uttaxeringen från föreningarna ej skulle räcka för att täcka dess skulder. Hypoteksbankens upplåning får icke överstiga tio gånger grundfondens belopp.

Hypotekslånen äro dels amorteringslån och dels stående lån på högst 30 år. Amorteringslånen äro annuitetslån och båda typerna av lån äro ouppsägbara från hypoteksföreningens sida men kunna av låntagaren uppsägas till inbetalning efter tio år. Räntan är bunden och utgår med samma räntefot som räntan på hypoteksbankens obligationer. Låntagarna betala dock dessutom även ett förvaltningsbidrag, som numera uppgår till $\frac{1}{10}$ procent av lånets ursprungliga belopp.

Lånerätten är beroende av det av hypoteksföreningen fastställda belåningsvärdet. Detta utgöres i regel av fastighetens taxeringsvärde (jordbruks- och skogsvärdet, däremot icke tomt- och industrivärdet), men kan även bestämmas genom särskild hypoteksvärdering, vilken kan göras antingen av särskilda värderingsmän eller också direkt av hypoteksföreningens styrelse med ledning av tillgängliga handlingar (styrelsevärdering). Belåningsgränsen är numera 60 % av det fastställda belåningsvärdet.

I denna artikel skall ges en översikt över landshypoteksväsendets utveckling fram till år 1950. Tiden fram till och med år 1925 behandlas dock endast mycket summariskt, medan huvudvikten lägges vid den senaste tjugofemårsperioden, alltså åren 1926—50.

Den första hypoteksföreningen var Skånska hypoteksföreningen, grundad år 1836. De övriga föreningarna tillkommo sedan undan för undan, och år 1860 funnos sju föreningar, vilka var för sig utgävo obligationer. Bland annat för att underlätta möjligheterna att anskaffa kapital konsoliderades landshypoteksväsendet år 1861 genom inrättande av Sveriges Allmänna Hypoteksbank och samtidigt tillkommo tre nya föreningar (Gotlands hypoteksförening, Gefle-Dala hypoteksförening och Norrlands hypoteksförening). Upplåningen centraliserades nu till hypoteksbanken.

Storleken av hypoteksföreningarnas utlåning under tiden fram till 1925 framgår av Tabell 1.

Tabell 1. Hypoteksföreningarnas utlåning åren 1840—1925.¹

År	Utlåning, milj. kr.	Utlåning i % av den intecknade gälden i fast egendom i hela riket.
1840	1	.
1858	63	.
1870	96	12,4
1880	225	20,0
1890	287	17,7
1900	274	12,7
1910	294	7,5
1920	305	4,7
1925	338	3,8

Den kraftiga utlåningsökningen under mitten av 1800-talet gav rätt snart landshypoteksinstitutionen ställningen som jordbrukets utan jämförelse främsta kreditgivare. På 1880-talet inträdde emellertid en stagnation i utlåningen, som kom att fortsätta ända fram till åren närmast före andra världskriget. Orsakerna voro dels stagnation inom jordbruket och dels konkurrens från andra kreditinstitut i förening med en alltför hög räntenivå för hypotekslånen.² I början av 1920-talet började sparbankerna få en betydelse som kreditgivare till jordbruket, som väl kunde mäta sig med landshypoteksinstitutionens. Numera är sparbankernas utlåning till jordbruket avgjort större än hypoteksföreningarnas. Det är dock att märka att sparbankerna utöver primära inteckningslån även kunna

¹ Åren 1840—1920 enl. C. R. Cramér - K. Å. Fredricsson, Svensk fastighetskredit, Stockholm 1942. År 1925 enl. Sveriges Allmänna Hypoteksbanks styrelseberättelse (Sveriges Allmänna Hypoteksbanks förvaltning och räkenskaper under år 1925, Stockholm 1926) samt Statistisk Årsbok. Siffrorna för utlåningen avse åren 1840 och 1858 hypoteksföreningarnas utelöpande lån samt åren 1870—1925 hypoteksföreningarnas låneskuld till hypoteksbanken. År 1870 var landshypoteksrotens totala utlåning större än det här angivna beloppet, då föreningarna utom de lån, som motsvarades av redovisad skuld till hypoteksbanken, fortfarande hade utelöpande lån, som finansierats av tidigare egen upplåning.

² Om landshypoteksrotens tidigare utveckling se t. ex. A. Leigh-Smith, Om kreditanstalterna för det svenska jordbruket, Stockholm 1892; Sveriges Allmänna Hypoteksbank 1861—1911 (jubileumsskrift, utan tryckår); H. S. Tamm, Tankar och strövtåg på jordbrukskreditens område, Kungl. Lantbruks-Akademiens handlingar och tidskrift 1933: 7; E. Sommarin, Skånska hypoteksföreningen 1836—1936, Lund 1936; K. Hildebrand, Sveriges Allmänna Hypoteksbank och hypoteksföreningarna, Stockholm 1942; Cramér-Fredricsson, Svensk fastighetskredit.

bevilja andra fastighetslån och lån mot andra säkerheter. Beträffande primärbelåningen intaga hypoteksföreningarna fortfarande främsta platsen och ha de senaste åren ytterligare ökat sitt försprång före sparbankerna på detta område. Denna utveckling kan illustreras med nedanstående siffror över hypoteksföreningarnas och sparbankernas utlåning.

Utlåning, milj. kr.

År	Hypoteksföreningar	Sparbanker	
		Primära intecknings- lån ³	Total utlå- ning till jordbruket ⁴
1928	367	341	580
1938	454	478	700
1950	733	631	965

En viktig författningsrevision vidtogs år 1890, då nya förordningar fastställdes angående Sveriges allmänna hypoteksbank samt angående de allmänna grunder, »som vid hypoteksföreningars bildande och framtida verksamhet skola till efterrättelse lända»,⁵ vilka ännu med en del ändringar äro gällande. Bland viktigare nyheter i dessa författningar må nämnas införandet av stående lån samt av rätten att uppsäga lånen till inbetalning efter tio år (de voro tidigare uppsägbara även från låntagarnas sida). Belåningsgränsen var under denna tid 50 % av belåningsvärdet (egendomens bevillningstaxering eller särskild värdering). Under början av 1920-talet, då jordbrukets kreditbehov var stort, beroende på mindre goda konjunktioner och ökad mekanisering av jordbruksdriften, framkom emellertid önskemål om en höjning av primärkreditgränsen. Förslag om belåningsgränsens höjande till 60 % framlades bl. a. av 1921 års fastighetskreditsakkunniga,⁶ men frågan blev icke föremål för proposition till riksdagen. År 1924 infördes styrelsevärderingen som en ny form av särskild hypoteksvärdering. Genom 1921 års taxeringsförordning uppdelades taxeringsvärdet för jordbruksfastig-

³ Åren 1928 och 1938 lån mot inteckning inom 50 % av taxeringsvärdet, år 1950 lån mot inteckning inom 60 % av taxeringsvärdet. Enligt Allmän Sparbanksstatistik (Sveriges Officiella Statistik, avd. Sparbanker).

⁴ Enligt uppgifter från Svenska Sparbanksföreningen. Siffrorna äro approximativa.

⁵ SFS nr 21/1890.

⁶ Utredning och förslag angående höjning av maximigränsen för den primära jordbruksfastighetskrediten (SOU 1922: 35).

het i jordbruksvärde (egentligt jordbruksvärde och skogsmarksvärde), skogsvärde (värdet av växande skog) samt tomt- och industrivärde. Möjligheterna till belåning av skog voro redan förut mycket små, då vid fastställandet av belåningsvärdet hänsyn icke fick tas till värdet av skog eller annat, »som kan från egendomen skiljas». Man hade dock möjlighet att åsätta skogsmarken ett högre värde än vad som kunnat motiveras av markens värde, om den varit skoglös, och denna möjlighet utnyttjades icke sällan av hypoteksföreningarna. Genom taxeringsvärdets uppdelning bortföll alltså denna utväg. Skogsbelåningsfrågan kom därigenom i ett läge, som ännu mera trängande än tidigare krävde en snar lösning.⁷ Den hade varit aktuell ända sedan 1908, då den behandlades vid skogsvårdsstyrelsernas ombudsmöte. 1921 års fastighetskreditsakkunniga uppmärksammade frågan men hunno icke slutföra arbetet med densamma och först några år senare var den mogen för lösning.⁸

År 1927 tillsattes en utredning för behandling av frågan om den primära jordbrukskrediten. Denna avgav sitt betänkande år 1929.⁹ I betänkandet konstaterades att behovet av en utökning av jordbrukets möjlighet att erhålla primärkredit var stort, dels på grund av jordbrukets betryckta läge och den pågående moderniseringen och mekaniseringen och dels för att bereda tillfälle till överförande av dyra krediter i andra penninginstitut till primärlån hos hypoteksföreningarna. Belåningsgränsen föreslogs dock endast höjd till 55 % av belåningsvärdet, huvudsakligen därför att förslag samtidigt framlades om att i belåningsvärdet skulle få ingå även värdet av växande skog. Skogsbelåningsfrågan hade genom 1923 års skogsvårdslag, vilken gav vissa garantier mot överavverkning och för återväxtens tryggande, kommit i ett mera gynnsamt läge. I 1929 års betänkande upptogs dock även förslag till ytterligare åtgärder för skydd mot överavverkning. Utredningens förslag blevo föremål för propositioner till 1930 års riksdag¹⁰ och antogs av denna.¹¹ Bland

⁷ Se Föreningen mellan ombudsmännen hos Sveriges landshypoteksföreningar, Förhandlingar, 1922; Cramér-Fredricsson, Svensk fastighetskredit; Betänkande angående primär jordbruks- och skogskredit (SOU 1929: 36).

⁸ Se A. Östergren, I skogsbelåningsfrågan, Skogsvårdsföreningens tidskrift 1924: 10—11 och SOU 1929: 36.

⁹ SOU 1929: 36.

¹⁰ Propositioner nr 218/1930 och 265/1930.

¹¹ SFS nr 202—204/1930. Se även Föreningen mellan ombudsmännen hos Sveriges landshypoteksföreningar, Förhandlingar, 1930.

författningsändringarna kan nämnas införandet av bestämmelsen att värdet av bankens utelöpande obligationer fick uppgå till högst tio gånger grundfondens belopp. Vissa övergångsbestämmelser infördes som garanti för att äldre obligationsinnehavare, vilkas obligationer motsvarades av inteckningar inom 50 % av belåningsvärdet, icke skulle behöva vidkännas förluster, som eventuellt uppkommo på hypotekslån mot säkerheter mellan 50 och 55 % av fastighetsvärdet. Vid belåning av skog skulle en överenskommelse träffas mellan hypoteksföreningen och låntagaren om begränsning av fastighetsägarens rätt att avverka skogen, varvid övervakning skulle verkställas av skogsvårdsstyrelserna. Skogsbelåningen fick dock mycket ringa omfattning och ännu 1936 uppgick beloppet av lån, som utlämnats med s. k. skogsandel, endast till cirka 6 milj. kr., varav endast en mindre del hänförde sig till den växande skogen.¹²

Ändringarna av år 1930 framstodo snart som otillräckliga. Den allmänna depressionen och jordbrukets betryckta läge ökade behovet av primärkredit. I ett betänkande av år 1932¹³ framhöll 1928 års jordbruksutredning vikten av att anstalter för jordbrukets tillgodoseende med primärkredit bleve tillräckligt verksamma och genomfördes med största möjliga skyndsamhet men framlade inga särskilda förslag i frågan. En ny utredning tillsattes 1934, de s. k. 1934 års fastighetskreditsakkunniga. Dessa framförde i skrivelse i början av år 1935¹⁴ förslag om belåningsgränsens höjande till 60 % av belåningsvärdet samt om någon utökning av rätten att bevilja stående lån. Dessa kunde tidigare beviljas till högst en tredjedel av belåningsvärdet (med undantag för värdet av växande skog) men föreslogos nu kunna beviljas till högst två tredjedelar av det belopp, som utgjorde belåningsgränsen (fortfarande med undantag för värdet av växande skog).¹⁵ Förslagen framlades för 1935 års riksdag¹⁶ och antogs av denna.¹⁷ I sitt samma år avgivna betänkande¹⁸ kompletterade 1934 års fastighetssakkunniga sitt förslag med bl. a. en bestämmelse om rätt för hypoteksbanken att för anskaffande av

¹² Cramér-Fredricsson, Svensk Fastighetskredit, s. 182.

¹³ Betänkande angående åtgärder för lindrande av jordbrukets kreditsvårigheter (SOU 1932: 12).

¹⁴ Se Betänkande med vissa synpunkter och förslag i fråga om den primära fastighetskrediten (SOU 1935: 34), Bilaga I.

¹⁵ De stående lånen hade mycket obetydlig omfattning. Den ³¹/₁₂ 1934 var deras sammanlagda belopp endast cirka 70.000 kr. (SOU 1935: 34, s. 23).

¹⁶ Proposition nr 204/1935.

¹⁷ SFS nr 190—191/1935. Se även Föreningen mellan ombudsmännen hos Sveriges landshypoteksföreningar, Förhandlingar, 1935.

¹⁸ SOU 1935: 34.

rörelsemedel eller andra tillfälliga behov på annat sätt än mot obligationer upptaga lån på viss kort tid eller på kort tids uppsägning. Detta förslag bifölls av 1936 års riksdag.¹⁹

Genom en ändring år 1942²⁰ höjdes gränsen för stående lån till 60 % av det med undantag av värdet å växande skog fastställda belåningsvärdet. Hypoteksföreningarnas skogsbelåning hade ännu in på 1940-talet fått en mycket obetydlig omfattning. Den ³¹/₁₂ 1944 uppgick skogsandelarnas sammanlagda belopp sålunda till endast 9,4 milj. kr.²¹ En bidragande orsak till detta var att för hypoteksföreningarna det obligatoriska kravet på avverkningsbegränsning kvarstod, medan andra kreditinstitut visserligen år 1938 fått rätt att tillämpa begränsningslagen²² men först efter frivillig överenskommelse mellan långivare och låntagare. Rätten att tillämpa lagen om avverkningsbegränsning synes praktiskt taget icke alls ha beagnats av dessa.²³ Genom beslut av 1947 års riksdag²⁴ blev begränsningslagens tillämpning frivillig även för hypoteksföreningarna. Hypoteksbankens grundfond, som i 1890 års författningar bestämts till 30 milj. kr samt 1930 och 1947 höjts till 60 respektive 75 milj. kr, är enligt den senaste författningsändringen 85 milj. kr.²⁵

Hypoteksföreningarna ha sedan 1935 förmedlat sekundärlån från statens sekundärlånefond för jordbrukare.²⁶ Den statliga sekundärlånerörelsen upphörde 1951.²⁷ Avvecklingen av fonden omhänderhas av Sveriges Allmänna Hypoteksbank.

Sedan 1948 kunna hypoteksföreningarna även bevilja lån med statsgaranti enligt bestämmelserna om det statliga stödet för jordbrukets yttre och inre rationalisering och den statliga jordbruks-egnahemsverksamheten.²⁸

¹⁹ Proposition nr 88/1936, SFS nr 241—242/1936. Se även Föreningen mellan ombudsmännen hos Sveriges landshypoteksföreningar, Förhandlingar, 1936.

²⁰ Proposition nr 69/1942; SFS nr 133/1942; Föreningen mellan ombudsmännen hos Sveriges landshypoteksinstitution, Förhandlingar, 1942.

²¹ Föreningen mellan ombudsmännen hos Sveriges landshypoteksinstitution, Förhandlingar, 1945, s. 1480.

²² Propositioner nr 259, 261, 262/1938; SFS nr 387—392/1938; Föreningen mellan ombudsmännen hos Sveriges landshypoteksinstitution, Förhandlingar, 1938.

²³ Föreningen mellan ombudsmännen hos Sveriges landshypoteksinstitution, Förhandlingar, 1945, s. 1475.

²⁴ Proposition nr 155/1947; SFS nr 195/1947; Föreningen mellan ombudsmännen hos Sveriges landshypoteksinstitution, Förhandlingar, 1947.

²⁵ Proposition nr 157/1951; SFS nr 273/1951.

²⁶ Jordbrukskreditutredningen, Betänkande med förslag till förordning angående statens lånefond för sekundärlån mot inteckning i jordegendom, m. m. (SOU 1934: 37); Proposition nr 187/1935; SFS nr 276/1935.

²⁷ Proposition nr 23/1951; SFS nr 206/1951.

²⁸ Sociala jordbrukskreditutredningen, Betänkande med förslag till ordnandet

Tabell 2. Hypoteksföreningarnas utlåning åren 1926—50.

År	Utlåning, milj. kr ²⁹	Jordbruks- fastigheternas jordbruks- värde, milj. kr ³⁰	Jordbruks- fastigheternas marknads- värde, milj. kr ³¹	Utlåning i procent av jordbruks- värde	Utlåning i procent av marknads- värde
1926	343	4.812	7.858	7,1	4,4
1927	355	4.810	7.815	7,4	4,5
1928	367	4.856	7.764	7,6	4,7
1929	373	4.858	7.749	7,7	4,8
1930	387	4.858	7.562	8,0	5,1
1931	399	4.856	6.919	8,2	5,8
1932	412	4.857	6.530	8,5	6,3
1933	419	4.583	6.556	9,1	6,4
1934	420	4.586	6.708	9,2	6,3
1935	434	4.588	6.997	9,5	6,2
1936	440	4.591	7.622	9,6	5,8
1937	448	4.595	7.632	9,7	5,9
1938	454	4.953	7.868	9,2	5,8
1939	489	4.956	8.315	9,9	5,9
1940	491	4.958	8.720	9,9	5,6
1941	492	4.959	9.327	9,9	5,3
1942	496	4.961	10.001	10,0	5,0
1943	501	4.963	10.243	10,1	4,9
1944	503	4.965	11.297	10,1	4,5
1945	532	6.031	12.248	8,8	4,3
1946	558	6.032	13.294	9,3	4,2
1947	612	6.032	14.253	10,1	4,3
1948	659	6.040	15.069	10,9	4,4
1949	692	6.044	15.640	11,4	4,4
1950	733	6.050	17.331	12,1	4,2

av den sociala jordbrukskreditgivningen m. m. (SOU 1947: 82); 1945 års bankkommitté, Betänkande med förslag till omläggning av den statliga kreditgivningen för bostads- och jordbruksändamål till en statlig kreditgivning (SOU 1947: 86); 1947 års centrala lantbrukskommitté, Betänkande med utredning och förslag rörande organisationen av verksamheten för jordbrukets yttre och inre rationalisering (SOU 1948: 2); Propositioner nr 149, 187, 273/1948; SFS nr 342, 363, 364, 366, 367/1948; Föreningen mellan ombudsmännen hos Sveriges landshypoteksinstitution, Förhandlingar, 1948, 1950.

²⁹ Enligt Sveriges Allmänna Hypoteksbanks styrelseberättelser.

³⁰ Enligt Skattetaxeringarna (Sveriges Officiella Statistik, avd. Inkomst och förmögenhet; åren 1944—48 Skattetaxeringarna samt inkomstfördelningen inom yrkesgrupper, åren 1949—50 Skattetaxeringarna samt fördelningen av inkomst och förmögenhet inom yrkesgrupper). Värdena avse taxeringsvärdena för fastighetsskattepliktiga jordbruksfastigheter enligt respektive års taxering (värdena vid slutet av föregående år). För åren 1926—28 finnes jordbruksvärdet icke särskilt redovisat utan har uppskattats med stöd av relationerna mellan jordbruksvärde och sammanlagt taxeringsvärde för senare år. Åren 1928, 1933, 1938 och 1945 äro år för allmän fastighetstaxering.

³¹ Marknadsvärdena äro beräknade med hjälp av tillgänglig statistik över marknadsprisernas relationer till taxeringsvärdena (de s. k. överprisprocenten) vid fria försäljningar av jordbruksfastigheter. Överprisprocenten ha hänförs till årsskiftena genom medeltalsberäkning av värdena för föregående och efterföljande år. Marknadsvärdena äro beräknade på grundval av taxeringsvärdena enligt

Hypoteksföreningarnas utlåning åren 1926—50 samt utlåningens relation till jordbruksfastigheternas sammanlagda jordbruksvärde enligt fastighetstaxeringarna och till jordbruksfastigheternas marknadsvärden framgår av Tabell 2. Man ser av denna att utlåningen under den studerade perioden mer än fördubblats. Utlåningsökningen har även medfört en ökad hypoteksbelåning i relation till sammanlagda jordbruksvärdet. Man torde därav med viss försiktighet kunna sluta sig till en ökad andel av hypotekslån i jordbrukets skuldsättning. Däremot är det omöjligt att säga att ökningen av hypoteksbelåningen även skulle betyda en ökad skuldsättning för jordbruket. Om dennas utveckling har man endast synnerligen ofullständig kännedom. Skuldsättningen i absoluta tal bör givetvis ha ökat med penningvärdets fall, men i relation till tillgångarnas värde torde den ha fallit. Enligt två utredningar av Statistiska Centralbyrån,³² i vilka fastigheterna värderats till taxeringsvärde, har den s. k. skuldprocenten (skulderna i procent av totala tillgångsvärdet) från år 1933 till år 1945 fallit från 37,0 till 26,6 %. Om skuldprocenten beräknas med användning av fastigheternas marknadsvärden förefaller den utveckling sannolik, som visas av hypotekslårens relativa andel av jordbruksfastigheternas marknadsvärden i Tabell 2 (skuldsättningsprocentens maximum i början av 1930-talet, därefter stadig nedgång men efter andra världskrigets slut någon ökning).

De olika hypoteksföreningarnas betydelse framgår av Tabell 3. Man kan som synes tala om fem stora och fem små föreningar. Den med hänsyn till utlåningen i särklass största av föreningarna är

efterföljande års taxering. Marknadsvärdet för år 1926 är alltså beräknat genom uppräknig av taxeringsvärdena enligt 1927 års taxering (värdena vid slutet av år 1926) med hjälp av ett medeltal av 1926 och 1927 års överprisprocent o. s. v. För år 1950 har använts taxeringsvärdena enligt 1950 års taxering. Överprisprocenten enligt E. Höijer, P. M. angående köpeskillingar och taxeringsvärden för fastigheter å landsbygden inom vissa län (Bilaga B till Särskilda utskottets utlåtande nr 2 vid 1930 års riksdag), E. Höijer, P. M. rörande jämförelse mellan taxeringsvärden och köpeskillingar å lagfarna fastigheter (Bilaga 4 till Särskilda utskottets utlåtande nr 23 vid 1933 års riksdag), E. Höijer, Jordbruksfastigheternas saluvärden och 1938 års allmänna fastighetstaxering, Hushållningssällskapens Tidskrift 1938: 6, Priser och taxeringsvärden å jordbruksfastigheter 1/1 1938 till 30/6 1944 (Statistiska Meddelanden, Serie A, Band VI: 1, Stockholm 1945), E. Höijer - E. Lindeberg, Undersökning av taxeringsutfallet beträffande jordbruksfastighet å landsbygden vid 1945 års allmänna fastighetstaxering (SOU 1950: 34), för åren 1947—49 enligt beräkningar inom Jordbrukets Utredningsinstitut på grundval av Statistiska Centralbyråns primärmaterial, samt för år 1950 enligt preliminära uppgifter från Statistiska Centralbyrån.

³² Jordbrukets skuldsättning år 1933 (Statistiska Meddelanden, Serie A, Band V: 3), Stockholm 1934; Folkräkningen den 31 december 1945. VIII: 2. Partiella undersökningar (bottensamplingen), Stockholm 1951.

Tabell 3. Hypoteksföreningarnas utlåning åren 1930, 1940 och 1950.³³

Hypoteksförening	Utlåning, milj. kr			Ökning i % 1930—50
	1930	1940	1950	
Mälardalens län	72	84	129	79
Östgöta	54	66	108	100
Smålands m. fl. provinser	58	62	87	50
Gotlands	7	9	17	143
Skånska	91	128	192	111
Älvsborgs m. fl. län	54	70	96	78
Wermlands	14	18	29	107
Örebro län	15	22	37	147
Gävle-Dala	8	9	11	38
Norrlands	14	23	27	93
Samtliga	387	491	733	89

Skånska hypoteksföreningen och de minsta föreningarna Gävle-Dala och Gotlands hypoteksföreningar. Under tiden från 1930 har utlåningsökningen varit kraftigast i Gotlands och Örebro läns hypoteksföreningar samt Skånska hypoteksföreningen. Den minsta ökningen redovisar Gävle-Dala och Smålands m. fl. provinser hypoteksföreningar. Detta har medfört, att smålandsföreningen fallit tillbaka från tredje till fjärde plats och gotlandsföreningen har gått förbi Gävle-Dala hypoteksförening.

För att belysa hypoteksbelåningens regionala utbredning är det även av intresse att sätta värdet av de utestående lånen i relation till fastighetsvärdena. Detta har skett i Tabell 4, där som fastighetsvärde använts det taxerade jordbruksvärdet. Man ser av denna att hypotekslånen ha sin största relativa utbredning i Östergötland och Södermanland samt på Gotland. Även i Malmöhus, Stockholms och Uppsala län ha de stor utbredning. I Västerbottens, Kopparbergs och Gävleborgs län ha de däremot även relativt sett en obetydlig utbredning. Som allmän karakteristik kan man säga, att hypotekslånen ha sin största betydelse i Skåne och Mälardalens län samt den minsta betydelsen i Dalarna och Norrland.

Variationerna i hypotekslånens regionala utbredning torde delvis ha samband med fastigheternas och brukningsdelarnas genomsnittliga storlek, då jordägare med större egendomar i större utsträckning torde begagna sig av hypotekslån än sådana med mindre egendomar. Detta kan delvis förklara hypotekslånens obetydliga utbredning i Dalarna och Norrland, men även andra faktorer äro

³³ Enligt Sveriges Allmänna Hypoteksbanks styrelseberättelser.

Tabell 4. Hypoteksbelåning i procent av det taxerade jordbruksvärdet åren 1931 och 1950.

Län	Hypotekslån i % av taxerat jordbruksvärde ³⁴	
	1931	1950
Stockholms stad och län	10,5	19,2
Uppsala	11,2	18,1
Södermanlands	13,0	21,3
Östergötlands	13,9	23,3
Jönköpings	5,9	6,0
Kronobergs	5,3	6,0
Kalmar	12,1	14,6
Gotlands	11,7	22,5
Blekinge	9,3	12,7
Kristianstads	5,8	10,9
Malmöhus	10,8	19,8
Hallands	12,0	16,9
Göteborgs och Bohus	6,2	10,5
Älvsborgs	6,7	8,7
Skaraborgs	7,4	11,0
Värmlands	6,8	10,5
Örebro	10,9	17,7
Västmanlands	7,6	9,2
Kopparbergs	1,7	2,0
Gävleborgs	2,8	3,6
Västernorrlands	2,9	5,6
Jämtlands	2,1	4,3
Västerbottens	2,0	1,7
Norrbottens	3,4	3,8
Hela riket	8,0	12,6

här av betydelse. Därbland kan nämnas hypoteksföreningarnas stora verksamhetsområden och de stora avstånden samt antagligen en mindre utbredd kännedom om hypotekslånen. En betydande del av jorden i dessa områden äges dessutom av aktiebolag, vilka tillgodose sitt kreditbehov genom upptagande av egna obligationslån med fastighetsinteckningar som säkerhet. En viss betydelse torde även den relativt stora andelen fastigheter med statliga egnahems-lån ha. För Kopparbergs län tillkommer dessutom det speciella förhållandet att de tilltrasslade fastighetsförhållandena genom jordens ofullständiga skiftning ofta försvåra upptagandet av inteckningslån. Det är även möjligt att skuldsättningen är något lägre i norra

³⁴ År 1931 enligt Betänkande angående åtgärder för lindrande av jordbrukets kreditvärigheter (SOU 1932: 12, Jordbruksutredningens betänkanden VII), s. 18. Den relativa hypoteksbelåningen beräknad i förhållande till taxeringsvärdena enligt 1930 års taxering. I taxeringsvärdet ingår för detta år utom jordbruksvärdet även tomt- och industrivärdet (men däremot ej skogsvärdet). År 1950 enligt uppgifter från Sveriges Allmänna Hypoteksbank.

Sverige. År 1933 hade den totala skuldprocenten följande storlek i de nordligare länen:

Kopparbergs län	19,7
Gävleborgs län	29,4
Västernorrlands län	34,3
Jämtlands län	37,7
Västerbottens län	29,2
Norrbottens län	33,6
<i>Hela riket</i>	37,0 ³⁵

Av stort intresse skulle ha varit att erhålla uppgifter om hypotekslånens fördelning på olika kategorier av låntagare (enskilda, aktiebolag, samhälligheter o. s. v.). En sådan fördelning kan dock icke erhållas annat än för år 1950. Enligt på en specialutredning grundade uppgifter från Sveriges Allmänna Hypoteksbank fördelade sig lånestocken den ³¹/₁₂ 1950 på följande sätt:

Enskilda	702 milj. kr
Aktiebolag	28 » »
Samfälligheter	3 » »
<hr/> Summa	<hr/> 733 » »

För hypoteksbelåningens utveckling spela räntevariationerna en avgörande roll. Då hypotekslånen löpa med bunden ränta är det fördelaktigt att upptaga sådana när man väntar stigande räntenivå men ofördelaktigt om man väntar räntefall. I Tabell 5 visas för varje år ökningen av det utestående lånebeloppet samt medelräntan för nyutlämnade lån.

Utlåningen har som framgår av Tabell 5 utvecklats ganska ojämnt med kraftiga toppar 1939 och 1947 samt minima 1934 och 1940—41. Att härleda räntevariationernas betydelse för utlåningsutvecklingen för de första åren av den studerade perioden synes icke möjligt med hjälp av enbart det här använda materialet. Vad 1939 års topp beträffar, så är denna tydligt beroende av en betydande övergång till bundna lån i samband med krigsutbrottet och förväntningar om räntehöjningar. Utlåningens stagnation under åren 1940—44 har i någon mån sin förklaring i en avtagande skuldsättning och små investeringar under dessa år, men torde huvudsakligen bero på det höga ränteläget, som man icke trodde skulle bli bestående. Hypotekslånens starka ökning sedan 1944 har flera

³⁵ Enligt Jordbrukets skuldsättning år 1933.

Tabell 5. Utlåningsökning och räntor för hypoteksföreningarna åren 1926—50.

År	Ökning av utlåningen, milj. kr ³⁶	Medelränta för nyutlämnade lån, % ³⁷
1926	5,9	4,93
1927	11,9	4,78
1928	11,6	4,80
1929	6,4	4,83
1930	13,6	4,50
1931	12,7	4,55
1932	12,1	4,74
1933	7,1	4,40
1934	1,2	4,00
1935	13,6	3,42
1936	6,2	3,45
1937	8,2	3,25
1938	6,3	3,00
1939	34,3	3,18
1940	2,3	4,44
1941	0,9	3,94
1942	3,8	3,50
1943	5,1	3,50
1944	2,8	3,50
1945	28,6	3,16
1946	25,9	3,00
1947	54,3	3,03
1948	46,9	3,07
1949	32,7	3,00
1950	41,6	3,04

orsaker. Bland dessa kunna nämnas höjda fastighetsvärden, ökade investeringar och antagligen en något ökad skuldsättning samtidigt som den ekonomiska politiken och debatten givit anledning att anse räntesänkningar som osannolika men räntehöjningar möjliga. Andra bidragande orsaker ha varit upphävandet av den obligatoriska begränsningslagen vid belåning av växande skog samt garantilångivningens införande, varigenom hypoteksföreningarna icke blott tillförts garantilån utan i samband därmed även hypotekslån.

Det synes icke möjligt (i varje fall icke utan betydande arbete) att göra en mera preciserad uppskattning av om de bundna hypotekslånen under den studerade perioden som helhet varit fördelaktiga eller icke för jordbruket. Det saknas för det första uppgifter om medelränta å hypoteksföreningarnas utestående lån. För det

³⁶ Enligt Sveriges Allmänna Hypoteksbanks styrelseberättelser.

³⁷ Enligt uppgifter från Sveriges Allmänna Hypoteksbank. Medelräntan avser endast nyutlämnade, icke omsatta lån och är beräknad som aritmetiskt medeltal för årets fyra kvartal. Hänsyn är tagen till eventuellt förekommande kapitalrabatt, men förvaltningsbidraget ingår däremot icke. Detta har för senare år genomgående uppgått till $\frac{1}{10}$ % men varierade för tidigare år något mellan de olika föreningarna.

andra måste i så fall hänsyn tagas även till förvaltningsbidragen. För det tredje borde man i så fall ha uppgifter om räntesatserna för kvalitativt likvärdiga obundna lån, något som icke finnes. Man vet dock, att hypotekslånen under början av 1930-talet med de höga och bundna räntorna voro betungande för låntagarna. Dessa lån ha dock senare kunnat omsättas till lägre räntefot. Lån, som upptagits under senare delen av 1930-talet, voro fördelaktiga under krigsårens högränteperiod och lån från denna senare period kunna nu eller om några år omsättas till sådana med lägre ränta. Under de senaste åren ha omkring $\frac{4}{5}$ av hypotekslånen löpt med lägre ränta än dagsräntan.³⁸ Om den ekonomiska politiken ånyo skulle medföra räntehöjningar blir hypotekslånens förmånlighet ännu mer framträdande. Att de skulle kunna bli oförmånliga genom räntesänkningar torde i varje fall för de närmaste åren kunna betecknas som mycket osannolikt.

Hypoteksbankens upplåning, d. v. s. beloppet av utestående obligationer, följer nära utvecklingen av hypoteksföreningarnas utlåning. Vissa variationer uppstå givetvis, vilka motsvaras av variationer i hypoteksbankens och/eller hypoteksföreningarnas övriga skulder, fonder eller övriga tillgångar. Dessa variationer äro dock så relativt obetydliga, att det här icke synes vara skäl att redovisa desamma. Av mycket stort intresse hade varit att ha uppgifter om upplåningens fördelning på långgivare eller med andra ord placeringen av hypoteksbankens obligationer. Man hade i så fall kunnat visa även härstamningen av det kapital, som landshypoteksinstitutionen förmedlat till jordbruket. Detta låter sig dock icke göra. Enligt en av Sveriges Allmänna Hypoteksbank företagen specialutredning fördelade sig de obligationer, som den $\frac{32}{12}$ 1950 voro deponerade hos banken (91 % av bankens utelöpande obligationer), på följande sätt på olika innehavarkategorier:

	Milj. kr
Statsinstitutioner	224,8
Försäkringsbolag	298,8
Fonder, stiftelser, föreningar, aktiebolag m. m.	35,8
Banker och sparbanker	79,3
Jordbrukets egna institutioner	5,7
Enskilda	1,8
Jordbrukare	0,2
<hr/> Summa	<hr/> 646,4

³⁸ Enligt uppgifter från Sveriges Allmänna Hypoteksbank.

Tabell 6. *Nettokapitalströmmarna från och till landshypoteksinstitutionen åren 1926—50.*³⁹ Milj. kr.

År	Till jordbruket	Från allmänheten	Ökning av eget kapital	Ökning av övriga tillgångar
1926	5,9	10,8	0,7	5,6
1927	11,9	5,1	0,7	-6,0
1928	11,6	11,1	0,7	0,2
1929	6,4	21,3	1,0	15,9
1930	13,6	1,1	0,7	-11,8
1931	12,7	13,6	1,0	1,8
1932	12,1	19,5	0,5	8,0
1933	7,1	4,5	1,3	-1,3
1934	1,2	-7,7	0,6	-8,3
1935	13,6	22,1	0,2	8,8
1936	6,2	9,4	0,2	3,5
1937	8,2	12,0	0,1	3,9
1938	6,3	-11,0	1,4	-15,9
1939	34,3	40,6	0,4	6,7
1940	2,3	-0,5	1,1	-1,8
1941	0,9	2,9	0,6	2,5
1942	3,8	2,4	0,5	-1,0
1943	5,1	5,6	0,2	0,6
1944	2,8	1,9	0,2	-0,7
1945	28,6	25,3	0,1	-3,2
1946	25,9	21,0	0,4	-4,4
1947	54,3	54,4	0,1	0,2
1948	46,9	51,1	-0,8	3,5
1949	32,7	27,3	0,2	-5,1
1950	41,6	43,5	0,1	2,0
Summa	396,0	387,3	-12,2	3,7

Endast en mycket obetydlig del av det av hypoteksföreningarna förmedlade kapitalet härstammar sålunda direkt från jordbruket. Av det från andra obligationsinnehavare erhållna kapitalet kan dock

³⁹ Tabellen är sammanställd ur Sveriges Allmänna Hypoteksbanks styrelseberättelser. Kolumnen Till jordbruket redovisar ökningen av hypoteksföreningarnas utlåning och kolumnen Från allmänheten ökningen av hypoteksbankens utelöpande obligationer, tillfälliga upplåning och övriga skulder (pensionsfond, diverse räkningar m. m.). Någon hänsyn har icke tagits till hypoteksföreningarnas övriga skulder, då dessa icke redovisas i hypoteksbankens styrelseberättelser och det icke ansetts värt mödan att för desamma genomgå hypoteksföreningarnas styrelseberättelser. Som eget kapital har räknats för hypoteksbanken reservfonden samt överskott till delägarnas disposition och för hypoteksföreningarna deras fonder. Övriga tillgångar äro bankmedel, kassa, fastighetsvärden, statsobligationer m. m. Värdena för hypoteksföreningarnas övriga tillgångar ha icke hämtats ur deras styrelseberättelser utan beräknats som skillnader mellan summan av deras fonder och lån från hypoteksbanken och deras utlåning. I tabellen ingår alltså icke hänsynstagande till hypoteksföreningarnas övriga skulder och mot dessa svarande övriga tillgångar. Summan av kolumnerna Till jordbruket och Ökning av övriga tillgångar är lika med summan av kolumnerna Från allmänheten och Ökning av eget kapital (avvikelser på en decimalenhet för vissa år bero på avkortningarna). Sänkningen av det egna kapitalet år 1948 beror på ändrad redovisning hos hypoteksbanken.

en del härledas tillbaka till jordbruket (inbetalda premier i livförsäkringsbolag, insättningar i banker och sparbanker o. s. v.). Det rör sig här säkerligen om avsevärda belopp, ehuru det för närvarande är omöjligt att ange storleksordningen av desamma.

Det är däremot möjligt att approximativt visa hur den för varje år till jordbruket förmedlade nettokapitalströmmen uppkommit genom nettoupplåning från allmänheten (inklusive jordbrukarna själva), ökning av landshypoteksinstitutionens eget kapital samt minskning av dess övriga tillgångar. Detta framgår av Tabell 6.

Under den studerade tjugofemårsperioden har landshypoteksinstitutionen till jordbruket förmedlat en kapitalström på netto 396 milj. kr. Denna motsvaras av en från allmänheten insamlad kapitalström på netto 387 milj. kr samt av en ökning av det egna kapitalet på 12 milj. kr, vilket även tillåtit en ökning av övriga tillgångar på 4 milj. kr. För nästan samtliga år har landshypoteksinstitutionens verksamhet inneburit en nettoöverföring av kapital från allmänheten till jordbruket. Åren 1934, 1938 och 1940 kunde dock genom minskningar av de övriga tillgångarna trots utlåningsökningarna kapital föras tillbaka till allmänheten.

JOSEF SCHUMPETERS TESTAMENTE

Av Kanslirådet jur. d:r CURT ROHTLIEB, Djursholm

Både i den politiska och den ekonomiska debatten har inflationen under senare år haft en central plats. Politikerna, som länkat utvecklingen, ha varit eniga att vilja undvika inflation, men ha likväl steg för steg befordrat den. Ekonomerna ha förordat olika medel att hejda den, men utan verkan. De senare ha väl ej heller alltid varit fria från partipolitiska hänsyn, och detta gäller ej blott vårt land utan även världen i övrigt. Huru svårt det är även för den samvetsgrannaste vetenskapsman att frigöra sig från partisympunkter visar sig ej minst i den överallt pågående debatten om inflationen.

Som en bland de framgångsrikaste i detta hänseende kan man nog beteckna den nyligen avlidne nationalekonomen och samhällsforskaren Josef Schumpeter. Det föredrag han kort före sin plötsliga död höll inför ett representativt auditorium i New York,¹ innefattar ett vetenskapligt testamente, som förtjänar en närmare granskning. I den mest kortfattade form innehåller det en översikt över några av frågans viktigaste aspekter. Det utgör även en avslutning av en vetenskaplig gärning, som haft till mål att förena och förklara motsatta åskådningar. I sitt ungdomsverk »Dogmen- und Methodengeschichte»² satte han såsom facit, att motsatserna icke alltid sakligt äro oförsonliga och att motsatta riktningar icke lätt förinta varandra. Den parollen har han tydligen vidhållit.

Föredraget, kallat »Der Marsch in den Sozialismus», syftar att belysa samhällets förvandling till en tvångsmässigt reglerad stat. En drivande kraft har varit den inflation, som världskriget haft till följd, och de finanspolitiska åtgärder, som vidtagits för att hejda inflationen, men som ingalunda nått sitt syfte. Dessa ha i det hela gått ut över de politiskt mindre mäktiga väljargrupperna och ska-

¹ Se hans uppsats »Der Marsch in den Sozialismus» i Jahrbücher der Sozialwissenschaft, Band 1 år 1950, häfte 2.

² I Grundriss der Sozialökonomik med Max Weber som ursprunglig huvudredaktör, Avdelning I, s. 124, Tübingen 1914.

pat en byråkrati, som blivit motsatsen till socialismens av Marx proklamerade yttersta mål att avskaffa staten. Detta gäller lika mycket Europas stater — vår egen inbegripen — som det land, där föredraget hölls. Man kan anlägga både historiska och sociologiska synpunkter härpå, men det kommer i detta sammanhang blott an på de rent ekonomiska.

Schumpeter har förut behandlat den världsekonomiska utvecklingen och krisernas problem i flera kända arbeten, därvid han, särskilt i sin »Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung», framhållit företagarnas och industriledarnas dominerande roll.

Såsom socialismens kännetecken ser Schumpeter statens förfogande över produktionsmedlen och deras användande (i stället för privata företagare), samt det statliga reglerandet rörande produktionens fördelning.³ Alldeles oavsett om utvecklingen kan anses önskvärd eller ej, finner han hos den kapitalistiska ordningen en tendens att upphäva eller förstöra sig själv. Även de botemedel, som vanligen försökas gent emot denna omvandling, medverka sist och slutligen härtill. Detta beror ej på att det privatkapitalistiska systemet skulle fungera ekonomiskt otillfredsställande. Tvärtom, men företagets vinstökning och tillväxt betyder byråkratisering. Rationaliseringen uppluckrar de traditionella samhällsbegreppen.

Så tillvida träffar detta nog prick, som samhällslivet behöver annan norm än räntabiliteten. Företagarklassen kan ej dominera politiskt utan har haft och måste ha stöd av en aristokrati; men denna har kapitalismen genom sin egen utveckling underminerat. Även företagare, som bekämpa denna omvandling, acceptera gärna steg för steg statsingripandet mot kriser, till social trygghet etc., och planhushållning i en grad, som förr varit otänkbar. Någon »expropriation av expropriatorerna» behövs alltså ingalunda. Det betyder — måhända överdriver Schumpeter något, när han utförligt utvecklar sin tes — att kapitalismen går mot sin förintelse ej blott såsom produktionsordning utan även såsom livs- och kulturform.

Denna fortgående rationaliseringsprocess har emellertid för närvarande verkningar i en riktning, som är allt annat än rationell. Världskriget har föranlett improvisationer, som inneburit överraskningar för improvisatorerna själva. För historiens förlopp på lång

³ Schumpeters principiella ställning till socialiseringsfrågan har — något ensidigt — granskats senast i en uppsats av Donald Dewey »Professor Schumpeter on Socialism, The case of Britain», se The Journal of Political Economy, Chicago, U. S. A., juni 1950.

en alltför tveksam och ineffektiv, som ej leder opinionen fram till fullständigare insikt. Den ekonomiska utvecklingen har emellertid ej hunnit in på lika ödesdigra banor som atomforskningen och i varje fall ej på lika ödesbestämda. Man kan rädda den fria företagsamheten och man behöver ej övergiva de medel, som söka att indirekt inverka på den enskildes ekonomiska planläggning.

Däremot vill Schumpeter tillmätta restriktioner av konsumentkrediten något större verkningar, ehuru han fruktar, att även sådana åtgärder till en viss grad skulle försämra snarare än förbättra det ekonomiska läget. Statsingripande av någon art skulle enligt honom ofrånkomligt följa, och därför bleve kreditrestriktioner, som i en fri marknad skulle vara nyttiga, för närvarande skadliga. Däri kan han väl ha rätt; konsumentkrediten spelar för övrigt inom folkhushållet i dess helhet säkerligen en relativt underordnad roll.

Det andra av gängse medel mot inflation är skatthöjningar. För närvarande är detta medel rent av populärare än kreditrestriktioner. Men gäller det att träffa bolag och större inkomstagare, så bli verkningarna på inflationen tivelaktiga. Ty de tekniska framstegen bero väsentligen av dessas sparande, och därmed även ökad varutillgång, som uppenbarligen utgör det kraftigaste motgift mot inflation genom kreditökning. Om vi vilja bibehålla tempot för de tekniska framstegen och följaktligen även avskrivningskvoten för föråldrade anläggningar, måste man enligt Schumpeter vid ökat skattetryck alltmera tillgripa inflatoriska bankkrediter för att finansiera moderniseringar. Hindras dessa, kan visserligen inflationsstrycket för ögonblicket minskas, men måste på lång sikt ökas.

Detta låter nästan som adresserat till oss, och visst är, att möjligheterna att modernisera de produktiva anläggningarna på det närmaste sammanhänger med kampen mot inflation. Hos oss tycks penningpolitiken till den grad dominera diskussionen om medlen mot inflationen, att det andra ledet i ekvationen penningar — varor råkat i fara att tappas bort. Ökad varutillgång är dock det givna korrektivet mot penningöverflöd.

Härvidlag kan man med lätthet argumentera mera i detalj än vad Schumpeter haft tillfälle till. Statistiken över industriproduktionen, varpå vi här ej kunna närmare ingå, visar takten av varuströmmens ökning, och däri ligger den säkraste trösten för den, som annars vore sinnad att misströsta om möjligheten att över huvud taget någonsin hejda inflationen.

I själva verket torde en investeringsskatt eller andra hinder för

rationella avskrivningar och moderniseringar komma att verka likartat med en räntehöjning och dämpa företagsamhetens förmåga såsom konjunkturdrivande.

Det tredje medlet mot inflation består i direkt priskontroll, och eventuella subventioner av nödlidande produktionsgrenar. Varje tendens i byråkratisk riktning favoriserar individuell prisreglering, och så göra även fackföreningarna ofta nog. Företagarna själva gynna understundom dylika åtgärder, när konkurrenterna kunna väntas bli träffade. Principiellt motsätta sig däremot företagarna sådana åtgärder, enär dessa ju beröva dem handlingsfrihet och avskära möjligheten att på konsumenterna övervältra följderna av löneförhöjning och andra kostnadsökningar. Schumpeter ser med rätta i priskontrollen ett medel att föra all enskild produktion över i statens våld och därmed befästa en byråkratisk planhushållning. Man får visserligen här ej generalisera, då priskontrollen tydligen för sin utformning är beroende av övriga samhällsförhållanden och institutioner varierande i olika länder. Hos oss t. ex. ha talrika missgrepp och oformligheter förekommit. Det överflödar med sådana exempel, som att vägbyggen för många miljoner tillåtas, men en föga kostsam bro, som är nödvändig för vägens trafik, hindras, eller som att dyrbara nöjesetablissemang tillåtas, men bostadsbyggande hindras eller fördröjes. Det fria ordets makt har dock betytt ofantligt för att skaffa rättelse.

Historien visar talrika exempel på huru en idéströmning oemotståndligt syntts svepa över ett helt kulturområde, uttömt sin kraft och efterträtts av nya, livskraftiga riktningar, som vuxit fram ur erfarenheter, länge ringaktade av de makthavande. Den ekonomiska kausaliteten är psykisk, d. v. s. den förlöper genom ett medium av de handlande personernas tankeliv. Vi sovra och omforma själva de element, som giva framtiden innehåll. Men förutsättningen är fri forskning. I en diktatorisk stat har priskontroll och övriga planhushållningsåtgärder en långt mer förödande verkan på de enskildas ekonomi. I England har socialiseringen drivits på ett mera doktrinärt och hänsynslöst sätt än vad man med tanke på engelsk rättstradition trott vara möjligt, och ekonomiska argument ha viftats bort av en maktmedveten partiledning.

Schumpeter ägnade just en av sina sista vetenskapliga analyser åt planekonomin i England.⁴ Och han fann då, huru föga den

⁴ Se uppsatsen »English economists and the statemanaged Economy», där han granskar ett flertal nyare arbeten om planhushållning (Journal of political

vetenskap, åt vilken han vigt sitt liv, betydde gent emot en av politiska intressen uppbyuren partidoktrin. Det var i känslan av vetenskapens vanmakt han utformade sitt vetenskapliga testamente. Men hans eget — och andras — hängivna arbete i vetenskapens tjänst kan tvinga in utvecklingen i nya banor och sålunda dementera den misströstan, vari han slutade sitt liv.

Economy, oktober 1949). En fullständigare uppgörelse med socialiseringspolitiken har han lämnat i sitt arbete »Capitalism, Socialism, and Democracy», andra reviderade upplagan, London 1947, där han kommenterar Marx' läro-satser och den socialistiska rörelsens utveckling i England, Frankrike, Tyskland, Österrike och Förenta Staterna samt analyserar innebörden av kollektiv ekonomi och demokrati.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Svenska landskommunernas förbund. De tre stora kommunförbunden i Sverige ha samtliga bildats på initiativ av Centraförbundet för socialt arbete: Svenska stadsförbundet 1907, Svenska landskommunernas förbund 1919 och Svenska landstingsförbundet 1922. Den utlösande orsaken till de två senare förbundens tillkomst torde närmast ha varit rösträttsreformen, vilken väntades föra fram nya och av förvaltningsarbete oerfarna folkgrupper till inflytande i kommunerna. Genom att skapa kommunförbunden, vilka bl. a. skulle få till uppgift att sprida upplysning i kommunala frågor, avsåg man att öka de kommunala förvaltningsorganens sakkunskap och duglighet. Landskommunernas förbund har med tiden kommit att spela en allt större roll inom svensk kommunalförvaltning. I det följande redogöres för förbundets nuvarande organisation och verksamhet samt för dess medlemsstruktur under tiden 1920—1951 och dess förtroendemäns fördelning på politiska partier under samma tid. Någon historik lämnas däremot ej.

Sin *nuvarande organisation* erhöll förbundet genom stadgeändringar vid 1947 års kongress. Sedan dess ter den sig enligt följande.

Medlemskommunerna i varje landstingsområde utgöra tillsammans en länsavdelning av förbundet. I relation till folkmängden sända de ombud till länsavdelningens möten. Vid ett dylikt möte utses varje år länsavdelningens styrelse. Kongressombuden väljas av länsavdelningsmötena och dessa uppsätta även förslag till förbundsfullmäktige i länet och ersättare för denne. Förbundskongressen består av 150 ombud. Var och en av de 25 länsavdelningarna utser i första hand två ombud. De återstående 100 mandat fördelas av förbundsfullmäktige på de olika länsavdelningarna med hänsyn till deras folkmängd.¹ Förbundet sammanträder till ordinarie kongress vart fjärde år. Extra kongress skall under vissa förutsättningar inkallas däremellan. Kongressens uppgifter anges i stadgarnas § 13 vara »val av förbundsfullmäktige samt ... behandling av förslag, som

¹ Fördelningen av ombud till 1951 års kongress var följande:

Antal ombud per länsavd.	3	4	5	6	7	8	Summa
Antal länsavd. med ovan angivet antal ombud	1	3	7	4	4	6	25
Totalt antal ombud	3	12	35	24	28	48	150

väcks av styrelsen, fullmäktige, länsavdelning eller medlemskommun». Kongressen är därjämte suverän då det gäller stadgeändringar. Förbundsfullmäktige äro 25 till antalet, en från varje länsavdelning. Eftersom länsavdelningarna tillkommo först genom omorganisationen 1947, ha de nya reglerna för utseende av förbundsfullmäktige tillämpats för första gången vid 1951 års kongress.² Förbundsfullmäktiges viktigaste uppgifter äro att välja styrelse, eventuellt delegationer för vissa grupper av ärenden, samt revisorer och att avgöra frågan om ansvarsfrihet för styrelse och delegationer samt fastställa utgifts- och inkomststat för förbundet. Val av styrelse sker vid fullmäktiges sammanträde omedelbart efter ordinarie kongress. Styrelsen består numera av nio ledamöter (före 1947 års kongress av sju ledamöter). Styrelsen är förbundets förvaltande och verkställande organ och har erhållit mångsidiga och vittgående befogenheter. Inom sig har styrelsen utsett ett arbetsutskott, vilket endast har de befogenheter styrelsen tilldelar det.

För tillhandahållande av vissa förnödenheter åt kommunerna har en dotterorganisation, Kommunaktiebolaget, bildats. Kommunaktiebolaget är bl. a. genom personalgemenskap nära förenat med förbundet. Då bolaget är av underordnat intresse i förevarande sammanhang, lämnas det i fortsättningen helt därhän.

Efter hand som de olika grupperna av ärenden vuxit i omfattning har vid förbundets centralbyrå inrättats särskilda avdelningar för dem. Förbundets verksamhet är f. n. uppdelad på fyra avdelningar, nämligen sekretariatet och kommunaljuridiska avdelningen, bokförings- och revisionsavdelningen (i fortsättningen kallad »revisionsavdelningen»), förhandlingsavdelningen samt Landskommunernas tidskrift. Härutöver kan även nämnas kassaavdelningen, som är gemensam för förbundet och bolaget. Antalet anställda har de senare åren ständigt ökat och uppgår f. n. till ungefär 75 personer. I denna siffra ingå 11 sekreterare och 17 konsulenter. Sekreterarna ha vanligen akademisk utbildning och konsulenterna socio-nomexamen (DSI).

Några skriftliga instruktioner eller arbetsordningar för *centralbyrån* eller personalen finns ej. Fördelningen av uppgifter och befogenheter mellan de olika befattningshävarna kan därför förändras genom de muntliga instruktioner förbundsdirektören lämnar och tarvar inga tidsödande överläggningar inom förbundsorganen. Arbetsmetoderna och uppgiftsfördelningen kunna därför smidigt anpassas efter växlande behov.

² Vid de tidigare kongresserna ha ombuden utsetts direkt av medlemskommunerna. Varje kommun var berättigad att sända ett ombud, kommun med över 4.000 invånare ägde dock att sända två. Kongresserna kunde därför bli mycket stora. Som framgår av tabellen på sid. 342 kunde antalet ombud uppgå till flera hundra. Från början valdes förbundsfullmäktige av kongressombuden från landstingsområdena, varvid ombuden från resp. landstingsområden vid kongresserna samlades var för sig och utsågo en fullmäktig. Vid 1934 års kongress ändrades stadgarna i denna del. Fullmäktige valdes därefter av kongressen efter förslag av ombuden från resp. landstingsområde.

Ärendena äro av mycket skiftande natur, och arbetssättet är därför helt olika för skilda slag av ärenden. De som styrelsen avgör utgöras huvudsakligen av opinionsyttringar samt organisations- och personalärenden för förbundet (viktigare ärenden i den sistnämnda gruppen hänskjutas dock till förbundsfullmäktige). Styrelsens opinionsyttringar taga i regel formen av remissyttranden, och dessa utgöra den ojämförligt största och även den mest arbetskrävande gruppen av styrelsens ärenden. De flesta remisserna utgöras av lagförslag. En särskild grupp äro kommunala ansökningar om upptagande av lån, vilka någon gång remitteras från finansdepartementet. På senare tid har ytterligare en speciell grupp av remisser tillkommit, nämligen ansökningar från kommuner till länsstyrelserna om fastställande av reglementen för medelsförvaltningen. (Se nedan, sid. 345). De opinionsyttringar som direkt emanera från centralbyrån äro i regel inte av dylik formell art. Oftast taga de formen av samarbete och överläggningar med departementen och med statliga verk och myndigheter. Som exempel kan nämnas, att inrikesdepartementet i samband med kommunindelingsreformen upprätthållit nära kontakt med förbundet. Dessutom är det inte övanligt, att förbundet i likhet med andra organisationer tillämpar metoden att vidtala någon riksdagsman att i riksdagen avlämna en motion eller framställa en interpellation i något ärende. Ofta är det emellertid i dylika fall svårt att avgöra, huruvida initiativet utgått från centralbyrån eller från riksdagsmannen.

Av de ärenden, som behandlas enbart av centralbyrån, ingå de flesta i den grupp som här kallas rådgivning. Denna bedrives i huvudsak efter två linjer: dels genom författande av handböcker och tidskriftsartiklar och dels genom besvarande av förfrågningar. För större utredningar tillställas någon gång kommittéer. Förutom tjänstemän och förtroendemän inom förbundet bruka i dessa kommittéer ingå även sakkunniga, vanligen kommunalkamrerare, från medlemskommuner. Kommittéerna utarbete rekommendationer, som delgivas kommunerna och som givetvis även äro vägledande för förbundets rådgivningsverksamhet.

En särskild typ av arbetsuppgifter utgöra revisionsverksamheten, förhandlingsverksamheten och konferens- och kursverksamheten. Arbetet med dessa ärenden, som till stor del består av överläggningar, föreläsningar o. d., får vanligen inte den byråkaraktär, som fallet är med de ovan beskrivna.

För revisionsverksamheten är landet f. n. indelat i 16 distrikt. Inom vart och ett av dem handhaves revisionen av en konsulent. Tre av konsulenterna äro placerade i Stockholm, medan de övriga tretton äro stationerade i sina resp. distrikt. Utflyttningen till distrikten har till största delen skett under de tre senaste åren. Under senare år ha ett antal extra konsulenter regelbundet anställts under årets första 5—6 månader, då denna verksamhet har störst omfattning. Dessa befattningshavares verksamhet är ej lokaliserad till några bestämda distrikt. Revisionsresorna fördela sig över hela året, men äro till största delen förlagda till dess första fem månader. Anledningen härtill är, att revisionsberättelsen i landskommuner skall behandlas av fullmäktige eller stämma senast den 31 maj.

Över granskningen upprättar konsulenten ett »utlåtande», vilket sändes till kommunalfullmäktiges ordförande och ibland även till annan förtroendemän, t. ex. revisor.

De förhandlingar förbundet deltagar i kan med hänsyn till det område de avse indelas i tre grupper, nämligen centrala, omfattande hela riket, regionala, omfattande ett flertal kommuner, och lokala, vilka beröra endast en kommun. Förhandlingsdelegationen eller några av dess ledamöter deltagar i regel i de centrala förhandlingarna. Det slutliga resultatet av en central förhandling underställes alltid delegationen som sådan för godkännande. I viktigare frågor upprätthålles samråd med förbundets styrelse, och resultatet av centrala förhandlingar och andra större upp- görelser meddelas alltid styrelsen för kännedom. De enskilda kommunerna representeras endast vid de regionala och de lokala förhandlingarna, däremot ej i de centrala. Vid regionala och lokala förhandlingar kan som regel slutas endast en preliminär överenskommelse, vilken sedan underställes kommunens fullmäktige för avgörande, ty ombuden ha vanligen icke fullmakt att sluta avtal för kommunens räkning. Vid dessa förhandlingar antagas regelmässigt »allmänna bestämmelser» för befattningshavarna, varom överenskommelse träffats mellan landskommunernas förbund och fackförbundet. Meningsskiljaktigheterna röra sig därför till största delen om löneförmånerna.

Bland de under senare år hållna konferenserna och kurserna kan nämnas de s. k. storkommunkonferenserna, avseende kommuner, som nu sammanslagits genom kommunindelingsreformen. Vid konferenserna behandlades de nybildade kommunernas förvaltningsorganisation och alla övriga problem i samband med sammanslagningen. En stor del av kursverksamheten utövas nu av länsavdelningarna i samråd med centralbyrån.

Grunden för förbundets auktoritet gentemot andra sammanslutningar och staten och även för dess förtroende bland medlemskommunerna är dess kännedom om landskommunernas förhållanden och problem. Denna erfarenhet kan endast erhållas genom ett omfattande och detaljerat fältarbete ute i kommunerna och genom livlig kontakt med de kommunala förtroendemännen och tjänstemännen. Tjänsteresorna äro därför en nödvändig och mycket tillämpad arbetsmetod. De förekomma mest i samband med revisions- och förhandlingsverksamheten, men även den juridiska rådgivningen och upplysningsverksamheten föranleda resor. Under år 1949 var det totala antalet resdagar 2.653, varav 1.814 för revisionsverksamhet. Resekostnaderna belöpte sig under samma år till drygt 78.000 kronor, vilket motsvarar drygt $\frac{1}{4}$ av förbundets samtliga löneutgifter under det året.

Eftersom de ärenden, centralbyrån handlägger, äro av så olika storlek, kan ett tillförlitligt mått på arbetsbördan icke erhållas. Omfattningen av förbundets rådgivningsverksamhet skulle i någon mån kunna belysas av antalet diarietförda ärenden. Denna siffra ger emellertid endast en mycket bristfällig bild av arbetsbördan. Dels äro, som ovan nämnts, ärendena av mycket varierande omfattning — ofta kunna de avverkas genom ett brev på kanske en halv sida eller mindre, men ibland äro de mer kom-

plicerade; ofta tarva de en vidlyftig utredning med besök i kommuner, överläggningar med olika myndigheter etc. Dels återspeglas det arbete, som författandet av handböcker och tidskriftsartiklar kräver, inte alls i diariet. För bedömande av förhandlingsavdelningens arbetsbörda kan nämnas, att antalet förhandlingsuppdrag under år 1951 uppgick till ungefär 2.000. Under samma år utförde revisionsavdelningen uppdrag åt sammanlagt 728 olika kommunala enheter, därav 538 landskommuner. Det sammanlagda antalet arbetsdagar, som förbundets engagemang i kurser och konferenser under samma år krävde, uppgår till omkring 200.

För åren 1919, 1930 och 1947 (alla tre kongressår)³ ha undersökningar gjorts beträffande *förbundets sammansättning, samt kongressrepresentanternas och de vid kongresserna valda fullmäktiges samt styrelseledamöternas fördelning på olika slag av kommuner*. Resultatet har sammanställts i tabeller, av vilka den som avser år 1947 återfinnes å sid. 342.

Vid 1919 års kongress voro de mindre kommunerna representerade i betydligt mindre utsträckning än de större. De representerade kommunernas antal i procent av det totala antalet kommuner inom resp. storleksgrupper visar en nära nog oavbruten och mycket markant stegring från de mindre storleksgrupperna till de större. Sålunda voro endast 4% av kommunerna med mindre än 200 invånare representerade, medan procentsiffran för de största var 81,5. Kongressen dominerades av representanter från kommuner med 500—2.999 invånare. Dessa hade nämligen sammanlagt över 64% av kongressdeltagarna. En annan uppdelning visar, att hälften av representanterna kommo från kommuner med mindre än 2.000 invånare (i fortsättningen kallade »mindre kommuner»), medan den andra hälften representerade kommuner med 2.000 invånare eller däröver (i fortsättningen kallade »större kommuner»)⁴.

De minsta kommunerna blevo även underrepresenterade i fullmäktige. Sålunda fingo kommunerna med mindre än 500 invånare ingen representant i fullmäktige, trots att de vid kongressen representerades av lika många ombud som kommunerna med 10.000 invånare och däröver. Från dessa kommuner rekryterades däremot 5 st. fullmäktigeledamöter. Fördelningen mellan vad som ovan kallats större och mindre kommuner blev däremot mycket jämn. De mindre kommunerna erhöilo nämligen 44% av fullmäktigerepresentanterna och de större 56%. Dessa proportioner svara väl mot de två gruppernas förekomst vid kongressen. Motsvarande procenttal utgöra nämligen 49 mot 51.

³ Denna framställning skrevs före 1951 års kongress, varför denna ej omfattas av undersökningen.

⁴ Kommunernas uppdelning på grupper om större och mindre med ett invånarantal av 2.000 som gräns har använts, emedan analysen av tabellerna därmed underlättats. Gränsdragningen är även försvarbar i materiellt hänseende. I kommuner med en folkmängd överstigande 2.000 å 3.000 invånare är nämligen förvaltningsarbetet ofta så betungande för förtroendemännen, att de övergå till att anställa tjänstemän. Som riktpunkt för kommunalindelingsreformen har man även haft en normalstorlek av 3.000 invånare och en minimistorlek av 2.000 invånare. Se Kungl. Maj:ts proposition nr 1946/236, s. 41, 44 och 63.

Förbundet trädde i verksamhet i juni 1920. Den tidigaste medlemssiffran redovisas den $\frac{3}{4}$ samma år. Förbundet omfattade då 444 kommuner, vilka utgjorde 18,7 % av det totala antalet medlemskommuner. Motsvarande siffror för de vid kongressen 1919 representerade kommunerna voro 590 och 24,9. En tydlig förskjutning mellan de olika storleksgrupperna hade ägt rum. De mindre kommunerna hade ökat sin procentuella andel till 57 (+ 8), medan de större minskat till 43 % (—8). De båda gruppernas representation i fullmäktige bibehölls däremot vid samma proportioner som tidigare (44 resp. 56 %).

De mindre kommunernas dominans till antalet och underrepresentation i fullmäktige var således markerad redan 1920. Vid jämförelse mellan åren 1920, 1930 och 1947 visar det sig, att detta drag skärpes allt mer. De mindre kommunernas procentuella andel av medlemsstocken var sålunda för resp. år 57, 65 och 75, medan procentalen för de större voro 43, 35 och 25. Samtidigt ha emellertid de båda gruppernas representation i fullmäktigeförsamlingen undergått en förskjutning i motsatt riktning. Procenttalen utgjorde för de mindre kommunerna vid resp. tidpunkt 44, 28 och 28 och för de större 56, 72 och 72. Efter kongressen 1930 hade alltså tre fjärdedelar av medlemskommunerna i runt tal endast en fjärdedel av fullmäktigerepresentanterna, medan den återstående fjärdedelen av medlemmarna hade nära tre fjärdedelar av fullmäktigerepresentanterna. Samma proportioner äro för handen efter kongressen 1947. Kommunerna med mindre än 500 invånare voro helt orepresenterade ända till 1943.

Styrelseledamöterna, vilka 1920 till största delen kommo från mindre kommuner (4 av 7), ha senare i allt större utsträckning kommit från större. Efter kongressen 1930 voro sålunda proportionerna 4 från större kommuner och 3 från mindre, och efter kongressen 1947, då antalet ledamöter i styrelsen utökades till 9, valdes 7 från större kommuner och endast 2 från mindre.

Av tabellen s. 342 framgår även, att de mindre kommunerna inte endast deltagit i förbundets organ i mycket mindre utsträckning än de större, utan att de även i mycket högre grad än de större stått utanför förbundet. En utjämning har dock härvidlag ägt rum efter hand som förbundet kommit att omfatta en allt större del av det totala antalet landskommuner. År 1947 var anslutningsprocenten så hög, att de olika kommungrupperna ingingo i förbundet med i huvudsak samma proportioner, som de förekommo totalt i riket.

För år 1947 har en undersökning gjorts angående olika kommuners fördelning på yrkeskaraktärsgrupper. Uppgifterna om kommunernas yrkeskaraktär ha tagits ur Årsbok för Sveriges kommuner 1947, vilken i detta avseende grundar sig på 1940 års folkräkning.⁵ Mellan 1940 och 1947 har

⁵ I fråga om yrkeskaraktär hänföras till grupperna A, B och C de kommuner, i vilka enligt 1940 års folkräkning befolkningen inom yrkesgruppen jordbruk med binärningar omfattar resp. minst 75 %, 50—75 % och mindre än 50 % av den sammanlagda befolkningen inom yrkesgrupperna jordbruk med binärningar, industri och hantverk, samfärdsel, handel, allmän förvaltningstjänst samt fria yrken, allt under förutsättning att i kommunen ej finnas tätorter, vilkas sam-

troligen en viss förändring i kommunernas näringsstruktur ägt rum, medförande en förskjutning i deras fördelning på yrkeskaraktärsgrupper, men uppgifterna ha dock ett visst intresse. Resultatet återgives i avrundade procenttal sålunda:

	Yrkeskaraktärsgrupp			
	A	B	C	D
Samtliga kommuner den 1/1 1947	38	40	16	6
Medlemskommunerna den 5/5 1947	35	42	18	5
Vid kongressen 1947 representerade kommuner ⁶	18	40	31	11
Fullmäktigeledamöternas hemkommuner efter kongressen 1947	12	24	32	32

Överensstämmelsen mellan första och andra radens siffror är mycket god, vilket beror på att anslutningsprocenten för det år undersökningen gäller är så hög (91,2 %, se tab. s. 342). De icke anslutnas antal är därför ej tillräckligt för att i nämnvärd grad kunna påverka tabellens procenttal, oavsett hur de fördela sig på de olika grupperna. En jämförelse mellan andra och tredje raden visar däremot god överensstämmelse endast för B-gruppen, medan C- och D-grupperna äro betydligt överrepresenterade i fullmäktige och A-gruppen i motsvarande mån underrepresenterad. Siffrorna för fullmäktigeledamöternas hemkommuner visa även en stark överrepresentation för C- och D-grupperna på de övrigas bekostnad. Dessa gruppers överrepresentation såväl vid kongressen som i fullmäktige har siffermässigt samband med det förut beskrivna förhållandet, att så även är fallet med de större kommunerna. C- och D-kommunerna utgöra nämligen i landet som helhet en betydligt större relativ andel av de större kommunerna än av de mindre.

En undersökning av fullmäktigeledamöternas hemkommuners fördelning på yrkeskaraktärsgrupper ger vid handen, att ungefär 1/3 (16 av 25) av de vid kongressen 1947 valda fullmäktige kommo från C- och D-kommuner, medan dylika kommuner vid samma tidpunkt utgjorde sammanlagt endast 23 % av förbundets medlemmar. C- och D-kommunerna ha alltid varit i minoritet inom förbundet, men trots detta ha sammanlagt över hälften — 105 av 200 — av de hittills valda fullmäktigeledamöterna kommit från dessa kommuner.

Trots att de större kommunerna (till stor del identiska med C- och D-kommunerna) alltid ha varit i minoritet i förbundet ha de dock varit i majoritet vid kongresser, i fullmäktige samt, bortsett från de första

manlagda befolkning uppgår till minst 2/3 av kommunens hela folkmängd. Om det sistnämnda är fallet, räknas kommunen till D-kommunerna (agglomererade kommuner).

⁶ En dylik undersökning har gjorts även beträffande kongressen 1930. Om budens hemkommuner befanns därvid fördela sig på de olika yrkeskaraktärsgrupperna enligt följande:

	A	B	C	D	Summa
Totalt	40	71	65	23	199
% av samtliga	20	36	33	12	101

10 åren, även i styrelsen. Den direkta anledningen härtill är, att de mindre kommunerna utnyttjat sin representationsrätt i avsevärt mindre utsträckning än de större. Sålunda var vid kongressen 1930 endast $\frac{1}{6}$ av de mindre kommunerna men nära hälften av de större representerade. Vid kongressen 1947 voro motsvarande tal ungefär $\frac{1}{5}$ för de mindre och $\frac{3}{4}$ för de större kommunerna. Antalet kongressombud var vid de olika undersökningstillfällena för resp. större och mindre kommuner följande: 1919 301—289, 1930 116—83, 1947 384—338.

Till väsentlig del torde orsakerna till de ovan berörda förhållandena vara att finna i det kommunala livets olikhet i kommuner av olika storlek. Ju folkrikare en kommun är, desto mer utvecklad är i regel dess förvaltning. De kommunala uppgifterna bli mera omfattande och svårösta med större kommunstorlek. Kommunalmännen bli därmed mer arbets- och ansvarstungda, och behovet av sakkunnig rådgivning och interkommunal samverkan ökar. Häri ser man anledningen inte bara till de större kommunernas livligare anslutning till förbundet. Man kan även utgå ifrån, att ombuden från dessa kommuner i regel spelat en mer aktiv roll vid kongresserna än sina kolleger från mindre kommuner, vilket jämte deras vanligtvis större kommunala erfarenhet kommit dem att framstå som lämpliga fullmäktige- och styrelsekandidater.

Då de större kommunerna oftast ha en sådan näringsstruktur att de i folkräkningarna betecknas som C- och D-kommuner förefaller det dessutom troligt, att dessa kommuners »modernare» näringsstruktur med jordbrukets mindre relativa betydelse samt industri och övriga »stadsnärings» större utbredning ökat kommunalvänsens benägenhet för organisationstänkande. Föreningsverksamhet överhuvud taget och i detta fall interkommunal samverkan torde därför ha fallit sig mera naturlig för dem än för deras kolleger i de mindre kommunerna, vilka i näringshänseende vanligtvis domineras av jordbruk.

Den politiska sammansättningen av förbundsfullmäktige valda under kongresserna 1919—1951 framgår av diagrammet på sid. 341. Under de tre första kongressperioderna förelåg en klar borgerlig majoritet. Därefter minskades denna under kongresserna 1930 och 1934 men bibehölls dock till 1939, då mandatfördelningen mellan borgerliga och socialdemokrater blev 12 mot 12 och 1 med oviss partifärg. Vid kongressen 1943 erhöles socialdemokraterna en stark majoritet, 16 mandat av de 25, vilken blev än större vid kongressen 1947, då de erhöles 21 mandat. Högern och folkpartiet ha båda gått stadigt tillbaka: högern från 12 mandat vid sin höjdpunkt 1923 till 2 vid 1947 års kongress; folkpartiet bibehöll 6 mandat från 1919—1930 men har sedan oavbrutet minskat ned till 1 mandat 1947. Bondeförbundet överraskar med sitt låga mandattal under hela perioden. Det ökade sina mandat under kongresserna 1934—1943 och var vid det senare året uppe i sitt hittills största antal (4) men gick vid 1947 års kongress åter ner till 1. På det hela taget har under förbundets hittillsvarande tid en jämn och tydlig förskjutning från borgerlig majoritet till socialdemokratisk ägt rum.

I politiskt avseende har styrelsen i stort sett följt sammansättningen inom förbundsfullmäktige ganska väl. Det främsta undantaget utgör bondeförbundet, vilket vid kongresserna 1939 och 1947 erhöll en stor överrepresentation i styrelsen jämfört med dess mandat inom fullmäktige. Socialdemokraterna visa en jämn stegring i ganska god parallellitet med antalet mandat i fullmäktige. Tillbakagången för högern och folkpartiet följer också ganska väl dessa partiers tillbakagång i fullmäktige.

Undersökningen ger vid handen, att de borgerliga kommunalpolitiker, som utsetts till fullmäktigeledamöter, i allmänhet utgått från mindre kommuner, företrädesvis av yrkeskaraktären A eller B. De socialdemokratiska ha däremot till övervägande delen utgått från större kommuner och mest sådana tillhörande C- och D-grupperna. Ett undantag från detta schema utgöra högerrepresentanterna, vilka till största delen kommit från större kommuner och till nära hälften från C-kommuner.

Man kan konstatera, att de politiska förändringarna inom landskommunerna vid kongresserna ha återverkat på förbundsfullmäktiges sammansättning. Diagrammet nedan visar dessutom, att utslagen av kommunalvalen ofta förstärkts vid återverkningarna på förbundsfullmäktigevalen. Som synes erhöles de borgerliga vid kongressen 1919 och 1923 en betydligt större majoritet i förbundsfullmäktige än vid de allmänna kommunalvalen. Likaledes erhöles socialdemokraterna vid kongresserna 1943 och 1947, i synnerhet den senare, en oproportionerligt stor majoritet i förbundsfullmäktige jämfört med röst- och mandatfördelningen vid kommunalvalen. Anledningen härtill kan dels vara, att ibland en liten förändring i mandatfördelningen för landet som helhet kan ha medfört ny majoritet i ett stort antal kommuner. Därjämte torde det förhållandet att förbundsfullmäktige utsetts enligt principen »majoritetsval i enmansvalkretsar» även ha spelat en viss roll. Detta valsätt har nämligen medfört, att i de fall det funnits delade meningar om vem som borde utses, de kommuner som befunnit sig i majoritet i ett visst landstingsområde avgjort valet, medan minoritetskommunerna blivit helt utan representanter.

Huruvida de föreslagna fullmäktigekandidaterna i fortsättningen komma att regelmässigt väljas av kongressen eller om det kommer att uppstå strid om mandaten återstår att se. Den nya ordningen, som tillämpades för första gången vid 1951 års kongress, synes kunna markera de politiska synpunkterna på fullmäktigevalen, varför kandidater, som föreslås, antagligen inte komma att vara så självskrivna, som de hittills av länsombuden föreslagna varit. Då länsavdelningarna nämligen utse fler än ett ombud vardera till kongressen,⁷ förefaller det överensstämma med praxis inom kommunallivet, att man väljer kongressombuden proportionellt, så att de olika politiska riktningarna i görligaste mån erhålla representation i förhållande till sin styrka inom länsavdelningsmötet. Eftersom däremot varje länsavdelning utser en fullmäktigekandidat, torde denne i de flesta fall komma att utses från det starkaste partiet. Om därvid samma parti har en knapp majoritet i det övervägande antalet länsavdelningar (så som

⁷ Se not 1 s. 331 ovan.

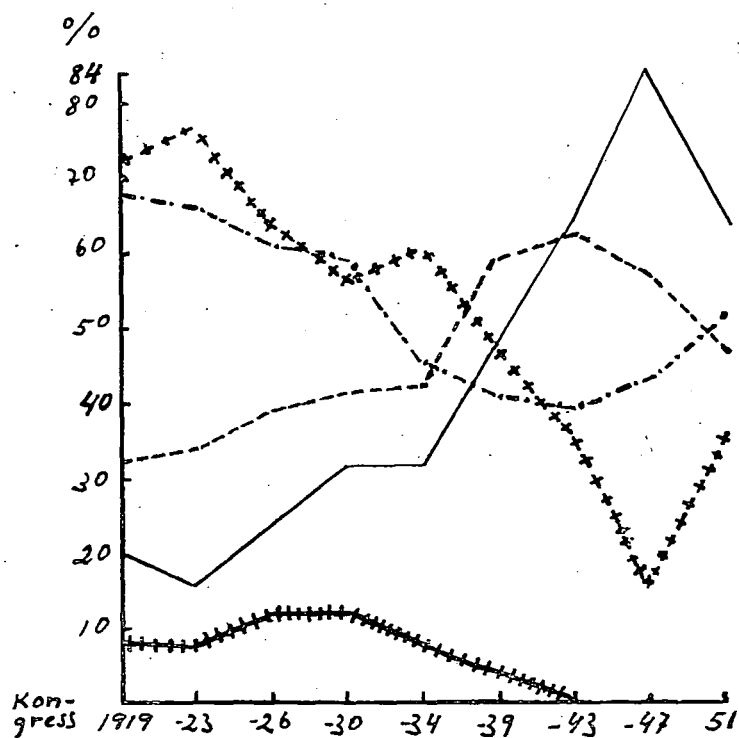
fallet f. n. torde vara med det socialdemokratiska partiet), kommer detta parti tydligen att erhålla en oproportionerligt stor representation i förbundsfullmäktige.

Om de gjorda antagandena äro riktiga, synes följden av stadgeändringen bli, att kongressombuden mer än tidigare komma att känna sig som representanter för sina resp. partier. Detta kan i sin tur föra med sig, att minoritetsgrupperna fordra proportionell representation i förbundsfullmäktige och därför ställa upp motkandidater mot de av länsavdelningarna framförda kandidaterna i de fall den föreslagna fullmäktigeuppsättningen ej motsvarar kravet på proportionalitet. Då stadgarna ej föreskriva proportionella val, är man hänvisad att lösa ett dylikt spörsmål genom förhandlingar. Utgången av dessa betingas tydligen främst av kongressombudens politiska medvetenhet och en eventuell majoritetsgrupps benägenhet att tillmötesgå ett krav på proportionell representation i förbundsfullmäktige.

Vid 1951 års kongress visade det sig, att av de 25 av länsavdelningarna föreslagna kandidaterna voro 3 högermän, 2 bondeförbundare, 1 folkpartist och 19 socialdemokrater. Då mandatfördelningen mellan partierna vid de allmänna valen av kommunal- och municipalfullmäktige 1950 procentuellt fördelade sig med 10,1 för högern, 26,0 för bondeförbundet, 16,5 för folkpartiet och 44,5 för socialdemokraterna (övrige partier erövrade 2,9% av mandaten), innebar den föreslagna kandidatuppsättningen en stark överrepresentation för socialdemokraterna. Kongressen justerade dessa siffror såtillvida, att 3 socialdemokrater utbyttes mot 2 bondeförbundare och 1 folkpartist, varvid den slutliga uppsättningen blev 3 högermän, 4 bondeförbundare, 2 folkpartister och 16 socialdemokrater. Man diskuterade vid kongressen möjligheten att i fortsättningen låta varje länsavdelning framföra fler än en kandidat, varvid kandidaterna i så fall borde representera olika partier. Ett sådant tillvägagångssätt bör medföra den fördelen, att kongressen kan välja fullmäktigeledamöter efter politiska linjer utan att för den skull behöva åsidosätta de av länsavdelningarna framförda kandidaterna.

I anslutning till den redogörelse, som lämnats ovan, framläggas i det följande några synpunkter på *relationerna mellan staten och förbundet*.

Någon lagstiftning, som speciellt avser förbundet, finns inte. Vissa delar av förbundets verksamhet regleras dock av författningar. Som exempel kan nämnas förhandlingsverksamheten, som regleras av kollektivavtalslagen, lagen om förenings- och förhandlingsrätt samt lagarna om kommunaltjänstemännens och folk- och småskolläraernas förhandlingsrätt. F. ö. äro givetvis snart sagt alla delar av förvaltningsrätten, främst kommunallagarna, av största intresse för förbundet. Allteftersom landskommunerna övergå till att vid sidan om sina traditionella förvaltningsuppgifter också ägna sig åt produktions- och affärsverksamhet, kommer förbundets intresseområde att omfatta även allt större delar av civilrätten. Lagstiftningens, isynnerhet förvaltningsrättens, utformning är därför av centralt intresse för förbundet.

Diagrammet har upprättats med ledning av tabeller i Kommunala valen för resp. år. Uppgifterna om politisk tillhörighet för fullmäktigeledamöterna ha inhämtats genom upplysningar av tjänstemän vid centralbyrån, vilka ha god kännedom om de flesta av förbundets förtroendemän. I de fall fullmäktigeledamöterna även förekomma i riksdagsregistret ha uppgifterna kunnat kontrolleras mot detta.

— Socialdemokraternas procentuella andel av SLF:s fullmäktigemandat.

+++ De borgerliga partiernas procentuella andel av SLF:s fullmäktigemandat.

++++ Fullmäktigeledamöter med okänd partitillhörighet; procentuell andel av SLF:s fullmäktigemandat.

-.-.- De borgerliga partiernas procentuella andel av mandaten vid de allmänna kommunalvalen i landet som helhet.*

----- Arbetarepartiernas procentuella andel av mandaten vid de allmänna kommunalvalen i landet som helhet.*

* För tiden 1919—1930 avses landstingens landsbygdsmandat och för tiden 1934—1946 fullmäktigemandaten i landskommuner och municipalsamhällen.

Tabell 1. Tabellen utvisar medlemskommunerna den 15/5 1947 fördelade på storleksgrupper jämfört med sammansättningen av kongressen 1947 och de olika storleksgruppernas representation i förbundsfullmäktige. Kommunernas folkmängd avser den 1/1 1947. Uppgifterna i kolumn 2 och 3 äro tagna ur Folkkräkningen den 31/12 1945, del I, sid. 8x, tabell C. De två första grupperna (»Under 200», »200—499») ha omräknats på grund av att latituderna i den anlitade tabellen ej överensstämmer med de som tillämpats här. Uppgifterna i kolumnerna 5, 8 och 10 ha sammanställts med ledning av Kongressförhandlingarna 1947 och Årsbok för Sveriges kommuner 1947.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Grupp	Invånarantal den 31/12 1945	Hela antalet landskomm. den 31/12 1945	I % av hela antalet	Anslutna komm. den 15/5 1947	I % av de anslutna komm.	I % av hela antalet	Vid kongressen 1947 representerade komm.	I % av de anslutna komm.	Antalet förbundsfullm. från resp. komm. grupper eller kongressen 1947	Antalet komm. per representant (avrundade tal)	De i fullm. representerade komm. i % av antalet fullm.
1	Under 200	61	2,6	34	1,6	55,7	—	—	—	—	—
2	200—499	489	20,4	364	17,4	74,4	23	6,3	1	364	4
3	500—999	636	26,6	577	27,6	90,7	104	18,0	1	577	4
4	1000—1499	422	17,8	393	18,9	93,1	124	31,6	3	131	12
5	1500—1999	224	9,4	207	9,9	92,4	87	42,0	2	104	8
6	2000—2999	256	10,7	235	11,3	91,8	143	60,9	4	59	16
7	3000—3999	116	4,9	103	4,9	88,8	78	75,7	1	103	4
8	4000—4999	60	2,5	59	2,8	98,3	57	96,6	1	59	4
9	5000—9999	94	3,9	90	4,3	95,7	80	88,8	10	9	40
10	10000 och däröver	29	1,2	27	1,3	93,1	26	96,2	2	13	8
	Summa	2387	100,0	2089	100,0	91,2	722	34,6	25	35	100

Förbundets inflytande över lagstiftningen utövas väsentligen genom dess medverkan i statliga utredningar och dess samarbete med departementen. I statliga utredningar, vars arbete är av betydelse för landskommunerna, erhåller förbundet ofta en representant. Ibland utses en gemensam sådan för Stadsförbundet och Landskommunernas förbund. Dessutom förstärkes ibland kontakten med de statliga kommittéerna därigenom att centralbyrån tillhandahåller kommittéerna material och stundom även gör utredningar för deras räkning.

Samarbetet mellan förbundet och departementen har fått betydligt större utrymme under de senare åren än tidigare. Även om detta inte kan sägas vara en direkt följd av den förskjutning i politiskt avseende, som

under de senaste kongressperioderna ägt rum i förbundets styrelse (se s. 338 ff.), torde den politiska överensstämmelsen mellan regeringen och förbundsstyrelsen dock underlätta detta samarbete.

Samarbetet i förhandlingsfrågor mellan staten och de tre kommunförbunden — Landskommunernas förbund, Landstingsförbundet och Stadsförbundet — har under de senare åren vuxit allt starkare. Då de alla förhandla med samma fackförbund, har det visat sig medföra stora olägenheter för dem att arbeta separat utan kännedom om varandras ställningstaganden. Samarbetet sker sedan juni månad 1950 inom en nämnd (*statens och kommunernas samarbetsnämnd i lönefrågor*), vilken inrättades på grundval av 1950 års statsverksproposition.⁸ Nämnden består av 12 ledamöter, tre från staten och tre från varje kommunförbund. Ledamöterna utses för tre år i sänder.

Nämndens uppgift är att söka nå en så långt som möjligt enhetlig reglering av löne- och anställningsvillkoren för personal med likartade arbetsuppgifter inom statens och kommunernas förvaltning. En dylik samordning anses angelägen bl. a. för att undvika den saxning, som fackförbunden tillämpat vid förhandlingar med staten och kommunerna. I propositionen säges, att interna överläggningar och ömsesidiga informationer i lönefrågor borde bli en av nämndens viktigaste arbetsformer. Den borde däremot »i avbidan på närmare erfarenheter icke erhålla ställningen av ett formligt remissorgan eller utgöra ett arbetsgivareorgan för lönefrågors dryftande med personalorganisationerna».⁹ Nämnden har hittills sysslat med såväl riktlinjer för avtalsrörelser och principiella frågor av skilda slag som detaljfrågor inom olika avtalsområden och för olika befattningshavaregrupper.

I förevarande sammanhang torde nämnden och det samarbete, som etablerats genom den, ha störst intresse ur synpunkten vilket inflytande staten och kommunförbunden därigenom erhålla över varandras lönepolitik.

Det bör därvid observeras, att staten har ett icke obetydligt inflytande över vissa avsnitt av den kommunala arbetsmarknaden genom bestämmelserna i statsbidragsförfattningarna. Dessa bestämmelser ha betydelse inte bara för lönesättningen för den personal, som direkt beröres av dem, utan tjänstgöra som riktpunkter även för andra gruppers lönesättning. I detta avseende är det inte enbart författningarna, som ha betydelse, utan även de anvisningar, som utfärdas av de centrala verken. Denna väg till inflytande över den kommunala lönepolitiken fanns för staten redan före nämndens tillkomst och står givetvis fortfarande öppen. Genom nämnden har staten emellertid därutöver erhållit ett visst inflytande över den kommunala lönepolitiken i stort och har därigenom även möjlighet att påverka kommunförbundens ställningstaganden i detaljfrågor även inom de delar av det kommunala verksamhetsområdet, som inte regleras av författningar.

Kommunförbunden ha dock genom nämnden ett motsvarande infly-

⁸ Bil. 2, s. 4 ff.

⁹ Citerat ur ovannämnda proposition.

tande över statens lönepolitik. Endels ha de därigenom fått möjlighet att påverka utformningen av de statliga författningar, som reglera vissa kommunala tjänstemäns arbetsvillkor, och även av de anvisningar, som de centrala verken utfärda för de statligt reglerade delarna av det kommunala verksamhetsområdet. Tidigare kunde denna påverkan komma till stånd endast genom underhandsdiskussioner och framställningar till statliga verk och ämbetsmän samt genom remissverksamheten och medelst initiativ i riksdagen. Överläggningarna i nämnden ge större möjligheter för kommunförbunden att vinna gehör för sina synpunkter, dels emedan de olika detaljfrågorna där ofta komma att lösas genom överenskommelser i större sammanhang, där man är inställd på att lägga tyngdpunkten på de arbetsmarknadspolitiska aspekterna, och dels på grund av att samarbetet inom nämnden genom sin art måste inbjuda till ömsesidig förståelse för varandras synpunkter i högre grad än man kan vänta ernå vid behandlingen av remissyttranden och framställningar. Dessutom måste man givetvis förutsätta, att inte endast staten utan även kommunförbunden påverka de allmänna riktlinjer för den samhälleliga utformningen av lönepolitiken, som fastställas av nämnden.

Förhållandet mellan staten och förbundet har på vissa områden utvecklat så, att förbundet kan sägas utöva statliga förvaltningsuppgifter. Dels har staten till förbundet överlåtit uppgifter, som eljest skulle handhåfts av ett statligt organ, dels avhåller sig staten från verksamhet, som den anser att förbundet fullgör tillfredsställande. Genom sin rådgivande och konsulterande verksamhet utövar förbundet sålunda vid sidan av länsstyrelserna och de centrala verken en tillsyn över lagarnas efterlevnad, vilken medfört, att de statliga myndigheternas verksamhet erhållit en mindre omfattning än vad som annars skulle blivit fallet. Ett belysande exempel härpå är kontrollen över kommunernas medelsförvaltning.

Genom motioner och interpellationer visade riksdagen under lång tid — i synnerhet under 1930-talet — ett stort intresse för denna fråga. Vid 1934 års riksdag framfördes sålunda två motioner med hemställan om utredning och förslag till anordningar i syfte att förbättra landskommunernas räkenskapsväsen.¹⁰ Tanken på ett system med statliga konsulterande revisorer, vilka skulle ha till uppgift att biträda de kommunvalda revisorerna, framfördes därvid. I sitt remissyttrande över den ena av motionerna avstyrkte Landskommunernas förbund motionärernas förslag om statliga revisorer och hänvisade därvid till förbundets verksamhet och dess planer att upprätta en konsulentorganisation speciellt för landskommunernas medelsförvaltningsfrågor. Motionerna ledde inte till avsedda ingripanden från statsmakternas sida men åstadkommo istället ökad aktivitet inom förbundet. Efter denna tidpunkt behandlades nämligen frågan om dess revisionsverksamhet vid ett flertal styrelse- och fullmäktigesammanträden. Slutligen besöt man 1937 att tillsammans med Stadsförbundet inrätta en revisionsbyrå.¹¹ I detta fall var tydligen hotet om

¹⁰ 1934 FK nr 196 och AK nr 369.

¹¹ Landskommunernas förbund uttråde ur revisionsbyrån den 1/7 1940 och inrättade därefter en revisionsavdelning vid centralbyrån. Se ovan s. 333.

statliga åtgärder en av de drivande krafterna till att förbundet tog uppgifterna i egna händer, liksom förbundets initiativ förmådde statsmakterna att avhålla sig från den tilltänkta verksamheten.

Som exempel på uppgiftsfördelningens praktiska gestaltning på detta område kan nämnas utarbetandet av normerande regler för den kommunala medelsförvaltningens organisation och bokföringens uppläggning. Kommunallagarna innehålla i dessa frågor endast mycket knapphändiga regler; och de enda rekommendationer, som de centrala verken i detta avseende utfärdat, är det av Statistiska centralbyrån utarbetade finansstatistikformuläret. På grund av sin otidsenlighet har detta emellertid sedan lång tid tillbaka inte kunnat tjäna till ledning för bokföringens uppläggning. Landskommunernas förbund har däremot utarbetat normerande regler för medelsförvaltningen, bl. a. en littereringsplan och regler för bokslut i syfte att vägleda kommunerna vid uppställningen av budgeten och uppläggningen av den ekonomiska redovisningen i övrigt. På senare tid ha dessutom efter förhandlingar mellan Statistiska centralbyrån, Konjunkturinstitutet och förbundet ett nytt mera tidsenligt statistikformulär utarbetats.

Här bör även nämnas förbundets befattning med tillkomsten av normalreglementen för landskommuner med centraliserad medelsförvaltning och de förändrade bestämmelserna om dylika reglementens antagande. På förslag av kommunallagskommittén¹² antog riksdagen 1948 nya bestämmelser om dylik centralisering. Dessa inneburo bl. a., att beslut om centralisering skall fastställas av länsstyrelserna och ej som förut av Kungl. Maj:t. I propositionen¹³ tillstyrktes denna anordning. Därvid citerades med instämmande kommitténs uttalande, att den enhetlighet, som vunnes genom den nuvarande prövningen av alla hithörande ärenden hos Kungl. Maj:t, i allt väsentligt syntes kunna bevaras, därest länsstyrelserna finge tillgång till upprättade normalreglementen och vid sin prövning upprätthölle kontakt med de mellankommunala förbunden, särskilt då mera betydande avvikelser från normalreglementet ifrågasattes.¹⁴

Efter att ha understrukt, att såväl Stadsförbundet som Landskommunernas förbund förklarat sig beredda att medverka vid utarbetandet av erforderliga normalreglementen samt vid förhandsgranskningar av upprättade förslag till reglementen, yttrade departementchefen:¹⁵

»Några bestämmelser om reglementets innehåll eller eljest om villkor för centralisering finner jag däremot ej nödvändiga. Det synes emellertid lämpligt, att normalreglementen upprättas, vilka i mån av behov kunna modifieras med hänsyn till omständigheterna i de konkreta fallen. Det torde kunna förväntas att länsstyrelserna härutinnan komma att samråda med de kommunala

¹² SOU 1947/53.

¹³ Prop. 1948/140.

¹⁴ Se ovannämnda proposition, s. 130. Jfr departementchefens uttalande i samma prop., s. 133.

¹⁵ Ovannämnda prop., s. 134.

utom upptaga konsulenterna endast i sällsynta fall anmärkningar mot de representativa organens kompetensöverskridanden i sina utlåtanden, varför dessa överskridanden i regel beivras endast då de påtalas besvärsvägen. Förbundets verksamhet torde därför i detta avseende ha endast ringa effekt.

Även relationerna mellan de kommunala förtroendemännen och tjänstemännen äro av intresse i detta sammanhang. En förutsättning för att tjänstemännen skola kunna få otillbörligt inflytande är, att de behärska författningarna och förstå de kommunala spörsmålen bättre än förtroendemännen. Då de kommunala förtroendemännen ha större möjligheter att hävda sig gentemot tjänstemännen och bibehålla ledningen över förvaltningen ju bättre informerade de äro och ju större befogenheter de ha, bör förbundets rådgivnings- och revisionsverksamhet öka förtroendemännens möjligheter att hävda sig gentemot tjänstemännen.

I detta sammanhang uppställer sig frågan, i vilken utsträckning förbundet övar inflytande över de kommunala avgörandena. För att belysa denna sida av problemet skall här diskuteras förbundets inflytande över olika slags avgöranden, vilka tidigare handhades direkt och enbart av kommunerna.

En art av frågor där förbundets inflytande är tämligen uppenbart är opinionsyttringarna. Snart sagt alla frågor av kommunalt intresse remitteras till förbundet, innan de slutgiltigt behandlas av de lagstiftande statsmakterna. Endast ett fåtal av dessa remitteras även till kommunerna. I de fall så sker utväljas vissa kommuner, vilket i regel sker genom länsstyrelsernas försorg, medan de övriga ej få tillfälle att yttra sig. Denna begränsning är av arbetstekniska skäl naturlig och nödvändig på grund av kommunernas antal. Redan härav följer, att förbundet övar inflytande som remissinstans i en mångfald ärenden, som de enskilda kommunerna ej få tillfälle att säga sin mening om.

Då det gäller viktigare och mera omfattande lagstiftningsåtgärder remitteras emellertid ärendet inte endast till förbundet utan även till ett flertal kommuner inom varje län. Det är främst när det gäller dylika remissärenden, som man har anledning att fråga sig, vem som övar störst inflytande, förbundet eller de enskilda kommunerna. Genom sin tillgång till specialister har förbundet givetvis större möjligheter än de flesta kommuner att tränga in i frågeställningarna och motivera sina ställningstaganden. Redan detta gör, att förbundets yttranden ofta tillmätas större betydelse än kommunernas. Därtill kommer, att förbundet genom de möjligheter det har att underhand påverka frågans lösning, har mycket större förutsättningar att vinna beaktande för sina synpunkter än de enskilda kommunerna. Genom att i tidskriftsartiklar och vid konferenser framföra de synpunkter, som det anser att kommunerna höra biträda i sina remiss-

ändamål, vartill anslag ej finnas, samt löne- och arvodesförhöjning utan hörande av fullmäktige. Kompetensöverskridanden av representativa organ på de administrativa bekostnad bestå ofta av beslut i enskilda fattigvårdsfall samt tjänstetillsättningar, vilka enligt reglementen äro förbehållna de förvaltande organen.

yttranden, har förbundet även stora möjligheter att påverka dessa, så att de bringas att sammanfalla med förbundets eget.

Remissyttranden av detta slag äro emellertid en sida av den kommunala verksamheten, som kommunerna i regel lägga synnerligen liten vikt vid, och som de därför gärna överlåta till förbundet. Som slutsats torde man utan risk för överdrift kunna påstå, att inflytandet över de kommunala opinionsyttringarna över remisser, som inte tillställas endast enskilda kommuner utan även förbundet, i realiteten så gott som helt ligger hos förbundet. Detta bestyrkes också av att förbundets yttranden i propositioner och betänkanden ofta citeras och tydligen självklart betraktas som uttryck för landskommunernas åsikter i saken.

Slutligen skall här diskuteras förbundets och kommunernas förhållande till varandra i deras befattning med förhandlingsärenden.

I de fall förbundet medverkar vid kommunernas förhandlingar ligger, som ovan s. 334 nämnts, det slutliga avgörandet ändock hos kommunen. Detta är emellertid endast sakens formella sida. Oftast äro förhållandena sådana, att kommunens fullmäktige ej ha annat val än att godkänna den preliminära uppgörelse, som kommunens delegerade förorda. Kommunernas inflytande är emellertid olika vid olika slags förhandlingar. Av naturliga skäl är det svagast vid de centrala förhandlingarna. Eftersom dessa föras direkt mellan Landskommunernas förbund och fackförbunden, ha de enskilda kommunerna inte annat inflytande över dem än det de kunna utöva genom överläggningar och uttalanden vid de lönekonferenser förbundet anordnar.

Vid de regionala och de lokala förhandlingarna ha kommunerna däremot större inflytande, eftersom de själva deltaga som förhandlande part. Vid dessa förhandlingar antagas emellertid de centrala överenskommelserna regelmässigt, och några ändringar eller strykningar i dem ha kommunerna som regel inte några möjligheter att få fackförbunden med på. Likaledes bli de rekommendationer, som lämnas av förbundets ombud, ofta vägledande för kommunerna — åtminstone för de mindre och medelstora av dem — vid dessa förhandlingar. Det har dock förekommit, att kommuner, som deltagit i regionala förhandlingar, efteråt beslutat en helt annan lönesättning än den som fastställdes vid förhandlingarna. Därvid tycks den vid förhandlingarna fastställda lönen lika ofta ha överskridits som underskridits. Vid lokala förhandlingar är det mera sällsynt, att kommunen på detta sätt går ifrån den träffade överenskommelsen.

Av det anförda torde framgå, att de enskilda kommunernas inflytande på lönefrågor minskats genom förbundets förhandlingsverksamhet. De ha inte längre frihet att som förut efter eget skön bestämma lönevillkoren för sina befattningshavare. Deras direkta relationer med tjänstemännen i förhandlingsfrågor inskränkas i stället alltmer till tolkningar av reglementen och avtal, över vilkas utformning de endast ha ett mycket begränsat inflytande. En av nackdelarna härmed är, att de inte kunna reglera lönerna efter vad de anse arbetskraften vara värd och att befattningshavare, som kommunen gärna vill ha i sin tjänst, därför söka annan anställning, vilket i sin tur kan medföra svårigheter i förvaltningsarbetet.

Den primära orsaken till kommunernas ofrihet i lönefrågor är emellertid det förhållandet, att även den landskommunala arbetsmarknaden numera blivit nästan helt genomorganiserad. Utan en gemensam förhandlingsorganisation ha kommunerna mycket små möjligheter att hävda sig mot fackförbunden. De ha därför i realiteten att välja mellan att stå ensamma och acceptera fackförbundens villkor eller att ställa sig solidariska med förbundets förhandlingsorganisation och genom denna vinna inflytande över anställningsvillkoren.

Det vore en förenkling att påstå, att förbundet är ett kommunernas organ, vilket dessa använda på det sätt och för de syften de önska. Så är visserligen idén bakom dess organisation. Men liksom andra stora organisationer är förbundet en självständig maktfaktor vid sidan av de statliga organen och kommunerna — en institution, som i allt väsentligt fungerar och träffar avgöranden utan att direkt kontrolleras eller påverkas av medlemskommunerna. Andra organ än de, vilkas sammansättning omedelbart bestämmas av medlemskommunerna, utöva det bestämmande inflytandet över förbundets ställningstaganden och funktioner. Trots att de organisatoriska förutsättningarna för ett demokratiskt inflytande från kommunernas sida äro tillfinnandes, kan det knappast undvikas, att avståndet mellan den enskilda kommunen och de styrande instanserna inom förbundet blir långt och kommunens medbestämmanderätt i förbundets skötsel därför tämligen illusoriskt. Detta torde emellertid vara ofrånkomligt för en organisation av den storlek och med de arbetsuppgifter Landskommunernas förbund har om den skall kunna arbeta effektivt. Problemet att förena effektivitet med direkt medlemsinflytande är gemensamt för alla stora organisationer. Landskommunernas förbund har genom inrättandet av länsavdelningarna sökt komma tillrätta med detta problem. Den enskilda kommunens representanter ha genom dessa avdelningar möjlighet att på ett betydligt mera direkt sätt, än vad som tidigare varit fallet, öva inflytande över de för medlemskommunerna i landstingsområdet gemensamma angelägenheterna. Länsavdelningarna ha emellertid varit i verksamhet endast under fyra års tid, och det är därför ännu för tidigt att bedöma deras betydelse i detta avseende.

Gunnar Lönn.

Internationell kongress för statskunskap. International Political Science Association anordnade den 8—13 september i Haag en kongress för statskunskap, den första i sitt slag efter det konstituerande mötet i Zürich 1950.¹ Inemot tvåhundra vetenskapsmän från alla delar av världen hade infunnit sig. Från svensk sida deltog professorerna G. Heckscher och N. Stjernquist samt docenterna N. Andrén och J. Westerståhl. Förhandlingspråken voro engelska och franska; alla anföranden tolkades från det ena språket till det andra.

¹ Jfr Statsv. tidskr. 1950, s. 76 ff., s. 424 ff.

Fyra överläggningsämnen, vilka behandlades i särskilda grupper, voro upptagna på programmet. Ett av dessa, vilket fortgick under hela sammanträdesperioden, gällde den kommunala självstyrelsen. Här diskuterades en rad specialfrågor, varvid olika länders erfarenheter och institutioner konfronterades med varandra. Ett annat ämne var studiet av de politiska ideologierna. Diskussionerna präglades här av en viss oklarhet, bland annat till följd av att det visade sig svårt att nå fram till några bestämda definitioner, men också därför att själva ämnet under rådande förhållanden lockade åtskilliga deltagare till mera temperamentsfulla än sakliga inlägg. En tredje grupp behandlade den studie över kvinnornas politiska roll, som Unesco påbörjat och som ledes av prof. Maurice Duverger vid universitetet i Bordeaux. Det mest påtagliga resultatet av överläggningarna i detta ämne var att undersökningen innefattade mera svårlösta metodiska problem än man från början föreställt sig. Slutligen diskuterades den av prof. W. A. Robson vid London School of Economics utarbetade rapporten om undervisningsmetoderna i statskunskap.

För åren 1953—1955 valdes till ordförande i International Political Science Association professor W. A. Robson (London) och till vice ordförande professorerna James K. Pollock (Michigan), G. Heckscher (Stockholm) och M. Duverger (Bordeaux). Generalsekreterare är dr. Jean Meynaud (Paris).

G. Hkr.

LITTE R A T U R G R A N S K N I N G A R

A. THOMSON: *Studier i frihetstidens prästvalslagstiftning*. Skrifter utg. av Vetenskaps-societeten i Lund, 39. 1951. 264 s. Pris 15 kr.

Universitetskansler Arthur Thomsons förra året utgivna arbete, »Studier i frihetstidens prästvalslagstiftning», är en mycket givande och stimulerande vetenskaplig undersökning, byggd på ett ingalunda lättillgängligt aktmaterial, både tryckt och otryckt, och omfattande tiden från de medeltida landskapslagarna och fram till 1731, ehuru tyngdpunkten i undersökningen ligger på frihetstidens första årtionden. Egentligen har förf. givit en helt ny belysning av en lång rad problem, som höra samman med den ständigt lika aktuella frågan om tillsättning av präster. Han har sålunda visat, att året 1731 utgör en vändpunkt i prästtillsättningarnas historia, löst frågan om den graderade röstskalans uppkomst och klarlagt dess kyrkorättsliga och historiska förutsättningar. Ett flertal andra med prästvalslagstiftningen sammanhörande, förut knappast beaktade problem bli också upptagna och klarlagda.

Förutom en ingående redogörelse för de många olika förslagen till en ny förordning om prästval har förf. med en rad exempel belyst rådande praxis och de många stridigheter, som de oklara och motsägande bestämmelserna ofta gävo anledning till. Även här visar det sig, att praxis är viktigare för förståelsen av ett historiskt skeende än lagar och förordningar. Av särskilt intresse är härvid framställningen om hur sockenmenigheterna förlora sin initiativrätt och hur i samband därmed rösträtten från att ha varit personlig (s. 157) eller »ett personellt beneficium» (s. 149) blir »en realrätt, bunden till i mantal satt jord» (s. 160). Detta är visserligen endast ett par av de många problem, som förf. behandlat, men synnerligen viktiga. I det följande skall också förf:s framställning av dessa frågor återges och kommenteras.

Enligt de medeltida svenska landskapslagarna låg initiativrätten vid prästval i regel hos sockenmenigheten. Kunde denna icke enas, erhöi biskopen ett större eller mindre inflytande. Enligt Västmannalagen ägde sålunda sockenmännen, då de icke vore ense, att på förslag uppföra tre, av vilka biskopen sedan skulle utse en, medan enligt den andra editionen av Smålandslagen initiativrätten vid oenighet övergick till biskopen, som skulle uppgöra förslag på tre, bland vilka församlingen fick välja. Kunde ej heller härvid enighet uppnås, skulle votering äga rum och majoritetens beslut gälla. Som regel räknade dock landskapslagarna med ett enhälligt val. Enhällighet var själva förutsättningen för att ett beslut skulle kunna komma till stånd. »Detta krav», skriver förf. (s. 94), »vilket för den katolska

kyrkan ursprungligen varit lika självklart som för den germanska rättsuppfattningen, hade den kanoniska rätten i princip vidhållit, även sedan man gått över till någon form av votering. Religiöst hade det enhälliga beslutet sin speciella motivering däri, att valet endast på så sätt kunde framstå som resultat av en gudomlig inspiration.»

Redan under senare medeltid blevo emellertid, framhåller förf., landskapslagarnas bestämmelser om församlingarnas valrätt på sin höjd en bestämmelse på papperet (s. 11). Västerås ordinantia av 1527 fastställde också, att biskoparna skola »besörja sockenkyrkor, då de lösa äro». Reformatorernas princip var dock en annan, och under reformationsårhundradet pånyttföddes landskapslagarnas föreskrifter. Kyrkoordningen, KO, av 1571 föreskrev åter sockenmenighetens initiativrätt. Det är enligt KO sockenmännen, som skola se sig om efter präst »och när de då en sådan (efter som dem tyckes) bekommit hava, skola de låta honom komma inför ... biskopen ...». Denna bestämmelse om församlingens initiativrätt eller omedelbara kallelserätt återfinnes sedan i 1600-talets samtliga kyrkoordningsförslag liksom i Kyrkolagen, KL, av 1686, kap. 19, § 7. Här heter det nämligen beträffande konsistoriella pastorat: »Sedan må församlingen ... inom sex månaders förlopp välja en annan kyrkoherde och prosten ... samma val bevista och uti predikan förehålla församlingen vad därvid bör iakttagas». I de regala gällan skulle biskopen uppgöra förslag, men församlingarna tillerkändes dock rätt »att begära en eller annan, som hon förmenar vara därtill bekväm» (s. 28). Enligt prästerskapets privilegier av år 1723, § 18, skulle visserligen domkapitlet till dessa pastorat sända några provpredikanter, men det var *församlingen*, som uppgjorde tremannaförslaget, »varvid den därå kunde uppföra även andra än de av konsistoriet utsedda provpredikanterna» (s. 23 ff.). Redan vid tiden för KL:s tillkomst var emellertid den citerade bestämmelsen om församlingarnas initiativrätt omgärdad med en mängd inskränkningar och undantag. KO av 1571 hade visserligen fastslagit biskopens rätt att vägra konfirmation åt den av sockenmenigheten presenterade kandidaten och dessutom föreskrivit, att rätten att tillsätta präst övergick till biskopen, om församlingen icke hade någon att föreslå. I övrigt skulle dock församlingen genom enhälligt val utse sin präst. »Det är av intresse att konstatera», framhåller förf., »att här ingenting nämndes om hur man skulle förfara, därest församlingen icke var ense» (s. 11). Problemet skulle emellertid snart dyka upp, och det var undantagsbestämmelserna i 1571 års KO, som i första hand intresserade 1600-talets ledande kyrkomän. Som väntat var, gick Joh. Rudbeckius i spetsen och yrkade 1637 officiellt, att biskopen, om han underkände den valde prästmannen, skulle föreslå församlingen två eller tre kandidater att välja mellan. Vad Rudbeckius ville komma åt, var församlingens initiativrätt. I praktiken synes det också ha varit så i Västerås stift, att församlingen oftare fick ta ställning till tre av kapitlet föreslagna än själv föreslå sin kandidat. Med all rätt understryker förf., att Rudbeckius »ingalunda alltid följde bestämmelsen i KO 1571 om församlingens initiativ» (s. 26). Däremot underströk Västerås-biskopen med stor skärpa församlingens rätt att välja mellan de av domkapitlet föreslagna kandidaterna. Även Laurentius Paulinus Gothus krävde åtminstone i teorin församlingens

samtycke men gick i praktiken ett stycke längre än sin kollega i Västerås och ansåg samtycket vunnet genom församlingens stillatigande, d. v. s. om församlingen icke protesterade och lade formliga hinder i vägen för den av domkapitlet och regeringen insatte kyrkoherdens ämbetsutövning (s. 13). Rudbeckius' uppslag med ett tremannaförslag skulle med tiden bli verklighet, även om det under 1600-talet endast praktiserades mera sporadiskt. Någon gängse praxis med ett tremannaförslag existerade enligt förf. icke vid frihetstidens början (s. 27 f.).

Hur de ledande kyrkomännen sågo på frågan om församlingens omedelbara kallelserätt, framgår tydligast av 1682 års kyrkoordningsförslag. KO:s kortfattade föreskrifter om tillsättning av präst hä här väsentligt utökats, och hela framställningen går egentligen ut på att inskränka församlingens i princip fastslagna initiativrätt. I lekmännens förslag till ny kyrkoordning, det s. k. Ridderskapets projekt av 1685, upptogs också en bestämmelse om att en biskop icke fick »under den förevändning att vilja förse församlingen med en skickligare påtränga henne någon den han och vederbörande ej vilja vedertaga». KL av 1686 blev närmast en seger för biskopar och domkapitel över församlingarna. Till bestämmelsen om församlingens initiativrätt fogades nämligen föreskriften att om församlingens val »faller på någon, som icke är dess värdigare, och biskopen finner, att i stiftet andra äro, som de intet känna, vilka för sin lärdom, långliga tjänst, goda gåvor och skicklighet böra framför den de åstunda med befordran ihågkommans ... då böra de ... låta rätta sig och åtnöjas med biskopens och konsistorii förordning». Försummar församlingen sin rättighet, skall domkapitlet föreslå en eller två provpredikanter och sedan inhämta församlingens »samtycke och ordentliga kallelse». Dessa bestämmelser äro helt i enlighet med prästerskapets önskemål och kommo med tiden att på prästerligt håll tolkas som »ett normalstadgande om att domkapitlet hade att enligt kyrkolagen utse provpredikanter» (s. 47, se även s. 37, 85 och 247 f.).

Efter enväldets fall blevo ett stort antal regala pastorat åter konsistoriella. Kyrkomännen nöjde sig emellertid icke med denna framgång. För dem gällde det också att om möjligt göra ett definitivt slut på församlingarnas i KL föreskrivna initiativrätt för att på så sätt låta den av biskopar och kapitel omhuldade principen om förtjänst och skicklighet bli den avgörande synpunkten vid prästtillsättningar. »Det om församlingens vocationer är en så angelägen ting», skrev E. Benzelius d. y. den 15 nov. 1725 till ärkebiskopen (I III: 8, Upps. domk. arkiv), »att om den punkten ej rättas, ligga studierna snart alldeles omkull och är den § i Skolordningen, som handlar om gymnasie- och skolbetjänters befordran, alldeles onyttig». I dessa ord ligger hela kyrkoledningens program för en lång tid framåt. I kap. IV—VII (s. 42—80) har också förf. givit en utförlig framställning av debatten om prästvalen och de från olika håll framförda kraven på särskild prästvalsreform. Av mycket stor betydelse blevo härvid de påminnelser, som Uppsala domkapitel avgav till 1723 års ecklesiastika deputation. I motsats till ett flertal yttranden (s. 44 f.) angrep kapitlet direkt församlingens initiativrätt och betecknade det som ett missbruk, att församlingarna »utan konsistorii anordnande» trädde tillsammans och *valde* unga och

omeriterade personer samt omöjliggjorde för domkapitlen att utdela gäll efter lärdom, ålder och förtjänst. Domkapitlet föreslog därför att »den ödesdigra principen» — enligt förf:s uttryckssätt (s. 19) — om sterbhushens konservering skulle avskaffas och att kapitlen skulle uppgöra ett förslag på tre meriterade prästmän, bland vilka församlingen skulle utvälja en (s. 46 f.). Härmed hade Uppsala domkapitel återknutit till Rudbeckius och för första gången under nyare tid framlagt ett förslag om ett av domkapitlet uppgjort tremannaförslag, inom vilket församlingen skulle vara absolut bunden. En anknytning fanns i 1720 års RF och Pr. priv. § 18 om att domkapitlet skulle i *regala* gäll utse provpredikanter och delvis även i KL, kap. 19, § 7 som denna nu tolkades på prästerligt håll (s. 47). Men det viktigaste var, att landets främsta domkapitel direkt tagit ståndpunkt mot församlingarnas i landskapslagarna, i 1571 års KO, 1686 års KL och 1723 års privilegier föreskrivna fria valrätt.

I besvären vid 1726—27 års riksdag togo prästerna ytterligare ett steg och krävde, att bestämmelsen om ett tremannaförslag, inom vilket församlingen skulle vara bunden, skulle gälla såväl konsistoriella som regala pastorat (s. 51). Med tiden skulle detta prästerliga önskemål förverkligas. En bidragande orsak till denna seger var pietisternas, främst David Silvius, försvar för församlingens rätt och myndighet i fråga om val av själasörjare (s. 77 ff.). Mot domkapitlets myndighet satte Silvius församlingens valfrihet. Pietisternas försök att hävda församlingarnas initiativrätt var dock dömt att misslyckas, och vid riksdagen 1731 vann prästeståndet »den största framgång ... under frihetstiden i det föreliggande avseendet» (s. 86). Prästvalsbestämmelserna i 1731 års resolution på prästerskapets allmänna besvär stadgade nämligen, att vid uppkommen ledighet biskop och domkapitel skulle utse tre provpredikanter, bland vilka församlingen ägde välja. Även vid tillsättningen av regala gäll skulle stiftsstyrelsen utse tre provpredikanter. Men församlingen ägde här, om den ej var nöjd med förslaget, rätt att »begära ännu en till att låta höra sig» (s. 90). »Så kom fjärde-provpredikantinstitutet till stånd» (s. 91). I detta fall liksom i de särskilt privilegierade församlingarna kvarstod församlingens initiativrätt. I övrigt hade denna rätt överförts till domkapitlet. Utvecklingen från KO av 1571 fram till 1731 hade blivit densamma som under medeltiden. Av församlingens initiativrätt kvarstod endast en spillra.

I de följande kap. IX—XI (s. 93—161) har förf. utförligt behandlat de ur olika synpunkter viktiga frågorna om majoritetsprincipen och uppkomsten av den graderade röstskalan. Några bestämmelser härom förekomma icke, påpekar förf., i prästvalslagstiftningen före 1730. Endast bestämmelsen i KL kap. 19, § 14 och Adelns privilegier 1719, § 7, att om flera patroni funnos i ett och samma pastorat och dessa icke kunde enas, »då gäller det val, som består av flesta stämmor». Under 1700-talets första decennier åberopades emellertid ofta majoritetsprincipen, och i förslagen till nya prästvalsbestämmelser togs denna princip med »utan motivering, alltså som någonting självklart» (s. 114). En viss opposition förspordes dock från prästerna och adeln. De förstnämnda hävdade, att förtjänst och skicklighet och icke ett majoritetsbeslut borde vara avgörandet vid tillsättning av präst, och adeln hänvisade till föreskriften i 1723 års privi-

legier, § 7, om större inflytande för »de förnämsta». Det var emellertid, som förf. framhåller, icke mot majoritetsprincipen som sådan man vände sig utan mot principen om lika rättigheter (s. 115 f. och 130 f.) eller m. a. o. mot den rena majoritetsprincipen. Denna synpunkt kommer tydligt fram i ett brev till ärkebiskopen av den 3/4 1712, där det heter: »förmenandes vi dock, att en sådan pluralitas votorum besynnerligen av den ringare hopen intet bör gälla framför deras meningar, som sig ombeflittat nogare att eftertänka sakens vikt och angelägenhet och hava bättre skäl för sig, fastän de ej äro så många till antalet» (s. 117), d. v. s. rösterna skola vägas, icke räknas. »Man tycker sig känna igen den kanoniska rättens tankegång om 'major et sanior pars'», kommenterar förf., och härom torde icke råda någon tvekan. Frågan gällde helt enkelt, hur majoritetsprincipen skulle närmare utformas i anslutning till den kanoniska rättens bestämmelser om major et sanior pars, som stämde så väl överens med ståndsambällets hela grundsyn (s. 129 f.). »Graderingen av rösträtten låg ... i luften» (s. 131). Men hur skulle denna gradering närmare utformas eller med vilka vikter skulle de olika rösterna vägas, det var problemet, man ställdes inför.

I anslutning till den kanoniska rättens föreskrifter om major et sanior pars hade redan Joh. Rudbeckius »lätit vägandet av rösterna komma till uttryck i en graderad skala för omröstningen i domkapitlet (med 4 röster för biskopen, resp. 2 och 1 för de övriga)» (s. 129). En sådan gradering var emellertid praktiskt taget oanvändbar på sockenstämma och vid prästval. »Majoritas» kunde man visserligen härvid avgöra, men efter vilka grunder skulle man kunna fastställa »sanioritas»?

Initiativet till en lösning av denna fråga togs av bönderna, och lösningen gavs vid 1731 års riksdag. I sina allmänna besvär vid nämnda riksdag begärde bönderna bl. a. att få veta, huru rösterna vid prästval borde räknas »antingen efter huvuden eller gården» (s. 153 f.). Även om bönderna formellt icke tagit någon bestämd ståndpunkt, visar dock, menar förf., deras problemställning hän mot en gradering av rösträtten efter mantal. En dylik gradering tedde sig som en naturlig konsekvens av de skyldigheter gentemot kyrka och präst, som åvilade jordägaren (s. 155 f.). Detta blev i varje fall svaret på böndernas fråga. Rösterna skulle beräknas efter »hemmanens storlek». Så uppkom den graderade röstskalan. I stället för att ha varit en personlig rättighet blev rösträtten vid prästval »en realrätt knuten till i mantal satt jord». Det praktiska resultatet blev »en inskränkning av den rösträtt, som sedvanemässigt förut funnits» (s. 160).

Det har givetvis icke undgått förf., att hur nära till hands en rösträtt efter »hemmanens storlek» än må ha legat 1731, var man dock tveksam, om en sådan princip var riktig i fråga om sättet att välja själasörjare (s. 156 f.). Denna tveksamhet är egentligen mycket begriplig, och frågan är, hur en så radikal omläggning verkligen var möjlig. Förändringen innebar ju, som förf. starkt understryker, att den personliga rösträtten förvandlades till en till jorden knuten realrätt. Vid riksdagen påpekades också, att vid prästval borde »förnämsta avseendet vara uppå själarnas vård och skötsel» och att därför rösträtten borde vara »ett personligt ting, som efter huvuden räknas borde» (s. 157). Men trots detta accepterade t. o. m. prästerna en gradering av rösträtten efter »hemmanens storlek». Förklaringen härtill

är enligt recensentens mening, att vid samma tillfälle överfördes den omdebatterade initiativrätten från sockenmenigheterna till domkapitlen utom vid fjärdemanskallelse i regala gäll och i särskilt privilegierade församlingar. Ansvar för »själarnas vård och skötsel» ålåg efter 1731 närmast domkapitlen och icke den röstande menigheten, såsom förut varit förhållandet. Hade insikten om »själarnas vård och skötsel» förut varit den principiella grunden för rösträtt vid prästval, måste man 1731 söka en annan grundval. Denna fann man i »hemmanens storlek». Rättvisan fordrade, menade man allmänt, att onus och beneficium motsvarade varandra. Omläggningen av själva grunderna för rösträtt vid prästval år 1731 innebar alltså, att en religiös motivering för rösträtten ersatts med en ekonomisk. En radikalare omgestaltning kan man knappast tänka sig. »Den graderade skalan skärpte», konstaterar också förf., »ytterligare de nya stadgandenas 'aristokratiska' eller, om man så vill, plutokratiska karaktär». Konsekvenserna blevo stora. 1731 års föreskrifter om rösträtten vid prästval blevo nämligen nörmärkande för besluten inom sockenstämmor och från slutet av frihetstiden även för böndernas riksdagsmannaval och satte för lång tid framåt sin prägel på den svenska sockenförvaltningen (s. 160).

I förordet uppger förf., att den framlagda undersökningen skall föras fram till 1739, d. v. s. det år då den första mera ingående regleringen av formerna för prästval utfärdades, en förordning som sedan i huvudsak förblev gällande till 1843. Må det tillåtas recensenten att uttala en varm förhoppning om att detta löfte snart skall kunna infrias och att det må förunnas Kanslern för rikets universitet att slutföra de resultatrika och grundläggande forskningar, som Landshövdingen över Malmöhus län påbörjat och framlagt i nu föreliggande arbete.

Sven Kjällerström.

ZETH HÖGLUND: *Härliga tider*. 1900—1911. Minnen i fackelsken I. Stockholm 1951. Tiden. Pris häft. 16: 50, inb. 21: 50.

ERIK PALMSTIERNÄ: *Ett brytningsskede*. Stockholm 1951. Tiden. Pris häft. 15: —, inb. 20: —.

Z. Höglund synes i alla tider ha varit besatt av politik och endast politik. Om sin barndom finner han ingenting värt att berätta, förrän han 16-årig med ett föredrag i skolan över självvalt ämne, arbetaroroligheterna i Paris 1848, kan redovisa en redan tillägnad socialistisk grundsyn. Politiken var och förblev hans fält, natur och konst synes han stå främmande eller likgiltig inför, hans litteraturintresse har ett starkt politiskt samband. Betecknande är hans möte som nybliven student med Paris, konstens och skönhets stad. Sällan har ett sådant föremål ägnats en torrare skildring. Åt sina politiska målningar har Höglund däremot ingen svårighet att med sitt temperament och sin formella talang ge must och färg. När massorna på ett politiskt möte hyllar Jaurès, »Parisbefolkningens avgud», med »öron-

bedövande välkomstapplåder och ett tusenstämmigt sjungande: vive Jaurès, vive Jaurès», då saknar Z. Höglund inte inspiration, berättelsen inte liv.

I största utsträckning har Z. Höglund gjort politiken också till sitt yrke. Han avancerade snabbt och parallellt som politiker och som politisk journalist. Redan under den tid som skildras i denna memoarernas första del, 1900—1911, kom han in i socialdemokratiska partistyrelsen (1908) och blev Socialdemokratiska ungdomsförbundets ordförande (1909). Han blev redaktör för ungdomsförbundets tidskrift Stormklockan när den startade, arbetade på Ny Tid i Göteborg och erbjöds av Branting att inträda i Social-Demokratens redaktion. Z. Höglund levde alltså i arbetarrörelsens centrum och kom att tillhöra ledningen för rörelsen ända från det den började bli av politisk betydelse. Han har också sammanträffat med en rad av den internationella socialismens ledande personer, bland dem Lenin.

Trots detta ger dessa memoarer inte mycket av okända fakta, ägnade att skänka ny belysning åt det politiska händelseförloppet. Detta hänger naturligtvis samman med källmaterialets karaktär. Några dagböcker har inte funnits att bygga på, däremot brevmaterial, men åtminstone de delar därav som reproducerats ger inte intrycket att det varit särskilt givande. Tidningsmaterialet har flitigt utnyttjats och tydligen haft sitt värde både då det återgivits i direkt eller indirekt anföring eller använts för att stödja författarens eget minne, som förefaller vara ovanligt gott. Säkert har det också stimulerats av en riklig tillgång på bilder — fotografier, porträtt och teckningar. Det klichéerade urvalet har gjorts generöst och omsorgsfullt, och resultatet har blivit en serie roliga och intressanta illustrationer.

Till de kritiska historieforskarna kommer Z. Höglund aldrig att höra. Ur sitt minne manar han fram på scenen de händelser och gestalter som det honom lyster och sveper hela scenen i ett intensivt rött ljus. Det kan göras gällande att en memoarförfattare skänker bästa kännedomen om sig själv, om han hämningslöst ger uttryck åt sina egna värderingar, sina egna tycken — vare sig det nu sker medvetet eller omedvetet. Ju större subjektivitet dess mer givande självkaraktistik blir kontentan av denna uppfattning, och har man den kan man inte klaga på Z. Höglund.

Ingen, som läser dessa minnen, kan få det intrycket att rösträtten, parlamentarismen och unionen med Norge var de mest relevanta frågorna i svensk politik under denna tid. Unionsfrågan behandlas relativt kortfattat, striden om rösträtten och parlamentarismen nästan inte alls. Den parlamentariska formen för politisk verksamhet tilltalar föga den unge Höglund. Han är inte någon den praktiska politikens man, han är de marxistiska teoriernas. Det förefaller som om han hellre önskat definiera politiken som det omöjligas konst än som det möjligas. Klasskampsteorierna leder honom till sådana praktiskt-politiska misstag som att 1908, mitt under den strid för en rösträttsreform som vänstern gemensamt utkämpade mot högern, publicera pamfletten »Ut med Staaffliberalerna ur riksdagen». Klasskampsteorierna hindrade honom från att kunna acceptera vänster-samverkan; den främsta uppgiften såg han i att »genom sin antiliberala propaganda förbereda en samling av hela arbetareklassen mot de borgerliga partierna». Kritiken av Staaff och hans parti är överhuvudtaget utomordentligt hård, men knappast rättvis. »Det var det liberala partiets olycka

under Karl Staaffs ledning», skriver Höglund, »att det så fullständigt saknade sinne för den sociala frågan i djupare mening och på alla samhällsfrågor anlade snustorra formella och juridiska synpunkter». Detta är uppenbart orimliga påståenden. Det kanske allra viktigaste samhällsfrågan för Staaff personligen och för det liberala partiet var genomförandet av parlamentarismen. Man kan inte göra gällande att striden här om präglades av några »snustorra formella och juridiska synpunkter». Staaff och hans parti saknade inte sinne för den sociala frågan i djupare mening, för konflikterna mellan kapital och arbete, utan sökte en realistisk lösning av den efter de successiva reformernas väg. I linje härmed hann redan den kortlivade första Staaffska ministären stadfästa de regler om medling i arbetskonflikter, som ända från början stått på Liberala Samlingspartiets program och vilkas grundprinciper förblivit bestående. Den andra Staaffska ministären gick vidare och framlade ett för den tiden omfattande socialt program.

Det finns åtskilligt som man skulle ha önskat större utrymme åt. En utförligare sammanhängande skildring av de politiska idéerna bakom den extrema svenska vänstern vid denna tid skulle otvivelaktigt haft sitt intresse. Likaså en redogörelse för motiven till den djupnande klyftan mellan Höglund och Branting. De starka och långvariga motsättningarna mellan Höglund och P. A. Hansson förklarar författaren kortfattat ha sin orsak i »alltför skilda temperament, alltför olika karaktärsegenskaper och alltför rivaliserande ledarkrav». Med dessa personmotsättningar sammanhänger den begynnande splittringen av socialdemokratin i en höger- och en vänsterfraktion, vars ursprung, utveckling och eventuella samband med liknande företeelser inom socialdemokratin i andra länder vid denna tid författaren behandlar alltför summariskt. Den rapsodiska uppläggningsen gör det också svårt att få någon helhetsbild av Z. Höglunds egna politiska insatser och därmed av hans betydelse inom arbetarrörelsen under denna tid.

Z. Höglunds personlighet rymmer både motsägelser och gåtor, och inte minst i samband med denna bok har så många lösningar på dem försökts, att det snart inte återstår att förklara dem på annat sätt än som resultatet av en mera emotionellt betingad än rationellt begrundad åskådning. Om sin barndom meddelar han fåordigt att han kommer från ett baptistiskt hem, där de ekonomiska resurserna var starkt begränsade, men där ingen nöd rådde. Ende sonen fick ta studenten och börja vid högskolan, knappast vardagsföreteelser vid denna tid. Man står frågande inför hans tidigt anammade socialism, och man får intet svar. Ärftlig disposition för radikalism förefaller inte vara en tillräcklig förklaringsgrund. Tolstoy, Brandes och de marxistiska auktorerna ingick i hans bibliotek, men man har svårt att tro att enbart litterära upplevelser kunnat tända det brinnande hat, som synes ha varit den främsta drivkraften i hans politiska verksamhet. Hatet tycks rent av framstå för honom som något gott. Han talar uppskattande om fadern som »en utpräglad statskyrkofiende och prästhatare», och om Carleson heter det uttryckligen att »han var en god hatare». Stundom blir hatet hos Höglund så oresonligt att man får en onaturligt förlängd politisk pubertet i tankarna. Så när en anmärkning i skolan av

hans gymnastiklärare, »en liten mallig kapten», säges ha stärkt hans »hat till militärväsendet» eller vid skildringen av ett sommarvikariat på en privatbank i Göteborg, där han hade att räkna illaluktande och kläbbiga pengar, »mest kommande från stadens många krogar och ölschapp», medan bankchefen en trappa upp »residerade i en förnämlig direktörsvåning». Härtill fogas kommentaren: »Jag fick redan här en känsla av det privata bank-kapitalets onaturliga välde i samhället!»

Begripligare blir Höglunds hat, när det i klasskampens namn riktas mot kungamakt, regenter, statskyrka, präster, arbetsgivarväsendet, kapitalismens samhälle eller militärväsendet. Vad det sistnämnda beträffar må noteras att Höglund är antimilitarist men inte pacifist. Det är militärväsendet som ett »borgardömet» maktmedel gentemot arbetarklassen han fördömer, den ovillkorliga pacifistiska avskyn för dödandet av människor i och för sig tycks han inte känna (bl. a. att döma av de utomordentligt cyniska kommentarerna till Amaltheadådet). Även folkbildningssträvandena ställs in som ett led i klasskampen. »Stormklockan hade föga sinne för de bleksiktiga bildningsideal, som föresvävade Karl-Erik Forsslund och den tidens Brunnsvik; vi ville att arbetarnas bildningsverksamhet skulle stå i klasskampens tjänst».

Höglunds lågande politiska patos är nämnt, likaledes hur detta fick sitt utlopp i en samhällskritik som med hänsyn till det heta emotionella engagemanget måste betecknas som hat, ett hat som följsamt och med frenesí riktades mot de ting, som återfanns på den internationella marxismens svarta lista. Vad var det då Höglund kämpade för, vad ville han bygga upp, vilka positiva mål ville han nå? Däröfver är det inte lika lätt att få någon klarhet. Om Hinke Bergegren skriver Höglund på ett ställe: »Hinkes antiparlamentariska, halvanarkistiska frasprogram — ehuru serverat i bländande form — saknade varje positivt innehåll ... Hänförare var han ofta, härförare aldrig. Men som stormfackla, som gjorde de slöa vakna och de säkra spaka, fyllde han en mission.» Även Höglund var större som nedrivare än som uppbyggare. Han rev för att få ljus och luft — och tycks ha funnit det tillräckligt. Gud stavar han med litet g, det humanitära broderskapsidealet får vika för av socialismen helgade hårdföra revolutionära metoder, friheten är villkorlig — socialismen viktigare, det ekonomiska livets organisation diskuteras inte nämnvärt, och bakom den utförliga kritiken av militärväsende och nationella symboler skymtar inget statslöst, globalt fridsrike.

En allmän demokratisk känsla för massorna förbinds hos Höglund med hjältedyrkan, och nitscheanska övermänniskoideal. Hans starka, viljemässiga självhävdelse kombineras med en Schopenhauer-påverkad pessimistisk uppfattning av skeendet, utmynnande i försvaret för självmordet. Höglund föregriper därmed den idékrets, diametralt motsatt demokratins, bland vars normer även aktivitet utan mål ingick. Detta perspektiv preciserar han i en broschyr, »Den revolutionära syndikalismen» (1909), där det avslutningsvis heter: »Trögheten är en större fiende till framåtskridandet än villfarelsen. Nya idéer är alltid värdefulla; om de är riktiga eller inte är en fråga av underordnad betydelse. Huvudsaken är, att de 'störa den allmänna dåsiggheten' och skakar upp oss ur den benägenhet för slentrian,

som är all utvecklings huvudfiende.»¹ Sorels mytlära, senare införlivad med den fascistiska ideologin, accepteras här helt. Bristen på självprövning, föraktet för kompromisser, intoleransen mot motståndare är antidemokratiska drag, som skarpt lyser i ögonen, om man jämför Höglunds memoarer med exempelvis Wigforss'. Endast den som föredrar den revolutionära heroiska handlingen framför det lugna framåtskridandet kan skänka den sympati och beundran åt Sorel och Ossiannilsson som Höglund gör.

Höglund bemöter i sin bok Wizelius' nyss citerade artikel. Det är att dra för vittgående slutsatser, skriver han, att, som Wizelius gör, påstå att den mera »heroiska» än »humanistiska» inställningen »i grunden var oförenlig med ett demokratiskt reformprogram». Höglunds memoarer som helhet ger knappast belägg för riktigheten av denna deidenti. Att Höglund ett decennium senare återfinns i spetsen för det då nybildade kommunistiska partiet förefaller vara en följdriktig utveckling. Varken någon teoretiskt grundad demokratisk övertygelse eller emotionell solidaritet med demokratin har hindrat detta engagemang.

I sin bok citerar Z. Höglund sin glada välkomsthälsning i Stormklockan till Erik Palmstierna, när denne anslöt sig till det socialdemokratiska partiet. Det var ett välkommen, som Z. Höglund fick anledning ångra. Det visade sig snart, att den gemensamma partietiketten var en svagare grund för samarbete, än vad den för de båda partivännerna också gemensamma maktlystnaden var för rivalitet. Ännu spetsar Z. Höglund sin penna med särskild omsorg när han ska teckna porträttet av Erik Palmstierna och resultatet tillfredsställer också höga anspråk på elakhet. Antipatin mellan Z. Höglund och Erik Palmstierna — den är förvisso ömsesidig — speglar de djupa och djupnande motsättningarna mellan höger och vänster inom socialdemokratin. Z. Höglunds memoarer avslöjar den vänstra flygelns betraktelsesätt, i »Ett brytningsskede», första delen av Erik Palmstiernas minnen och dagboksanteckningar, argumenterar en auktoritativ talesman för den högra falangen.

Palmstiernas memoarer bygger på material som »ursprungligen klottrats ned i små notisböcker mitt under händelsernas snabba och skiftande förlopp». Skildringen före år 1913 bygger på tidigare anteckningar, som sammanfördes detta år och utarbetades omkring år 1930. För tiden 1913 till 1928 föreligger regelbundna anteckningar, varav endast de från år 1913 publiceras i denna volym. Memoarerna är precisa och detaljrika och har redan, vad beträffar tiden 1917—1920, visat sig som en givande källa för statsvetenskaplig forskning.

Palmstierna kom från ett aristokratiskt och förmöget hem med ämbetsmanna- och godsägartraditioner. Påverkad av fadern började han tidigt en sjömilitär karriär, men hans hemifrån medförda frikyrklighet, hans nykterism och starka sociala intressen gjorde honom snart till en missanpassad särling i den militära miljön. Han tog resolut avsked som kapten

¹ Citatet hämtat ur Ingemar Wizelius' uppsats »Heroer och människor» i Tiden 1941: 6.

i flottan 1906 och stannade på land. Religiöst inspirerade filantropiska och sociala intressen ledde honom över på en offentlig och politisk bana. Han satt som stadsfullmäktig i Karlskrona, kom 1908 in i Stockholms stadsfullmäktige och invaldes i riksdagen samma år som radikal kompromisskandidat mellan liberaler och socialdemokrater på de senares förslag. Från att ha varit liberal inträdde han 1910 i socialdemokratiska partiet och avancerade till sjöminister och utrikesminister i Brantings första ministär, innan han övergick till diplomatin och beklädde posten som envoyé i London åren 1920 till 1937. Under en följd av år befann han sig i en central politisk och diplomatisk position.

Palmstierna har mycket att berätta, han är intresserad av det mesta, av sig själv inte minst, men han är själv inte heller det minst intressanta. Hans bok ger bilden av en rastlöst, inte sällan beskäftigt verksam människa, full av praktiskt-politiska uppslag och med insikt och kraft att fullfölja dem. Idealitet och ärelystnad driver honom, och med tydlig arbetsglädje griper han sig an med ständigt nya positiva organisationsuppgifter. Främst kan nämnas att han tog initiativet till bildandet av Svenska Stadsförbundet och var dess förste sekreterare under åren 1908 till 1915, och att han dessförinnan var sekreterare i Centralförbundet för socialt arbete.

Största intresset i detta sammanhang har författarens ställning och verksamhet i riksdagen. Friherre Palmstiernas inträde i socialdemokratiska riksdagsgruppen 1910 blev otvivelaktigt en sensation för sin tid, på ett sympatiskt öppet sätt berättar han om detta. Flera motiv har tydligen samverkat till detta steg, som togs med en viss tvekan, orsakad av socialdemokraternas religiösa avoghet och försvarsnihilism. På de två punkterna gör han i förväg vissa sonderingar, som dock från början förefaller ha varit upplagda så att resultatet skulle passa författarens intentioner. Avgörande för dessa synes ha varit att han inte fick utlopp för sitt socialreformatoriska patos i tillräcklig utsträckning inom det liberala partiet, och att han kände en växande antipati mot Staaff, uppenbarligen till stor del av rent personlig art. Inom socialdemokratiska riksdagsgruppen väntade han sig få större svängrum för sina socialpolitiska idéer, och uppenbarligen såg han sig också ha en stor uppgift att fylla inom arbetarrörelsen som uppfostrare till moderation, en tanke som han gång på gång återkommer till. Utan tvivel kom han också att utöva ett inte oväsentligt inflytande, inte bara till förmån för en evolutionär utveckling utan också, inom ramen för denna, främst för en ökad förståelse inom partileden för försvaret och dess behov. Tydligen har Palmstierna också starkt attraherats av Brantings personlighet, han skänker Branting en beundran som närmar sig dyrkan, vilken denne återgäldar med en aldrig svikande sympati för Palmstierna, till en början närmast i form av faderlig välvilja. Samtida och efterföljande bedömare har tillmätt de karriärstiska motiven en avgörande betydelse för Palmstiernas övergång till det socialdemokratiska partiet. Att de spelat en roll och att Palmstierna räknat med en framträdande ställning inom partiet redan från början är alldeles tydligt. Först Brantings varma välkommen kunde släta över hans besvikelse över det likgiltiga mottagande, som bestods honom när han anmälde sitt inträde i arbetarkommunen. Betecknande är hur litet teoretiska spekulationer tycks ha betytt för Palmstiernas ställ-

ningstagande, han visar t. ex. en suverän likgiltighet för hela det marxiska doktrinbygget.

Men Palmstiernas bok ger inte bara en närbild av författaren, den ger också en stark belysning åt skeendet bakom partikulisserna under denna nydaningsperiod, denna »sånings-tid för hela det tjugonde århundradet», som Jalmar Furuskog kallat dessa år i sina memoarer. Partifformationerna saknade ännu stadga, både den liberala och den socialdemokratiska riksdagsgruppen hade svårigheter med sammanhållningen. Striderna pågick både mellan partierna och inom dem. Värde av Palmstiernas bok ligger främst i de upplysningar den ger om meningsbrytningarna inom partierna, särskilt inom det socialdemokratiska och det liberala, och de personer som därvid träder fram. Personteckningen är, liksom i »Åtskilliga egenheter», utomordentligt skicklig, visserligen starkt påverkad av författarens sympatier och antipatier, och den är präglad av ett intensivt människointresse. Illa åtgångna blir Staaff, Lindhagen och Värner Rydén. Lindhagen framstår närmast som en sjuk människa, Staaff som en odelat osympatisk. Kring Branting står däremot något av en hjältegloria.

Färgläggningen av personer och episoder, det utpräglat personliga perspektivet, gör boken till en fängslande, om än något ensidig läsning. Tillsammans med Z. Höglunds minnen ger Palmstiernas ett inte oväsentligt bidrag till kartläggningen av vänsterståndpunkterna under detta brytnings-skede. Endast den som är angelägen om en exklusivt kunglig historieskrivning kan beklaga att en källskrift som Palmstiernas nu kommer under allmänhetens ögon.

Ake Gafvelin.

ALEXANDER N. MAKAROV: *Allgemeine Lehren des Staatsangehörigkeitsrechts.* W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart 1947. 397 s.

I rättspraxis ha nationalitetsfrågorna de senaste tiderna fått en allt större betydelse. Bestämningen av en persons nationalitet är ofta såväl på den inomstatliga rättens som på folkrättens område en förutsättning för avgörandet av viktiga personalrättsliga frågor. Sålunda äro, för att nämna några exempel, rösträtt, värnplikt, det diplomatiska skyddet, tillämpningen av förvaltningsnormer i den mån de grunda sig på nationalitetsprincipen, på det mest intima sätt beroende av vilket lands medborgare vederbörande person är.

Den detaljerade regleringen av nationalitetsfrågorna är ett mångfacetterat spörsmål, som givit upphov till en riklig vetenskaplig litteratur, i vilken framför allt behandlas ett visst lands inomstatliga stadganden angående erhållande och förlust av medborgarskap. Från detta område finnas vidare till den komparativa rättsvetenskapen hörande verk. I dessa framläggas på basen av enskilda staters rättsregler generella observationer rörande medborgarskapsrättens allmänna utveckling eller behandlas enskilda medborgarskapsrättsliga problem.

I det verk, som här anmäles, behandlas nationalitetsfrågan ur en alldeles ny synvinkel. Författaren har konstaterat, att i ovanantydnda verk,

som röra konkreta rättsregler, eller i de på dem grundade, till den komparativa rättsvetenskapen hörande publikationerna, behandlas, kortfattat eller mera detaljerat, samma allmänna problem, som utgöra förutsättningen för de konkreta nationalitetsstadgandena och deras tillämpning och som därför kunna anses utgöra *nationalitetsrättens allmänna del*. Författaren anser, att dessa problem bliva mer objektivt behandlade och bättre belysta, om de behandlas särskilt, såsom en separat helhet, skild från de enskilda rättsordningarna. Nationalitetsrätten är enligt författarens uppfattning ett separat, slutet komplex av regler, och den vetenskapliga behandlingen av detsamma sker mest ändamålsenligt så, att dessa allmänna och gemensamma problem behandlas såsom en helhet i nationalitetsrättens allmänna del.

Det är denna nationalitetsrättens allmänna del, som professor Makarov i det föreliggande arbetet ger oss. Han är den förste, som givit sig in på detta försök, och han har utfört sin uppgift med stor grundlighet. Att hopbrunga det rikhaltiga materialet och att systematiskt ordna detsamma har krävt ett drygt arbete och stort tålamod, särskilt som arbetet utförts under förhållanden, då insamlingen av det erforderliga rättsmaterialet och litteraturanskaffningen medfört svårigheter.

Följderna av dessa svårigheter observeras nog ställvis i arbetet, och författaren påpekar även detta i företalet till verket. Han beklagar särskilt, att han icke haft möjlighet att beakta den anglo-amerikanska rättskretsen i lika hög grad som andra rättsordningar och ej heller i tillräcklig utsträckning den senaste lagstiftningen, rättsavgörandena och litteraturen för övriga länders vidkommande. Betydelsen av denna bristfällighet minskas dock av att de allmänna problem, som behandlas i nationalitetsrättens allmänna läror, icke till sina grundläggande drag förändrats, utan att de snarare i den nyare lagstiftningen endast fått nya lösningar. Det bör konstateras, att författarens undersökning, trots den av honom själv nämnda begränsningen, rör sig på grundvalen av ett mycket vidsträckt positivrättsligt material. Vid en granskning av den senare utvecklingen för någon enskild stats vidkommande är det lätt att inpassa de nya rättsföreteelserna, lagarna, fördragen, domstolsavgörandena m. m. i den allmänna ram, som författaren skapat.

Ytterligare bör observeras, att i arbetet till stor del behandlas sådana problem, vilkas lösning utgör en förutsättning för förståelse, tolkning och tillämpning av de stadganden, som röra nationalitetsfrågorna, och vilkas lösning ej i högre grad är beroende av innehållet i positiva rättsregler. Till denna grupp av frågor höra i främsta rummet nationalitetsbegreppet och dess juridiska natur samt nationalitetsrättens karaktär. Vid behandlingen av dessa frågor i verkets I, III och IV delar kommer författaren givetvis i rätt ringa omfattning att grunda sin uppfattning på det positiva rättsmaterialet, även om han till belysning av sitt ämne ofta hänvisar till detsamma.

I arbetets II del behandlar författaren frågan om nationalitetsrättens källor och klarlägger å ena sidan folkrättens, å den andra den inomstatliga rättens ställning samt dessas inbördes förhållande på detta område. Även om denna fråga i stor utsträckning utgör ett teoretiskt problem, lyckas författaren levandegöra sin framställning genom ett rikhaltigt positivrätts-

ligt material, samtidigt som han noggrant beaktar de olika uppfattningar, som framlagts i litteraturen samt i internationella konferensers och instituts resolutioner. I detta sammanhang får han också tillfälle att framlägga en intressant allmän överblick av den positivrättsliga utvecklingen.

I de sista kapitlen av arbetet behandlas en serie problemställningar, som äro speciellt utmärkande för nationalitetsrätten. Avgörandet av nationalitetsfrågor förutsätter oftast att vissa prejudicialfrågor utredas. Först anmäler sig frågan, huruvida på ärendet skall tillämpas lex fori eller någon främmande stats stadganden. Vidare måste man klarlägga sådana prejudicialfrågor rörande relevanta fakta och rättshandlingar, som t. ex. ett barns börd, huruvida giltig adoption ägt rum, vederbörandes boningsort, vederbörande persons rättshandlingsförmåga, främst huruvida han är myndig o. s. v. Vilken rättsordning är det som i ettvart förekommande fall ger svar på dylika frågor, vilken rättsordning skall i det enskilda fallet tillämpas? Alla dessa frågor behandlar författaren i detalj på basen av ett vidsträckt jämförande material. Likaså behandlar han på ett belysande sätt de anomala följderna av olika rättsordningars inkompatibilitet: flerfaldigt medborgarskap och avsaknad av medborgarskap.

I slutet av sitt arbete utreder författaren ytterligare den praktiskt viktiga frågan, på vilken myndighet det ankommer att avgöra frågor om medborgarskap, d. v. s. huruvida detta ankommer på den myndighet, hos vilken nationalitetsfrågan i samband med ett föreliggande ärende förekommer såsom en prejudicialfråga, eller på annan myndighet. Kan den myndighet, som behandlar huvudfrågan, eller vederbörande själv av någon särskild myndighet anhålla om klarläggande av nationalitetsfrågan och i vilken utsträckning är detta enligt olika system möjligt? Då lösningen av nationalitetsfrågan är beroende av utredningen av i samband med densamma relevanta fakta eller rättshandlingar, kan ytterligare utredningen av dessa prejudicialfrågor vara anförtrodd olika myndigheter, t. o. m. utländska. Alla dessa frågor tillföras en ny belysning genom författarens systematiska utredning, som beaktar olika positivrättsliga system.

Professor Makarov har i föreliggande arbete av de frågor, som uppträda i samband med nationalitetsproblemet, skapat en systematisk helhet, som grundar sig på ett vidsträckt rättsmaterial. Hans framställning gör överlag ett förtroendeingivande intryck. Man känner sig vara på säker grund, när man läser hans undersökning. Då denna är den första på sitt område, är det naturligt, att man icke alltid är beredd att godkänna den systematik författaren i sitt arbete iakttar, utan anser att någon fråga kanske snarare hör till ett annat sammanhang än det, till vilket det hänförts. Det är också klart, att man icke på alla punkter kan förena sig om författarens resultat, även om hans motiveringar för det mesta äro övertygande. Men även om så vore, att författarens lösning ej i allo skulle utgöra vetenskapens sista ord, innebär det föreliggande verket dock en prestation, som är till stor nytta för envar, som önskar göra sig förtrogen med nationalitetsrätten eller något specialproblem inom den. Då i arbetet dessutom, förutom ett sakregister, ingå särskilda förteckningar över fördrag, lagar och domstolsavgöranden, som gälla nationalitetsfrågor, ökar detta arbetets användbarhet. Om man med beaktande av det stora arbete, som nedlagts på verket,

skulle drista framföra ett önskemål, så vore det, att författaren borde ha bifogat en förteckning över den litteratur han använt sig av.

Det må till slut nämnas, att i arbetet endast behandlas de fysiska personerna. De juridiska personernas nationalitet utgör en särskild rättsföreteelse, vars klarläggning kräver undersökningar ur sina speciella förutsättningar. Det är sakriktigt, att dessa problem icke upptagits till behandling inom ramen för detta arbete.

Kaarlo Kaira.

TIDSKRIFTSÖVERSIKT

Ekonomisk tidskrift. Årg. 54: 1952 Nr 2. *Dahlström, E.*, Synpunkter på termen »Samhällsklass», s. 73—86.

Finsk tidskrift. Kultur, ekonomi och politik. T. 151: H. 5 1952. *Krusius-Ahrenberg, L.*, USA korar presidentkandidater, s. 197—209. — *von Wright, G. H.*, Hans Kelsens statsfilosofi, s. 221—228.

Landskommunernas tidskrift. Organ för Svenska landskommunernas förbund. Årg. 33: 1952 Nr 8. aug. *Larsson, S.*, Den kommunala demokratien måste stärkas inifrån, s. 321—325. — Inför höstens budgetarbete, s. 325—329. — *Eskola, A.*, Bosättningscentra och avsidens belägna byar i kommunalpolitiken, s. 333—337. — Nr 9. sept. *Wedler, R.*, Den kommunala tillsynen å arbetarskyddslagstiftningens efterlevnad, s. 372—375. — Vårriksdagen ur kommunal synpunkt. I, s. 375—384.

Liberal debatt. Utg. av Sveriges liberala studentförbund. 1952: Nr 4. *Lindahl, G.*, Socialdemokraterna och makten, s. 121—125. — *Balgård, M.*, Debatten demokratins väckarklocka, s. 126—129.

Nordisk tidskrift. Utg. av Letterstedtska föreningen. Årg. 28: 1952 H. 1—2. *Koht, H.*, 1814, s. 1—14. — *Christensen, C. A. R.*, Norge i 1951, s. 68—82. — H. 3. *Renvall, P.*, Om utveckling i historien, s. 138—150.

Politisk tidskrift. Utg. av Svenska landsbygdens ungdomsförbund. 1952: Nr 6. Politisk ungdom, s. 161—163. — *Jonnergård, G.*, Folkpartistisk klassargumentering, s. 168—175. — *Ericsson, G.*, Det nordiska rådet, s. 175—178. — *Svenning, C. E.*, Sovjets väg mot Indien, s. 181—183. — Nr 7—8. *Peltersson, L.*, Demokratins förnyelse, s. 193—195. — *Lindgren, K.*, Sommarens storpolitik, s. 199—203.

Svensk tidskrift. Årg. 39: 1952 H. 6. Rädd regering, s. 311—313. — *Ölander, R.*, Tennessee — statsingripande och ekonomisk frihet, s. 327—339. — *Swedenborg, B.*, President Juan Perón, Perónismen och Förenta Staterna, s. 340—349. — Dagens frågor: Ridå. — Tendenser i årets avtalsrörelser. — En avslöjande folkomröstning, s. 360—367. — H. 7. Ett lugnt men högviktigt val, s. 369—373. — *Modig, E.*, Frankrike och dess afrikanska kolonier, s. 374—384. — *Fredborg, A.*, En debatt och dess följder, s. 385—389. — Dagens frågor: Skärpt kris i mellersta Östern, s. 424—427.

Svenska stadsförbundets tidskrift. Organ för Sveriges städer, köpingar och municipal-samhällen. 1952: H. 6. *Sjövall, S.*, Avveckling av kommunalborgmästarinstitutionen — ett överraskande förslag, s. 285—288. — *Edling, M.*, 1952 års vårriksdag ur stads-kommunal synpunkt, s. 292—308.

Theoria. Vol. 18: 1952 Part 1—2. *Johansen, H.*, Die Russellsche Theorie der definitiven Deskriptionen vom Standpunkt der Sprachwissenschaft aus betrachtet, s. 32—58.

Tiden. Socialistisk kritik och politik. Utg. av Sveriges socialdemokratiska arbetarparti. Årg. 44: 1952 Nr 6. *Andersson, S.*, Socialiseringsfrågan, s. 321—326. — *Björk, K.*,

Jugoslavisk planhushållning, s. 334—341. — *Johnston, G. O. C.*, Sjålen och det löpande bandet, s. 349—354. — *Frithjofson, K.*, Vem blir kommunalpamp? s. 364—367. — Nr 7. *Björk, K.*, Framtidens val, s. 385—390. — *Möller, G.*, Svensk socialpolitik, s. 391—399. — *Stechert, K.*, Lenin, Stalin och Marx, s. 400—405. — *Lindblom, P.*, Kulturen och framtiden, s. 406—410. — *Herz, U.*, Om samhållslårans metodik, s. 411—417.

Utrikespolitik. Redigerad av Utrikespolitiska institutet. Årg. 7: 1952. Nr 3. *Lorentz, Y.*, Dragkampen om Tyskland, s. 81—86. — Japan efter freden, s. 86—87. — Kris i Sydafrika, s. 87—88. — *Murray, L. R.*, De ryska vasallstaterna i Öst-Europa, s. 89—101. — *Granqvist, H.*, Fransk utrikespolitik efter andra världskriget, s. 101—108. — Nr 4. *Hirschfeldt, L.*, Mellanakt i storpolitiken, s. 121—125. — Bonnkonventionerna och Europaarméfördraget, s. 126—127. — Exit Faruk, s. 127—128. — Reit Mossadeq, s. 128. — *Åhman, S.*, Partikonventen i Chicago, s. 129—137. — *Holm, E.*, Vapenstilleståndsforhandlingarna i Korea, s. 138—146. — *Birnbaum, I.*, En folkdemokratisk mönsterförfattning, s. 147—150. — *Fischer, A. J.*, Jugoslaviens nationalitetsproblem, s. 151—154.

Gads danske magasin. Årg. 46: 1952 Nr 5. *Frederiksen, E.*, Adenauer förån afgorelsen, s. 310—317. — *Clausen, S.*, Vom Rechte, dass mit uns geboren ist, s. 318—323.

Historisk tidsskrift. Oslo Bd 36: 1952 H 2. *Mardal, M.*, Grev Wedels diplomatiske misjon til London 1828, s. 140—157. — *Kohl, H.*, Fra ministeriet Sverdrups siste dager, s. 158—168.

Internasjonal politikk. 1952 Nr 7. *Sveum, A.*, Krisene i Persia og Egypt, s. 148—151. — *Observer*, Foran presidentvalget i USA, s. 152—155. — *Moe, F.*, Trekantet konflikt i Sor-Afrika, s. 156—159. — *Schefflo, I.*, Det nordiske råd, s. 160—162.

Samtiden. Tidsskrift for politikk, litteratur og samfundsspørsmål. Årg. 61: 1952 H. 6. *Keilhau, W.*, Planokonomi og prisdirektorat, s. 343—359. — *Maseng, E.*, Fra hvilken kant truer den nye verdenskrigen, s. 365—381. — *Hiorthoy, F.*, Grunnlov og suverenitet, s. 397—407.

Økonomi og Politik. Udg. af Institutet for Historie og Samfundøkonomi. Årg. 26: 1952 Nr 1. *Askgaard, P. V.*, FN's virksomhed i 1951, s. 1—12. — *Henningsen, S.*, Frankrig, Saar og Tyskland, s. 21—36.

International affairs. Vol. 23: No 33 1952. *Mansergh, N.*, Ireland: the republic outside the commonwealth, s. 277—291. — *Holland, W. L.*, Japan and the new balance of power in the Far East, s. 292—298. — *Mayall, R. C.*, Recent constitutional developments in the Sudan, s. 310—321. — *Boothby, R.*, The future of the council of Europe, s. 331—337. — *Marmorstein, E.*, Religious opposition to nationalism in the Middle East, s. 344—359.

Journal of the history of ideas. Vol. 13. No 3. 1952. *Houghton, W. E.*, Victorian anti-intellectualism, s. 291—313. — *Rie, R.*, Nietzsche and after, s. 349—369.

The american historical review. Vol. 57. No 3. 1952. *Shafer, B. C.*, Men are more alike, s. 593—612. — *Stampp, K. M.*, The historian and the southern negro slavery, s. 613—

624. — *Mason, A. T.*, The Federalist — a split personality, s. 625—643. — No 4. *Brant, I.*, James Madison and his times, s. 853—870. — *Dowd, D. L.*, Jacques — Louis David, artist member of the committee of general security, s. 871—892.

The american political science review. Vol. 46. No 2. 1952. *Hartz, L.*, American political thought and the american revolution, s. 321—342. — *Cook, T. I.*, and *Moos, M.*, Foreign policy: the realism of idealism, s. 343—356. — *Bendix, R.*, Social stratification and political power, s. 357—375. — *Nicholas, H. G.*, The british general election of 1951, s. 398—405. — *Pierce, R.*, France reopens the constitutional debate, s. 422—437. — *Kallenbach, J. E.*, Constitutional limitations on reeligibility of national and state chief executives, s. 438—454. — *Hawley, C. E.*, and *Dexter, L. A.*, Recent political science research in american universities, s. 470—485. — *Kort, F.*, The quantification of Aristotle's theory of revolution, s. 486—493.

The political quarterly. Vol. 23. No 3. 1952. *Jones, W. H. M.*, The indian elections, s. 235—249. — *Wootton, B.*, Return to equality, s. 261—268.

Political science quarterly. Vol. 67. No 2. 1952. *Powel, T. R.*, Charles Evans Hughes, s. 161—172. — *Tannenbaum, F.*, The balance of power versus the coordinate state, s. 173—197. — *Skilling, H. G.*, The Czechoslovak constitutional system: the soviet impact, s. 198—224. — *Krieger, L.*, The intellectuals and european society, s. 225—247.

The round table, a quarterly review of politics of the british commonwealth. No. 166 1952. The 'coronation and the commonwealth, s. 297—304. — Resurgent France, s. 305—311. — The german ally, s. 312—318. — Self-government in the Gold-coast, s. 326—332. — Presidential timber, s. 333—338. — United kingdom: First session of the conservatives, s. 346—354. — Canada: Decline of the liberals, s. 368—373.

World politics. Vol. 4: No 4. 1952. *Dennell, R.*, Danger spots in the pattern of american security, s. 447—467. — *Anderson, A. T.*, The Soviets and the Northern Europe, s. 468—487. — *Zinner, P. E.*, The ideological basis of soviet foreign policy, s. 488—511. — *Gottwann, J.*, The political partitioning of our world: an attempt at analysis, s. 512—519.

Revue du droit public et de la science politique en France et à l'étranger. 58me Année: 1952 No. 2. *Mouskhely, M.*, Le Président de l'Assemblée consultative du Conseil de l'Europe, s. 359—366. — *Lassalle, C.*, Le Tribunal fédéral constitutionnel et la réorganisation des Länder de l'Allemagne du Sud-Ouest, s. 396—420. — *Tunc, A.*, Les Tendances récentes de la Cour Suprême des États-Unis en matière de libertés parlementaires, s. 443—486.

Revue politique et parlementaire. Année 54: 1952 No 620. *Mirkine-Guetzevitch, B.*, Droits de l'homme, s. 3—9.

Revue internationale d'histoire politique et constitutionnelle. 1952 No 5. *Orlando, V. E.*, La forme de gouvernement en vigueur en Italie aux termes de la Constitution de 1948, s. 1—17. — *Burdeau, G.*, L'allegorie nationale. Essai sur la notion de peuple dans la democratie classique, s. 18—30. — *Jankélévitch, V.*, Machiavelisme et modernité, s. 38—44. — *Lévy-Bruhl, H.*, Parti unique, s. 45—50. — *Leibholz, G.*, Démocratie

représentative et État de partis moderne, s. 51—67. — *Gross, F.*, «Homo Europaeus» Un loyalisme européen, s. 68—74.

Archiv des öffentlichen Rechts. Band 78. H. 1. *Schäfer, H.*, Bundesaufsicht und Bundeszwang, s. 1—48. — *van Husen, P.*, Die Entfesselung der Dritten Gewalt, s. 49—62.

Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft. Band 108 H. 3 1952. *Engisch, K.*, Der rechtsfreie Raum, s. 385—430. — *Weber, M.*, Kapitalismus und Agrarverfassung, s. 431—452.

Historische Zeitschrift. Band 174 H. 1. *Wiltram, R.*, Der Nationalismus als Forschungsaufgabe, s. 1—16.

H. M.

TILL REDAKTIONEN INSÄND LITTERATUR:

- CASTBERG, FREDE, Studier i Folkere, 249 sid. Oslo 1952. Akademisk Forlag.
- Current United Nations Publications. June 1952. Circulation B.
- Das Standesamt. Zeitschrift für Standesamtswesen. Årg. 5. Nr. 7.
- Förenade nationernas generalförsamlings sjätte ordinarie möte. Aktstycken utg. av Kungl. Utrikesdepartementet. Ny serie I: A: 2. Sthlm 1952.
- Geltende Staatsangehörigkeitsgesetze. Herausgegeben von der Forschungsstelle für Völkerrecht und ausländisches öffentliches Recht der Universität Hamburg. Nordische Staaten. 171 sid. Frankfurt am Main. 1952. Alfred Metzner Verlag.
- GRANQVIST, HANS, Franska Nordafrika. (Utrikespolitiska institutets broschyrserie.) 32 sid. Pris 1 kr. Sthlm 1952. KF:s bokförlag.
- HAGMAN, ROLF, Nya Zeeland. (Utrikespolitiska institutets broschyrserie.) 32 sid. Pris 1 kr. Sthlm 1952. KF:s bokförlag.
- Helsingfors stads statistik. I. Hälso- och sjukvård 1945—47. Senare delen. Hfors 1952. — Hälso- och sjukvård 1949. Förra delen. Hfors 1952.
- HERLITZ, NILS, Grunddragen av det svenska statsskickets historia. 4:de upplagan. 376 sid. Sthlm 1952. Norstedts.
- HESSLER, HENRIK, Om stiftelser. Akad. avh. Sthlm 1952.
- International Political Science Abstracts. Vol. 11. No. 2. 1952. Unesco.
- Meddelanden från Skattebetalarnas Förening. Nr. 122.
- MERIKOSKI, V., Lärobok i Finlands offentliga rätt. II. Hfors 1952.
- Statistisk Årsbok för Helsingfors stad. 1952. Hfors 1952.
- Svensk handelspolitik. Aktstycken utg. av Kungl. Utrikesdepartementet. Ny serie II: 1. Sthlm 1952.
- Sveriges officiella statistik. Bergshantering år 1950. Av Kommerskollegium. Sthlm 1952. — Samhällets barnvård år 1950. Av Kungl. Socialstyrelsen. Sthlm 1952. — Sjöfart år 1950. Av Kommerskollegium. Sthlm 1952.
- SØRENSEN, MAX, Grundtræk af international organisation. Kbhvn. 1952. Munksgaard.
- The Constitution of Norway and other Documents of National Importance. Edited by TØNNES ANDENÆS. Oslo 1951. Norwegian Academic Press.
- Typografminnen. (Svenskt liv och arbete. Nr. 15.) 193 sid. Pris kr. 7:— Sthlm 1952. Nordiska Museet.
- Ungdommens adgang til uddannelserne ved de videregående faglige skoler m. m. Betænkning afgivet af Ungdomskommissionen. Kbhvn 1952.
- United Nations Publications 1951. New York 1952.
- Abo Akademi. Program läsåret 1952—1953. Abo 1952.
- Översikt över obligationsmarknaden i Sverige 1951. Utg. av A.-B. Göteborgs Bank. Sthlm 1952.

Fortlöpuende nummer av följande tidskrifter.

Allsvensk Samling, Balans, Ekonomisk Revy, Ekonomiska Samfundets tidskrift (Hfors), Europa, Finsk Tidskrift, Från departement och nämnder, Förvaltningsrättslig Tidskrift, Historisk Tidskrift, Internasjonal Politikk (Bergen), International Labour Review, Kartellregistret, Kommersiella Meddelanden, Landskommunernas Tidskrift, Medborgaren, Mercator (Hfors), Nationaløkonomisk Tidsskrift, Nordisk Försäkringstidskrift, Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, Nordisk Tidsskrift for international Ret (Kbhvn), Nytt från FN's arbetsfält, Political science quarterly, Skandinaviska Banken (Kvartalskrift), Social Tidskrift (Hfors), Sociala Meddelanden (Sthlm), Social Tidskrift (Kbhvn), Statistisk Månadsskrift (Sthlm), Statistisk Månadsskrift (Kbhvn), Statsøkonomisk Tidsskrift (Oslo), Sunn Fornuft, Svensk Juristtidning, Svensk Tidskrift, Svenska Socialförbundets Tidskrift, Svenska Stadsförbundets Tidskrift, The Department of State bulletin, Theoria, Tiden, Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund, Tidskrift utg. av Juridiska Föreningen i Finland, Tidsskrift for Rettsvitenskap, Tidsskrift for Udenrigspolitik (Kbhvn), Utrikespolitik, Weltwirtschaftliches Archiv, VI, Vårt forum, Økonomi og Politik, Nya Argus, The American Political Science Review, Diakonen, Der Wähler, Statistisk Tidskrift, Bedriftsøkonomen.

SKRIFTER UTGIVNA AV FAHLBECKSKA STIFTELSEN

- I. SVEN HELANDER: Marx och Hegel. 1920. Pris kr. 4.—
- II. GURT WEIBULL: Lübeck och Skåneområdet. 1922. Pris kr. 3.50
- III. HALVAR G. F. SUNDBERG: Bidrag till frågan om beslutsverkställbarhet enligt kommunallagarna. 1924. Pris kr. 3.—
- IV. ISRAEL MYRBERG: Om tjänstemans oavsärlighet. 1925. Pris kr. 5.—
- V. ERIK LINDAHL: Arbetsdagens förkortning. 1925. Pris kr. 1.25
- VI. HERBERT TINGSTEN: Konstitutionella fullmaktslagar i modern parlamentarism. 1926. Pris kr. 4.50
- VII. GURT ROHTLIEB: Johan Fischerström. 1926. Pris kr. 1.50
- VIII. BIRGER WEDBERG: Nådefrågor historiskt belysta. 1926. Pris kr. 2.75
- IX. FREDRIK LAGERROTH: Indelnings- och grundskatteväsendets avveckling. Ett systemskifte inom svensk statshushållning. 1927. Pris kr. 8.—
- X. GEORG ANDRÉN: Huvudströmningar i tysk statsvetenskap från tyska rikets grundläggning till 1900-talets början. 1928. Pris kr. 12.—
- XI. FREDRIK LAGERROTH: Statsreglering och finansförvaltning i Sverige till och med frihetstidens ingång. 1928. Pris kr. 10.—
- XII. GUNNAR BÖMGREN: Sekretärs utskottet 1723—1756. 1928. Pris kr. 4.50
- XIII. GUSTAF OLSSON: Den indiska författningskrisen. 1929. Pris kr. 10.—
- XIV. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens mål. 1929. Pris kr. 3.— Slutsäld
- XV. HERBERT TINGSTEN: Regeringsmaktens expansion under och efter världskriget. Studier över konstitutionell fullmaktslagstiftning. 1930. Pris kr. 7.—
- XVI. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens medel. 1930. Pris kr. 6.— Slutsäld
- XVII. Studier över den svenska riksdagens kontrollmakt. Utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala genom Axel Brusewitz. 1930. Pris kr. 12.—
- XVIII. P. J. LINDERS: Bidrag till kännedomen om den kommunala beskattningen i Sveriges länskommuner under åren 1918—1928. 1933. Pris kr. 6.—
- XIX. JOHAN AKERMAN: Konjunkturteoretiska problem. 1934. Pris kr. 4.—
- XX. S. D. WICKSELL: Befolkningsförelsen i Sveriges härader, tingslag och städer 1911—1925 samt i Sveriges bygdar 1901—1925. 1934. Pris kr. 5.—
- XXI. KARL ARVID EDIN: Undersökning av abortförekomsten i Sverige under senare år. Verkställd på uppdrag av medicinalsstyrelsen. 1934. Pris kr. 2.25
- XXII. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan i en medelstor svensk stad. 1936. Pris kr. 2.50
- XXIII. PAUL DAHN: Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst. 1936. Pris kr. 15.—
- XXIV. JOHAN AKERMAN: Ekonomisk kausalitet. 1936. Pris kr. 3.—
- XXV. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan inom ett utvalt svenskt landsbygdsområde (Motala fogderi). 1937. Pris kr. 2.50
- XXVI. LARS FRYKHOLM: Översikt över riksdagshandlingar samt författnings- och rättsfallssamlingar. 1939. Pris kr. 2.50
- XXVII. CARSTEN WELINDER: Företagens inkomstbeskattning. 1941. Pris kr. 8.—
- XXVIII. HANNES HYRENIUS: Studier rörande den utomäktenskapliga fruktsamhetens variationer. 1941. Pris kr. 3.75
- XXIX. IVAR SUNDBOM: Modern handels- och valutapolitik. 1941. Pris kr. 6.—
- XXX. GUSTAF OLSSON: 1935 års indiska författning. 1942. Pris kr. 4.—
- XXXI. R. ERICH: Studier i internationell rättskipning. 1943. Pris kr. 3.50
- XXXII. FREDRIK LAGERROTH: Den svenska landslagens författning i historisk och komparativ belysning. 1947. Pris kr. 9.—
- XXXIII. RAGNAR OLSSON: Riksdagsmannavalen till bondeständer under den senare delen av frihetstiden (1740—1772). 1948. Pris kr. 7.50
- XXXIV. FREDRIK LAGERROTH: Tyskt och nordiskt i Danmarks författningsutveckling 1660—1849. Till 100-årsminnet av Junigrundlovens tillkomst. 1949. Pris kr. 7.50
- XXXV. NILS NILSSON-STJERNQUIST: Riksdagen och kronans fasta egendom. Tolkningen och tillämpningen av § 77 regeringsformen. 1950. Pris kr. 15.—
- XXXVI. Studier tillägnade Fredrik Lagerroth. 1950. Pris kr. 20.—
- XXXVII. UNO LINDGREN: Heraldik i svenska författningar. 1951. Pris kr. 12.—
- XXXVIII. JÖRGEN WEIBULL: Tionden i Skåne under senare delen av 1600-talet. 1952. Pris kr. 8.—